

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
YÖNETİM VE ORGANİZASYON BİLİM DALI

74828

İŞLETMELERDE KURULUŞ YERİ
SEÇİMİ VE YATIRIM ALANLARI
ARAŞTIRMASI

(Yüksek Lisans Tezi)

İKBAL ORUNDAŞ

Danışmanı

PROF. DR. ŞADİ CAN SARUHAN

T 74828

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İstanbul 1998

ÖNSÖZ

Yirminci yüzyılın son yıllarını tamamlarken dünyada, özellikle de Türkiye'nin içinde yer aldığı bölgede, çarpıcı değişimler görülüyor. Bu çarpıcı değişimler içinde yakın geleceğin nasıl biçimleneceğini kestirmek pek kolay olmasa da bu konuda toplumsal bilimlerle uğraşanların bir takım öngörülleri de yok değil.

Günümüzde halen mevcut olan bölgelerarası dengesizliklerin ve geri kalmışlık kısır döngüsünü kırmada önemli bir araç olan sanayileşmenin hızlandırılması gereğine temel oluşturmak amacı ile yatırım imkanları araştırmasını içeren bu çalışma hazırlanmıştır.

Uygulama bölümünde il bazında önerilecek yatırım konularının tespitinde bölge potansiyelleri çerçevesinde yapılabilecek yatırım konuları belirlenmiş ancak, önerilen yatırım konusu öncesinde dikkat edilmesi gereken hususlar gözardı edilmemelidir.

Bu tezin hazırlanmasında, desteğini ve ilgisini esirgemeyen Danışman Hocam Prof. Dr. Şadi Can Saruhan'a ve tezin hazırlanabilmesi için gerekli olan kaynakların temininde büyük yardımlarda bulunan başta Sn. Mardin Valisi Fikret Güven, Vali Yardımcısı Enver Erdem, Kalkınma Bankası Uzmanı Ömür Genç ve sevgili kardeşim Can'a sonsuz teşekkür ederim.

İkbal Orundaş

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	vii
GİRİŞ.....	1
I.BÖLÜM: KOnu İLE İLGİLİ TEMEL KavRAMLAR, Yatırım ProjelerİNDE PAZAR PAYI TAHMİNİ, FİYATLANDIRMA VE KAPASİTENİN BELİRLENMESİ.....	3
1.TEMEL KavRAMLAR.....	4
1.1.EKONOMİK KALKINMA	4
1.2.EKONOMİK GELİŞME DÜZEYİNE GÖRE BÖLGE AYIRIMI	6
1.2.1.Gelişmiş Bölge.....	7
1.2.2. Az Gelişmiş Bölge (Geri Kalmış Bölge).....	7
1.2.3. Gelişme Halindeki Az Gelişmiş Bölge.....	8
1.2.4. Potansiyel Bakımdan Az Gelişmiş Bölge.....	9
1.3.BÖLGELERARASI DENGESİZLİKLER VE BÖLGESEL KALKINMA	9
1.4.KURULUŞ YERİ FAKTÖRLERİ.....	14
1.4.1.Kuruluş Yerinin Belirlenmesinde Dikkate Alınması Gereken Hususlar	15
1.4.2.Kuruluş Yeri Seçiminin Aşamaları	16
1.4.2.1.Ülke Seçimi	17
1.4.2.2.Bölge Seçimi	18
1.4.2.3.Arsa Seçimi	20
1.4.3.Kuruluş Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler	21
1.4.3.1.Pazara Yakınlık.....	23
1.4.3.2.Hammadde ve Yardımcı Hammadde Kaynaklarına Yakınlık	25
1.4.3.3.Taşıma	30
1.4.3.4.İşgücü ve Diğer Personelin Sağlanma Durumu.....	32
1.4.3.5.Enerji ve Yakıt.....	35
1.4.3.6.Su.....	36
1.4.3.7.Arsanın Maliyeti, Topograf Yapısı ve İnşaat Maliyetleri.....	37

1.4.3.8.Sosyal ve Kültürel Çevre	38
1.4.3.9.İklim Koşulları	39
1.4.3.10.Artıkları Atılması.....	41
1.4.3.11.Özendirme Önlemleri	42
1.4.3.12.Yan Sanayiye Yakınlığı	44
1.4.3.13.İşçi-İşveren Yakınlığı	45
1.4.3.14.Finansal ve Bankacılık Hizmetlerinden Yararlanma.....	45
1.4.3.15.Diğer Faktörler	46
1.4.4.Kuruluş Yeri Faktörlerinin Değerlendirilmesi	47
1.5.YATIRIM VE PROJE KAVRAMLARI.....	51
1.5.1.Yatırım ve Yatırımcı Kavramı.....	51
1.5.2.Proje ve Yatırım Projesi	53
1.5.3.İşletme Planlaması ve Yatırımlar	54
2.YATIRIM PROJELERİNDE PAZAR PAYI TAHMİNİ FİYATLANDIRMA VE KAPASİTENİN BELİRLENMESİ	56
2.1.PAZAR PAYI TAHMİNİ	56
2.1.1.Pazar Payı Tahmin Kapsamı.....	56
2.1.2.Kuruluş Olanaklarının Pazar Payına Etkisi	58
2.1.3.Rakiplerin Durumunun Pazar Payına Etkisi.....	59
2.2.YATIRIM PROJELERİNDE FİYATLANDIRMA	60
2.2.1.Satış Fiyatlarının Belirlenmesi	60
2.2.2.Yatırım Projesinin Düzenlenmesinde Fiyat Artışları.....	62
2.3.YATIRIM PROJELERİNDE KAPASİTE BELİRLEME	63
2.3.1.Kapasitenin Unsurları ve Çeşitleri.....	63
2.3.2.Kapasite Belirlemesinin Satış ve Maloluş Etkenleri	64
2.3.3.Kapasitenin Belirlenmesinde Etkili Olan Faktörler	65
3.YATIRIM PROJELERİNİN MALİ YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ, YATIRIM PROJELERİNDE PAZAR PAYI TAHMİNİ FİYATLANDIRMA VE KAPASİTENİN BELİRLENMESİ	68
3.1.MALİ DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI	69
3.2.MALİ DEĞERLENDİRME AŞAMALARI.....	69
3.2.1.Şirketin İnceleme ve Değerlendirilmesi	69
3.2.1.1.Müteşebbisin Durum.....	69

3.2.1.1.1.Hukuki Durumu	69
3.2.1.1.2.Mali Durum.....	70
3.2.1.1.3.Ticari Durum.....	70
3.2.1.1.4.Yönetim.....	70
3.2.1.2.Şirketin Geçmiş Yıllardaki Faaliyetleri	70
3.2.1.2.1.Üretim ve Satış.....	71
3.2.1.2.2.Mali Analiz.....	71
3.2.2.Projenin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi.....	71
3.2.3.Yatırımın Finansman İhtiyacının Tesbiti	72
3.2.3.1.Toplam Finansman İhtiyacı ve Kaynakları Tablosu	74
3.2.3.2.Toplam Finansman Kaynakları.....	75
3.2.3.2.1.Özkaynaklar	76
3.2.3.2.2.Yabancı Kaynaklar.....	76
3.2.3.2.2.1.Orta ve Uzun Vadeli Yabancı Kaynakları	76
3.2.3.2.2.2.Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	77
3.2.3.3.Proforma Tablolar	77

II.BÖLÜM: MARDİN İLİNİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

VE YATIRIM ALANLARI.....	78
1.COĞRAFİ KONUM VE İKLİM ÖZELLİKLERİ.....	79
1.1.Coğrafi Konum ve Doğal Yapı	79
1.2.İklim Özellikleri ve Bitki Örtüsü	80
2.ULAŞIM VE ENERJİ DURUMU	82
2.1.Ulaşım	82
2.2.Enerji.....	82
3.SOSYAL YAPI VE EKONOMİK YAPI	83
3.1.Nüfus ve İstihdam Durumu.....	84
3.2.Eğitim	88
3.3.Sağlık.....	90
3.4.Tarımsal, Hayvansal Etkinlikler ve Ormancılık	91
3.4.1.Bitkisel Üretim	91
3.4.2.Hayvancılık.....	102

3.4.2.1.Sığırcılık	103
3.4.2.2.Arıcılık.....	103
3.4.2.3.Hayvan Sağlığı Çalışmaları.....	104
3.4.3.Ormancılık.....	105
3.5.Madencilik.....	105
3.5.1.Çimento Hammaddesi.....	105
3.5.2.Fosfalt Yatakları.....	105
3.5.3.Tuğla-Kiremit Hammaddesi.....	106
3.5.4.Kaplıca.....	106
3.6.İmalat Sanayi.....	106
3.7.Turizm	112
3.8.Ticaret.....	115
3.9.Bankacılık.....	118
3.10.Gelir Durumu	122
4.YATIRIM ORTAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ	123
4.1. Genel Olarak Yatırım Ortamı.....	123
4.2. Yatırımların Özendirilmesinde Uygulanan Yatırım Teşvik Tedbirleri.....	124
4.3. Yatırımların Özendirilmesinde Uygulanan Diğer Teşvik Tedbirleri.....	125
III.BÖLÜM: MARDİN İLİNDE YATIRIM ALANLARI ARAŞTIRMASI.....	130
UYGULAMANIN AMACI KAPSAMI VE YÖNTEMİ.....	131
1. UYGULAMANIN AMACI	131
2. UYGULAMANIN KAPSAMI	132
3. UYGULAMANIN YÖNTEMİ.....	133
4. UYGULAMA BULGULARI.....	140
4.1.Araştırma Kapsamına Alınan İşletmeler	140
4.2. Bulgular.....	142
5. UYGULAMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	147
5.1. Bulguların Değerlendirilmesi.....	147
5.2. Önerilen Yatırım Konuları.....	151
SONUÇ.....	173
KAYNAKÇA.....	178

TABLolar LİSTESİ

I.BÖLÜM:

TABLO 1.1.Kuruluş Yeri Faktörleri Değerlendirmesi	48
TABLO 1.2.Maliyeti Etkileyen Faktörler	49

II.BÖLÜM:

TABLO 2.1.Mardin İl Merkezinin İlçelere ve Önemli Merkezlere Uzaklığı	83
TABLO 2.2.Mardin İli Elektrik Tüketiminin Abone Gruplarına Göre Dağılımı	84
TABLO 2.3.Sayım Yıllarına Göre Ülke ve İl Nüfusu İle Yıllık Artış Hızları.....	85
TABLO 2.4.İl Nüfusunun Yerleşim Merkezlerine Göre Dağılımı ve Nüfus Yoğunluğu	86
TABLO 2.5.İl İktisadi Faal Nüfusunun Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı	87
TABLO 2.6.Okuma, Yazma Bilen Nüfusun Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı.....	88
TABLO 2.7.İlçelere Göre Genel Okul Durumu.....	89
TABLO 2.8.İldeki Eğitim, Öğretim Kurumları ve Öğrenci Sayısı.....	89
TABLO 2.9.Sulu Tarım Arazisi Durumu	91
TABLO 2.10.Sulama Durumu.....	92
TABLO 2.11.Arazi Kullanma Kabiliyetine Göre Dağılımı	92
TABLO 2.12.Ürün Gruplarına Göre Dağılımı	93
TABLO 2.13.İl Tarım Alanının Taoplam Tarım Alanı İçindeki Yeri	93
TABLO 2.14.Çiftçi Aile Sayısı ve Tarımsal İşletmeler	94
TABLO 2.15.İlde Tarım Yapılan Bazı Tarla Ürünlerinin Yıllara Göre Ekiliş Alanı Ve Üretim Miktarı ...	95
TABLO 2.16.İlde Tarım Yapılan Bazı Tarla Ürünlerinin Üç Yıllık Tahminleri	96
TABLO 2.17.Mardin İli Sebze Ekiliş Alanları ve Üretimlerinin Yıllara Göre Dağılımı	97
TABLO 2.18.Yıllara Göre Meyve Ağaç Sayıları ve Üretim Miktarı	98
TABLO 2.19.Mardin İli Gübre Tüketimi.....	100
TABLO 2.20.Baz Esasına Çevrilen Toplam Gübre Tüketimi.....	100
TABLO 2.21 Mardin İli Alet Makine Varlığı.....	101
TABLO 2.22.Mardin İli Yıllara Göre Hayvansal Üretim Durumu.....	102
TABLO 2.23.Mardin İli Yıllara Göre Hayvansal Üretim Durumu.....	102

TABLO 2.24.Mardin İlinde Arıcılık ve Üretim Durumu.....	104
TABLO 2.25.MTA.Tespit Edilmiş Maden Rezervleri	106
TABLO 2.26.Mardin İlindeki Sanayi Sektörlerin Dağılımı.....	108
TABLO 2.27.İşletme Belgeli Tesisler	115
TABLO 2.28.Yatırım Belgeli Tesisler	115
TABLO 2.29.Mardin İlinden Yapılan İhracatın Ana Sektöre Göre Dağılımı	117
TABLO 2.30.Mardin İlinden Yapılan İthalatın Ana Sektöre Göre Dağılımı	118
TABLO 2.31.Mardin İli Mevdut Dağılımı.....	119
TABLO 2.32.Banka Mevduatı Açısından Mardin İlinin Diğer İller İle Karşılaştırılması.....	120
TABLO 2.33.Mardin İli Kredi Dağılımı	120
TABLO 2.34.Banka Kredi Açısından Mardin İlinin Diğer İller İle Karşılaştırılması	121

III.BÖLÜM:

TABLO 3.1:Mardin'deki Faal İşletmelerin Sektörel Dağılımı	140
TABLO 3.2 İşletmelerin İlçelere Göre Dağılımı	142
TABLO 3.3. İşletmelerin Üretim Konusuna Göre Dağılımı.....	143
TABLO 3.4. Faaliyet Yerine Göre Dağılım	143
TABLO 3.5: İşletmelerin Faaliyet Göstermek İsteyecekleri Yere Göre Dağılımı.....	144
TABLO 1.6: İşletmelerin Kuruluş Yeri Seçiminde Etkilendikleri Faktörler	144
TABLO 3.7: Kurulu Kapasitelerine Göre Tam ve Düşük Kapasitede Üretim Yapan İşletmeler	145
TABLO 3.8: Düşük Kapasitede Üretim Yapılmasının Nedenlerine Göre Dağılım	145
TABLO 3.9: İşletmelerin Ürünlerini Pazarladıkları Bölgelere Göre Dağılımı.....	146
TABLO 3.10: İşletmelerin Kurulu ve Fiili İstihdam Durumlarına Göre Dağılımı.....	146
TABLO 3.11: İşletmelerin Faydalandıkları Teşvik Tedbirlerine göre Dağılım	148
TABLO 3.12.Önerilen Yatırım Konularının Göreli Avantaj Durumuna Göre Seçimi	154
TABLO 3.13.Önerilen Yatırım Konularının İstihdam Açısından Durumu	168

ÖZET

Yatırım Alanları Araştırması; ilin/ilçenin veya bölgenin kısa ve uzun dönemde beklenen gelişmeleri de dikkate alınarak önerilebilecek yatırım konuları ile bunların olası kuruluş yerlerini tespit etmeye yönelik çalışmaları kapsamaktadır.

Bu çalışmaları yönlendiren birincil amaç, yöre kalkınmasına katkıda bulunacak, yöre kaynaklarına dayalı ve pazarlama olanağı yüksek yatırım alanlarının belirlenebilmesidir.

Bu araştırmalarda önce yörenin yapısal özellikleri (coğrafik konum ve iklim özellikleri; ulaşım ve enerji durumu; nüfus ve istihdam yapısı ile birlikte eğitim, sağlıkla ilgili sosyal yapı; tarımsal, hayvansal etkinlikler ve ormancılık, madencilik , imalat sanayi, turizm ve bankacılık ve ticaret sektörünün mevcut durumu vs.) tanımlanmakta, yöreden beklenen gelişmeler irdelenmekte, ayrıca pazar ve yatırım ortamının değerlendirilmesi de yapılarak uygun yatırım konuları önerilmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde; konunun Bölgesel Kalkınma ile ilgili olması nedeniyle, çeşitli kavramlar hakkında tanımlamalar yapılmış, Bölgelerarası Dengesizliklerin Nedenleri ve Politikalar konusu. Kuruluş Yeri Faktörleri, Yatırım ve Proje kavramları, Yatırım Projelerinde Pazar Payı Tahmini, Fiyatlandırma ve Kapasitenin Belirlenmesi ile Yatırım Projelerinin Mali Yönden Değerlendirilmesi başlığı altında Mali Değerlendirme Çalışmaları ve Aşamaları konuları işlenmiştir. İkinci bölümde ise Mardin ilinin yapısal özellikleri, yöresel uygun yatırım alanları anlatılmıştır. Son bölümde de Mardin ilinde üretimde bulunan işletmelerde uygulanan uygun yatırım alanları anket çalışması verilmiştir.

GİRİŞ

Bilindiği gibi belirli bir alanda yatırım konusu önermek bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Genellikle, yatırım konuları yurtiçi ve yurtdışı talebin sektörel bazda incelenmesi sonucunda ortaya çıkmakta ve ülkedeki üretim imkânları da araştırıldıktan sonra söz konusu yatırım için karar verilmektedir. Yatırıma karar verdikten sonra, teknoloji ve optimum kapasitenin araştırılması yanında üretim faktörlerinin temini ve pazarlama alanları da dikkate alınarak asgari maliyeti sağlayacak kuruluş yeri saptanmaktadır.

Oysa, sadece bu yöntemle yetinildiği takdirde, yatırımlar gelişmiş yörelerde yoğunlaşır. Bölgelerarası dengesizliğin olumsuz etkileri sadece sosyal alanda olmayıp, gelişmenin tüm ülkeye yayılmaması da büyümenin önündeki darboğazlardan birini oluşturmaktadır. Yayılmanın gerçekleşmemesi durumu, talepte beklenen gelişmeleri olumsuz yönde etkilemektedir. İla ve olarak, geri kalmış bölgelerdeki kaynakların değerlendirilememesine de neden olmaktadır. Eksik istihdamlı sonuçlanan bu olgu ayrıca, kaynakların optimum biçimde dağılımına da olumsuz şekilde etkin olmaktadır.

Ülke planlama birimlerinde yeterli proje birikimi olması durumunda, sorun nisbeten halledilmiş sayılabilir. Böylece geri kalmış bölgelerdeki projelere ulusal ekonomi içinde rekabet olanağı sağlanarak, uygun yatırım alanı önerme, yukarıda belirtilen üretim faktörlerinin tedariki açısından yöre koşullarının sınanması düzeyinde basitleştirilebilir. Ancak, geri kalmış bölgelerin varlığı, bu olguya, iktisadi kalkınma açısından bakmayı gerektirir. Bilindiği gibi, kalkınma olayı salt büyüme değildir. Yetersiz bir yapının değiştirilerek, büyümeye uygun ortamın hazırlanmasıdır. Ancak, burada ülke için bütüncül bir yaklaşımdan kopuk, bölge yaklaşımının sakıncalarından sözedilebilir. İki düzey arasındaki bütünlük eldeki analiz araçları ile yapılabilir. Ancak bunu çözmek için mekansal düzeyde veri altyapısının oluşturulması gereklidir.

I. BÖLÜM

**KONU İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR, YATIRIM PROJELERİNDE
PAZAR PAYI TAHMİNİ FİYATLANDIRMA VE KAPASİTENİN
BELİRLENMESİ, YATIRIM PROJELERİNİN MALİ YÖNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ VE MARDİN İLİNİN YAPISAL
ÖZELLİKLERİ VE YATIRIM ALANLARI**

1. TEMEL KAVRAMLAR

Yatırım Alanları Araştırması; ilin/ilçenin veya bölgenin kısa ve uzun dönemde beklenen gelişmeleri de dikkate alınarak önerilebilecek yatırım konuları ile bunların olası kuruluş yerlerini tespit etmeye yönelik çalışmaları kapsamaktadır.

Yatırım alanları araştırmasına geçmeden evvel, konunun bölgesel ekonomi ve/veya bölgesel kalkınma ile ilgili olması nedeniyle bazı kavramları açıklamakta fayda görülmektedir. Bu kavramların başında ise ekonomik kalkınma ve bölgesel kalkınma gelmektedir.

1.1. EKONOMİK KALKINMA

Kalkınma; toplumsal yapının değişkenlerinin, siyasal otorite tarafından belli politikalarla etkilenerek geliştirilmesi çabası demektir.¹ Bu nedenle kalkınma, ekonomik ve sosyal bilimlerde kullanılan bir terim olarak “siyasi” bir içeriğe sahiptir.

Kalkınma'nın, belli özelliklerine dayanılarak soyutlanacak ve gruplanacak yapısal ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal değişkenliklerinin değişme sürecinde göstereceği fark-

---

¹ Murat DAĞLIOĞLUGİL, *Kalkınmada Bölgelerarası Dengesizlikler ve Türkiye*, TKB Yayınları, Ankara, 1990, s.4.

lılaşmalara göre açıklanması da mümkündür.²

Ekonomik değişkenler gözönüne alınarak yapılabilecek tanımlaya göre Ekonomik Kalkınma; fert başına üretimin sürekli genişleyerek ve hızlı olarak arttırılması bir başka deyişle çalışan nüfusun “verim”inin yükseltilmesidir.

Verimin artması, sadece insanın becerisi'nin artması değil; emeğin, doğal ve insansal kaynakları işleyerek yarattığı birikmiş becerinin yükselmesi demektir. Birikmiş beceri içine sermaye malları, teknoloji, geliştirilmiş çevre koşulları ve ekonomik kurum ve kurallar da dahildir. Bu tanımın daha az soyutlama ile yapılması da mümkündür. Malların ve hizmetlerin üretiminde, ulaştırılmasında, dağıtımında, bütün malların boyutlarında ve örgütlenmesinde, üretim girdi ve çıktılarının yeni nicelikler ve türülükler kazanmasında, üretim faktörlerinin çeşitli sektörler arasındaki dağılımında ve genellikle ekonominin bütünleşmesinde, birey başına düşen reel gelirin artmasında (beslenme, konut, su, elektrik, sosyal güvenlik, giyim, eğlence ve kültürel olanaklar vb.), tüketim kalıplarının değişip karmaşıklaşmasında ve fiili çalışma saatlerinin kısalmasında, dış ticaretin ve genellikle dış ilişkilerin önemli artışlar ve yapı değişiklikleri göstermesinde köklü ve hızlı değişmelerin ve dönüşümlerin meydana getirilmesi sürecidir.

İktisadi kalkınmayı belirleyen özellikler şu şekilde sıralandırılabilir :

-İktisadi Kalkınma; bir yapı değişikliği, yeni bir yapıdan diğer bir yapıya geçiş ve de belli bir durumdan, daha iyi bir duruma doğru yönelen dinamik bir harekettir.

-İktisadi Kalkınma; eğitim anlayışının değişmesi, bir bakıma da, reel gelir artışıdır.

-İktisadi Kalkınma; alışkanlıklarda, inançlarda, davranışlarda ve zihniyette bir değişimdir. Üretim, faktörlerinin yeni bir bileşimi veya yeni bir üretim fonksiyonu ile emeğin verimini artırmaktır. Ayrıca kişi başına düşük gelir düzeyinden daha yüksek bir gelir düzeyine

² Türkiye'de Bölge Planlamasının Evreleri, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayınları No:2, Ankara, 1993.

veya negatif olan bir büyüme hızı düzeyinden daha yüksek bir hızına geçiştir.

İktisadi Kalkınmanın Amacı: Kişisel reel gelirleri arttırarak her türlü ihtiyaçları daha kolay gidermeye çalışmak, yeni bir yatırım zihniyeti yaratarak büyüme hızının yükselmesinde rol oynamak, ülkeye iktisadi bağımsızlık kazandırmak, daha fazla boş zaman ile insan ömrünü arttıran yeni bir hayat anlayışı getirmek, ülkelerarası ulaşım, haberleşme gibi hizmetlerden herkesin yararlanmasını sağlamak, sanayileşmiş ve ileri ülkeler karşısında rakabet edebilecek güce ulaşmaya çalışmak olarak sıralanabilir.

1.2. EKONOMİK GELİŞME DÜZEYİNE GÖRE BÖLGE AYIRIMI

Ülkeler gelişme düzeylerine göre nasıl ki az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş şeklinde ayırma tabii tutuluyorsa, bu ayırım bölgeler içinde yapılabilir. Hatta günümüzdeki hızlı teknolojik ilerlemeler, ekonomik gelişmeleri daha da farklılaştırmakta ve ayırım sayısını arttırmaktadır. 2000’li yıllar gözönüne alınarak yapılan sosyo-ekonomik araştırmaların sonucu, ülkeler değişik bir ayırma tabii tutulmaktadır. Bu tipolojiye göre ayırım geleneksel toplum yapısında kalan veya sanayileşmeye başlayan ülkeler, sanayi toplumu yapısına yaklaşan ülkeler, tam sanayi toplumu yapısında olan ülkeler, tüketim toplumu seviyesine yükselen ülkeler ve endüstri ötesi ülkeler şeklinde yapılmaktadır.³

Ülkeler arasında görülen bu farklılaşma, bölgeler itibariyle de ekonomik bir farklılaşmayı ortaya çıkarabilmektedir. Nitekim, bölgelerin “gelişmiş bölge”, “az gelişmiş bölge”, “ge-

---

³ Ömür GENÇ, *Yöresel Uygun Yatırım Alanları Yöntem Araştırması*, TKB Yayınları, Ankara, 1995, s.5.

lişme halindeki az gelişmiş bölge” ve potansiyel bakımdan az gelişmiş bölge” şeklindeki dörtlü bir ayırımı, ülkeler arasındaki tasnife uygun dinamik bir özellik taşımaktadır.

1.2.1. Gelişmiş Bölge

Gelişmiş bölge, gelir seviyesi ve gelir artış hızı itibariyle ülkenin ortalamasının üstünde olan bölgedir. Bu bölgenin gelir seviyesi ve gelir hızı yüksek olduğu gibi, sosyal göstergelere göre de bölge gelişmiş bir özellik taşımaktadır. Nitekim bölgedeki nüfusun ortalama kültür seviyesi ve eğitim düzeyi yüksektir. Eğitim, sağlık, yol, su ve elektrik gibi sosyal altyapı yatırımları yeterli seviyede bulunmaktadır. Sabit sosyal yatırım hizmetlerin yanısıra, üretken yatırımlar da bölgede bulunmaktadır. Gelişmiş bölgede doktor başına düşen nüfus az olmakla birlikte hasta yatak sayıları bölge nüfusuna göre yeterlidir. Sosyal ve kültürel seviyenin yüksekliği dolayısıyla doğum oranları yüksek değildir. Park, otel, yeşil saha, lokanta, sinema, tiyatro gibi sosyo-kültürel ihtiyaçların karşılanma oranları ve işgücü içinde sosyal sigortalılar oranı yüksektir.

1.2.2. Az Gelişmiş Bölge (Geri Kalmış Bölge)

Az Gelişmiş Bölgeyi, gelişme potansiyelini kaybetmiş veya gelişme avantajları olmayan bir bölge olarak tanımlayabiliriz. Az Gelişmiş Bölge; belirli bir süre içinde sosyal ve ekonomik göstergeler açısından başka bölgelerle karşılaştırıldığında iktisadi avantajlarının

bulunmaması ile dikkati çekmektedir. Gelir seviyesi ve gelir artış hızı, diğer bölgelerin gelir seviyeleri ve gelir artış hızlarından düşüktür. Hakim olan iktisadi faaliyet tarımdır ve makineli tarıma yeterince geçilememiştir. Modern tarım girdilerinden yeterince faydalanı-

lamamaktadır. Nüfusun artış, genellikle ülke nüfus artış hızından yüksektir. İş gücünün istihdam imkanları sınırlıdır. Sabit sosyal altyapı yatırımları yetersizdir. Bölgeye bundan dolayı prodüktif yatırımlar çekilememektedir. Genellikle, sosyal ve kültürel göstergeler bakımından da bölge az gelişmiş bir özellik taşımaktadır. Doktor başına düşen nüfus fazladır. Yatak başına düşen hasta sayısı fazladır. Park, otel, lokanta, okul, hastane, sinema gibi sosyal ihtiyaçların karşılandığı yerlerin yeterli olduğu söylenemez. Gelir seviyesi düşük olduğundan tasarruf imkanları da kıttır. Zaruri bazı dayanıklı tüketim mallarını alacak kadar bir satınalma gücü ortaya çıkamamaktadır. Her ülkede olduğu gibi Az gelişmiş Bölge, mekanda görülen ve diğer bölgeler ile arasında sosyal ve ekonomik dengesizliklerin bulunduğu bir bölgedir. Bölgeler arasındaki dengesizliği ortadan kaldırmak amacıyla devlet tarafından teşvikler verilmektedir. Son zamanlarda verilen bu teşviklerin amacına ulaşmaya başladığı görülmektedir.⁴

1.2.3. Gelişme Halindeki Az Gelişmiş Bölge (Potansiyel Gelişme Bölgesi)

Gelişme Halindeki Az Gelişmiş Bölge, gelir seviyesi itibari ile ülke ortalamasının altındadır ve bu bakımdan az gelişmiştir. Fakat gelişme hızı bakımından ülke ortalamasının üstünde olduğu için gelişmekte olan biraz gelişmiş bir bölgedir. Bu tür bölgelerin gelişme potansiyeli vardır. Bu sebeple ekonomik gelişme düzeylerine göre bölgelerin ayırımında “gelişme halindeki az gelişmiş bölge”den de bahsedilmektedir.

Potansiyel, uzun süre harekete geçirilemediği için bölge az gelişmiş niteliğinden sıyrılamamaktadır. Bölgede mevcut yeraltı ve yerüstü kaynaklarının bilinmemesi veya yeterin-

---

⁴ Çoşkun Can AKTAN, “Bölgesel Dengesizlikler ve Geri Kalmış Yörelerin Kalkındırılması Üzerine Bir İnceleme”, **Ekonomik Yorumlar Dergisi**, TSKB Yayınları, Kasım 1994, s.14.

ce değeriendirilememesinin yanısıra, bölgeye özel veya kamu yatırımlarının çekilememesi mevcut insangücü kaynaklarından faydalanılmaması sonucu bölge az gelişmişliğini sürdürmesine rağmen, gelişmesini de devam ettirmektedir.

1.2.4. Potansiyel Bakımdan

Ekonomik gelişme seviyeleri bakımından bölgelerin ayırımında bir örnek de, “Potansiyel Bakımdan Az Gelişmiş Bölge” tipidir. Potansiyel Bakımdan Az Gelişmiş Bölgeyi, gelişme potansiyelini kaybetmiş bir bölge olarak tanımlayabiliriz. Bu tip bölgelerin fert başına düşen ortalama gelir seviyeleri belli bir zamanda ülke ortalamasının altında bulunduğu için bu bölgeler, gittikçe refah içindeki durumlarını kaybedecekler ve az gelişmiş bölgeler arasına katılabileceklerdir. Bu durumda olan bölgeler, gelişme potansiyellerini yitirdikleri için az gelişmiş bölge haline gelmektedirler.

1.3. BÖLGELERARASI DENGESİZLİKLER VE BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI

Bölgelerarası dengesizlikleri, başlıca üç başlık altında toplamak mümkündür.

Birinci dengesizlik, doğal ve coğrafi dengesizliktir. Bu tür dengesizlikler, fiziki şartların ve doğal kaynakların doğrudan doğruya bir sonucunu teşkil ederler. Örneğin maden bölgeleri gibi.

İkinci bir dengesizlik türü ise, ekonomik veya fonksiyonel dengesizliklerdir. Bu çeşit dengesizliğe sahip bir ekonomide, aynı üretim faktörleri, farklı pazarları olan farklı bölgeler-

de farklı kazançlar elde ederler.

Bölgelerarası dengesizlikler çoğu gelişmekte olan ülkede ve arada Türkiye’de sanayileşmenin belirli bölgelerde yoğunlaştığı ve işsizliğin yüksek boyutlara ulaştığı görülmektedir. Sanayileşmenin yaygınlaşmasını ve hızlandırılmasını sağlayacak önlemlerin bu sakıncaların ortadan kalkmasına yardımcı olacağı kuşkusuzdur.⁵

Bu arada, üretim faktörlerinin eşit olmayan dağılımı gelişmiş ve geri kalmış bölgeler arasındaki farkın temel sebeplerinden birisi olmaktadır.

Bir bölgede üretim faktörlerinden birisinin hiç olmaması ya da çok sınırlı oluşu, verimli bir üretimde bulunmayı engelleyebilir. Bilindiği gibi her bölgede eşit aynı kalitede ve aynı miktarda üretim faktörünün bulunması çok nadirdir. Üretim faktörleri bazen birbirlerinin tamamlayıcısı olduklarından, o bölgede olmayan üretim faktörü yerine diğerini ikame mümkün olabilir. Bu konuda bir noktaya kadar bir elastikiyetin varlığı ileri sürebilir.

Bu noktaya yaklaştıkça üretim maliyetleri artar ve noktaların ötesinde üretim imkansız hale gelir. Üretim imkansızlıkları karşısında, ileri bir teknoloji seviyesinde bir sınai üretim yapılması engellenmektedir. Dolayısıyla yatırımın iktisadiliği prensibini gerçekleştiremeyen sanayi kolları bu bölgelerde ya yerleşemeyecek ya da gelişmiş bölgenin rekabeti karşısında kurulsada dahi, faktörlerin eşit olmayan dağılışı yanında, tarım dışı faal nüfusun durumu, iktisadi faaliyet hacminin bir göstergesi olarak ele alınan bankalar mevduatının bölgelere göre dağılımı, iş yerlerinin coğrafi dağılımı ve yol durumu da dengesizlik içinde düşünülecektir.

Üçüncü dengesizlik çeşidi de, sosyal dengesizliktir. Bundan da çeşitli bölgelerde yaşayan insanların faydalandıkları sosyal hizmetlerin miktar ve kaliteleri arasındaki farklar şek-

---

⁵ Oktay GÜVEMLİ, **Yatırım Projelerinin Düzenlenmesi, Değerlendirilmesi ve İzlenmesi**, Yenilenmiş 5. Baskı, M.Ü. Nihat Sayar Eğitim Vakfı Yayınları Yayın No: 463-696, İstanbul, 1994, s.177.

linde kendini gösterir. Bu farklar sosoyal dengesizlikler içinde düşünölebilen eğitim, kültür ve sağlık hizmetleri sahasında ortaya çıkabilir.

Bölgesel dengesizlikleri azaltmanın ya da ortadan kaldırmanın, ekonomik, toplumsal ve siyasal bazı güçlükleri vardır.⁶ Geri kalmış bölgeleri kalkındırmak, bölgeler arasında göreceli bir denge sağlamak, maloluşu yüksek olan bazı politikaların uygulanmasını gerektirmektedir. Büyük kentlerde toplumsal maloluşun yüksek olduğu bilinmekle birlikte verimliliğin de artmakta olması, nüfusun ve ekonomik etkinliklerin bu merkezlerde yığılmasını savunanları, ilk bakışta haklı çıkarmaktadır. Bu nedenledir ki çoğu ekonomistler, büyük kent olgusunu ve aşırı kentleşmeyi, kalkınma sürecinin ilk aşamalarının doğal sonucu olarak görmektedirler.

Diğer yandan çok büyük kentler ile gelişmiş bölgelerin, kırsal alanlarla az gelişmiş bölgelerdeki genç ve yetenekli insangücünü emerek, dengesizlikleri artırdığı ve bu nedenle toplumsal adaleti bozduğu da kuşkusuzdur. Bu halde, toplumsal adaleti gerçekleştirmek için kalkınma hızından belli ölçülerde özveride bulunmak gerekmektedir. Dolayısıyla toplumsal adaleti içinde hızlı kalkınmayı amaçlayan ölkelerin ekonomik mantıklılığa dayanan verimlilik ilkesiyle, toplumsal amaçlar arasında denge sağlama güçlölüğüne, çoğu kez siyasal bir boyut da katılmaktadır. O da, bölgelerin gelişmesini etkileyen yatırımların dağıtılmasında, karar verme mekanizmasını yakından etkileyen siyasal güçlerin ve kuruluşların, bazen dar anlamalı “bölgecilik” ve “particilik” düşünceleriyle, dengesizlikleri gidermek yerine, artırmaya yol açmalarıdır.

Eşitsizlik ve dengesizliğin, büyüme sürecinin doğasında olduğu kabul edilse bile, çağımızın geliştirdiği toplumsal refah devleti anlayışı, bu dengesizlikler karşısında hareketsiz

---

⁶ Ömür GENÇ, age., s.8.

kalmamayı, yoksul ve zengin bölgelerarasındaki ayrımların hiç değilse bir kesimini ortadan kaldırmayı gerektirmektedir. Gerçekte, W.Isard ve T.Reiner'in de belirttikleri gibi, "tam bir eşitleştirme politikası" mümkün değildir.⁷ Buna karşılık, daha iyi bir eşitliğe yönelen bir politika, geçerli sayılabilir. Sorun, bugün için ve gelecek için, toplumsal adalet ile ekonomik gelişme elde etmek uğruna, bu ideallerin her ikisinden de ne ölçüde özveride bulunmaya katılabilceği, daha başka bir deyişle, aralarındaki tercih sorunu olarak gözükmektedir.

Günümüzde, bölgesel dengesizliklere devlet müdahalesi, hemen hemen her ülkede çok doğal karşılanmakta, ulusal ve uluslararası kalkınma kuruluşları, bu müdahalenin biçimine ilişkin öneriler ve politikalar geliştirmektedirler. Bu yönden, kapitalist ülkelerle sosyalist ülkeler arasında büyük bir ayrım görülmekte, kullanılan araçlar birbirinden ayrı olsa bile, amaçlarda benzerlikler göze çarpmaktadır.

Kapitalist ülkelerden Fransa, İngiltere ve İtalya, nüfusu ve sanayii daha dengeli bir biçimde yaymak, aşırı derecede büyüyen başkentlerinin yükünü hafifletmek üzere türlü önlemler aldıkları gibi; Rusya, Çin, Polonya ve Yugoslavya gibi sosyalist ülkelerde de büyük kentler dışındaki gelişmeyi özendirmek, bölgesel dengesizlikleri gidermek için, önemli adımlar atıldığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerden Hindistan, Venezuela ve Brezilya gibi bazıları da bu konuda dikkate değer çabalar harcamaktadırlar.

Bölgelerarası dengesizliklere devlet müdahalesi; ekonomik, parasal, toplumsal ve yönetsel önlemleri kapsamaktadır.⁸ Bunlar, devletçe uygulanan çeşitli politikalarda yer alan önlemlerdir. Yatırım, vergi, kredi, gümrük, taşıma hizmetleri ve personel politikaları bunların başlıcalarıdır.

---

⁷ Ömür GENÇ, age.,s.12.

⁸ Özhan ULUATAM, **Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası**, A.Ü.SBF Yayınları Yayın No:111, Ankara, 1971, s.156.

Başta yatırım politikası olmak üzere, çeşitli politikalardan yararlanarak, bölgelerin gelişmesini sağlayan stratejileri üç grupta toplamak mümkündür.*

Birincisi, eldeki kaynakları, ülkenin her yanına eşit olarak dağıtmak, serpiştirmektir. Bunun adına yerelleştirme denilmektedir. Ekonomik etkinliklerin merkezde toplanmasının sağladığı ekonomik üstünlükler ve altyapı üstünlükleri, bu serpiştirme politikasının, ekonomistlerce eleştirilmesine, savurganlık sayılmasına yol açmaktadır.

İkincisi yatırımların, belirli büyüme kutuplarında, ya da çekici merkezlerde yoğunlaştırılmasıdır. Bu büyüme kutuplarının, geri kalmış bölgeler içinde seçilmesiyle; hem yığılmanın yararlarını elde etmeğe, hem de bölgesel dengesizlikleri, hafifletmeye olanak vardır. Geri kalmış bölgelerin üretim faktör verimliliği düşüklüğü dezavantajını giderilmesi ve özellikle ileri geri bağlantıları yüksek ulusal ve dış pazara dönük yatırımların bu bölgelere kaydırılabilmesi için kamu tarafından sağlanacak teşvikler ve uygulanacak politikalar büyük önem arz etmektedir.

Son olarak, üçüncü grup politika da, geri kalmış bölgelere, bazı yatırımları, ya kalkınmaya dolaysız bir biçimde etki yapan ekonomik yatırımlar, ya da her ikisinin bir karışımı niteliğini taşıyabilir.

Bu strateji türlerinden son ikisi hem ekonomik gelişmeyi, hem de toplumsal adaleti, her ikisinden de büyük özveride bulunmaya gerek kalmadan gerçekleştirdiği için son zamanlarda, daha yeğlenmektedir.

Büyüme kutuplarında yoğunlaştırılan yatırımların, hem ekonomik, bir başka deyişle

---

* Bkz.1. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Potansiyel Değerlendirme ve Uygun Yatırım Alanları Çalışması, 1. ve 2. Cilt, TKB Yayınları, Ankara, 1997.

2. Kalkınmada Öncelikli Yörelere İlişkin Program ve Projeleri Desteklemek Amacıyla Devlet Planlama Bütçesinde Yeralan Ödenekten Yapılacak Yardımların Usul ve Esaları hakkında Yönetmelik, DPT Yayınları, Ankara, 1992.

3. 1990 Yatırımları Teşvik Mevzuatı 2, TKB.KKDP:90/1, Ankara, 1990.

retken, hemde altyapı ya da hizmet yatırımları olması genellikle kabul edilmektedir. Oysa, geri kalmış bölgeler yalnız kamu harcamalarında öncelik verilmesi, üretken yatırımlar yönünden ise, her ülkede aynı ilkenin kabul edilmediği görülmektedir.örneğin geri kalmış yörelere salt niversiteler kurmakla kalkındırmaya çalışmanın yetersizliği Türkiye'nin deneyimleriyle kanıtlanmıştır. Bunun sonucunda, gerice yöreleri geliştirmek şöyle dursun geri kalmış niversiteler yaratılmıştır. Bu kez, sorunlara onları geliştirmek de eklenmiştir.

1.4. KURULUŞ YERİ FAKTÖRLERİ

Belirli bir coğrafi konumun belirli bir üretim ünitesine ilişkin olarak kuruluş yeri seçimine konu olabilmesi için bu konumun belirli şartları sağlaması veya belirli özelliklere sahip olması gerekir. Bu şartlardan bazılarının söz konusu konumda doğal olarak bulunması gerekirken, diğer bazıları gerekli giderlere katlanmak suretiyle suni olarak da sağlanabilir. İşte, herhangi bir coğrafi konumun belirli bir üretim birimine ilişkin olarak sağlaması gerekli tüm şartlar veya haiz olması gerekli tüm özellikler "kuruluş yeri faktörleri" kavramıyla ifade edilmektedir.⁹KuruluŐ yeri faktörleri, belirli bir üretim biriminin belirli bir coğrafi konuma yerleştirilmesi halinde, söz konusu üretim biriminin maliyeti, satış hasılatı ve sermaye yapısı üzerinde etkili olan tüm konumsal özellikleri kapsar. Başka bir ifadeyle kuruluş yerinin seçimi genellikle, işletme giderlerinin en düşük, işletme gelirlerinin en yüksek olduğu yani en yüksek

---

⁹ mr GENÇ, a.g.e.S:12.

kârın ya da en büyük yararın sağlandığı yerin belirlenmesi süreçlerini içerir.

1.4.1. Kuruluş Yerinin Belirlenmesinde Dikkate Alınması Gereken Hususlar

Yatırım projesinde belirlenecek kuruluş yeri, işletmenin amaçlarına ulaşması için gerekli koşulları gerçekleştirebilecek özellikleri taşımalıdır. Kuruluş yerinin belirlenmesinde, işletmenin üretim maliyetlerinde çeşitli kuruluş yeri faktörlerine bağlı olarak ortaya çıkacak unsurlara göre maliyetlerin düşürülmesi amaçlanır. Yer seçiminde, işletmenin üretim maliyetlerinin minimum, işletme gelirlerinin maksimum, başka deyişle en yüksek kârın sağlanabileceği yerin belirlenmesi üzerinde durulur.

En uygun kuruluş yerinin belirlenme sürecinde üç ekonomik unsurun göz önünde bulundurulması gereklidir. Bunlar; verimlilik, ekonomik olma ve kârlılıktır.

Verimlilik: Girdilerin değişim sürecinden geçirilip çıktı haline getirilmesi arasındaki ilişki şeklinde tanımlanabilen verimlilik, işletmelerin üretim miktarı bakımından verimliliğini gösterir. Başka bir ifadeyle, bir işletmede üretim miktarı ile işgücü ve materyal bakımından yapılan bir oranlamadır ve işletmenin verimliliği, işgücünün ve materyalin verimliliğine bağlıdır. Yatırım projesinin hazırlanma sürecinde, kuruluş yeri seçiminde işgücü ve materyalin en verimli koşullar içinde temin edilip, teknik ve iktisadi koşullar altında yapılabilecek, en fazla üretim miktarının gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği göz önüne alınmalıdır.

Ekonomik Olma: Bir birim mamul üretimi için gerekli maliyet düzeyini ifade eden ekonomik olma, en az maliyetle en fazla fayda yaratmak ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Ekonomik Olmada, üretim miktarı arttıkça, belirli bir sınıra kadar birim maliyetler azalan bir yol izler. Bir ekonomi içinde, aynı endüstri dalı için farklı kuruluş yerlerinde maliyetler çeşitlilik

gösterir. Üretim faktörleri fiyatının, üretim için gerekli hizmetlerin miktar ve kalitelerinin bölgeden bölgeye farklı olması bu çeşitliliğin bir sonucudur.

Kârlılık: İşletmeye yatırılan sermayenin verimliliğini kârlılık belirler. Belirli bir dönemde, teşebbüsün özvarlığında oluşan olumlu artışı özsermayeye oranlamak suretiyle kârlılık bulunur.¹⁰

Yeni Yatırımların Kârlılığı = (Yatırımlardan Elde Edilen Hasılat - Üretim İçin Yapılan Harcamalar) / Özsermaye

Kuruluş yeri açısından kârlılığı ele almak gerekirse; işletmenin kurulduğu ve faaliyette bulunduğu yerdeki satış hasılatı ile maliyet unsuru masraflar arasındaki farkın, o yerdeki üretim için gerekli sermayeye oranı, kuruluş yerine bağlı kârlılığı verir. Bu oranın en yüksek olacağı yer kuruluş yeri olarak seçilmelidir.

Kuruluş Yerine Bağlı Kârlılığı = (Kuruluş Yerine Bağlı Satış Hasılatı - Kuruluş Yerine Bağlı Masraflar) / Özsermaye

1.4.2. Kuruluş Yeri Seçiminin Aşamaları

Verimlilik, ekonomik olma ve kârlılık unsurlarının en iyi şekilde gerçekleştirildiği ve bunun sonucunda, işletme giderlerinin en düşük, işletme gelirlerinin en yüksek düzeyde olduğu ve kârın ya da yararın en yüksek düzeyde gerçekleştirildiği yer “optimal kuruluş yeri” olarak tanımlanır.¹¹ İşletmelerin kurulacağı yerin belirlenmesinin, başlıca üç aşamada ele alınıp incelenmesi gerekmektedir.

¹⁰ Ömer DİNÇER, *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, 3.Baskı, İz Yayıncılık San.ve Ltd.Şti., İstanbul, 1994, s.73.

- Ülke Seçimi
- Bölge Seçimi
- Arsa Seçimi

1.4.2.1. Ülke Seçimi

Sanayinin, teknolojinin, ticaretin, iletişimin hızla gelişmesi ile birlikte, birçok yatırımcının faaliyetleri belirli bir ülke ile sınırlı kalmayıp çok sayıda ülkeye yayılmıştır. Yatırımcıların birden fazla ülkede faaliyet göstermeleri ile birlikte, çok uluslu, uluslararası, uluslar ötesi ve global işletme kavramı ile isimlendirilebilen birbirine belirli yönlerden benzeyen, belirli yönlerden de farklılıklar taşıyan işletmeler ortaya çıkmıştır.

Uluslararası faaliyet gösteren işletmeler, faaliyetlerini dünyanın bütününde ya da birçok ülkede oldukça geniş bir alana yayılmış bir şekilde yerine getirmektedir. Globalleşme sürecine ayak uydurmak isteyen işletmeler hangi lokal özelliklere sahip olursa olsun, hangi kısıtları bulunursa bulunsun, eğer globalleşme olgusunu yaşamak istiyorsa, faaliyetlerini dünya yönelimli planlamak ve uygulamak zorundadır.

Globalleşme yöneliminin ortaya çıkması ile birlikte verimlilikte, etkinlikte, kalitede ve maliyette dünya standartlarına ulaşmayı sağlayacak ülke, işletmenin kurulacağı ülke olarak seçilmelidir.

---

¹¹ Mehmet ŞAHİN, *Yatırım ve Proje Değerlendirilmesi*, Anadolu Üni. Yayınları Yayın No:120, Eskişehir, 1989, s.179.

1.4.2.2. Bölge Seçimi

İşletmeler yalnızca belirli bir ülkede üretim ve satış yapıyorsa, bu durumda işletmenin ülke içinde kurulacağı bölge büyük önem taşımaktadır.

Belirlenebilecek bir satış veya üretim alanını içine alan bir bölge veya şehrin seçimine “bölge seçimi” denir.

Bölge seçimi genel nitelikte bir araştırmayı gerektirir. Bölge seçimi için, belirli analizlerin yapılarak, işletmelerin kuruluş ve işleyişinde gerekli olan faktörlerin bölgede bulunup bulunmayacağı, bulunan faktörlerin ise işletmeyi ne yönde etkileyeceği araştırılır.

Bir İşletme faaliyetlerini nerede yürüteceğine ilişkin kararlarını etkileyen pek çok faktör vardır. Kârlarını azamileştirmeye çalışan bir işletmenin çeşitli coğrafi mekanları gözden geçirerek aralarında en iyisini seçtiğini varsaymak yerinde bir tutum olacaktır.¹²

Bölge seçiminde üzerinde durulması gereken faktörleri; İşletmenin üretimi için gerekli olan hammaddelerin mevcut ve gelecekteki ihtiyacı karşılmasına ilişkin miktar ve niteliği, Ulaşım sistemleri, taşıma özellikleri ve ulaşım maliyetleri, İşletme için gerekli olan enerjiyi sağlama olanakları, Bölgedeki işgücü potansiyeli ve nitelikleri, Bölgedeki vergi ve vergilendirme politikaları, Devletin bölgeye sağladığı teşvikler ve bu bu teşviklerden sağlanabilecek yararlar, Bölgenin iklim şartları, iklimin üretime etkisi ve iklim şartlarından ortaya çıkabilecek ısıtma, soğutma sistemlerinin maliyeti ve iklimin verimliliğe etkisi şeklinde sıralamak mümkündür.

Bu faktörlerin kurulacak işletmeye etkisi, başlıca üç yönden incelenmelidir. Bunlardan birincisi; bölgede bu faktörlerin ne ölçüde olabileceğinin araştırılması, ikincisi; bu faktör-

---

¹² Derek LOBLEY, *Ekonomi*, MEB Yayınları Yayın No:2915/111, Ankara, 1995, s.93.

lerin üretim maliyetlerine etkisi, üçüncüsü ise satış hasılatına olan etkisidir. Düşük üretim maliyetleriyle yüksek satış hasılatının gerçekleştirildiği bir bölge, işletmenin en önemli amaçlarından biri olan kârın maksimize edilmesini sağlar. Dolayısıyla bu bölge, işletmenin optimal faaliyette bulunacağı optimal kuruluş bölgesi olarak seçilir.

İşletmeler, optimal kuruluş yerine ilişkin faktörleri sağlamayan bölgelerde de yatırım yapmaktadırlar. Bu bölgelerde üretim maliyetleri yüksek ve satış hasılatı düşük olduğundan, işletmelerin bu bölgelerde kurulması kârlılıklarını ve verimliliklerini azaltmaktadır. Ancak, devlet sağladığı teşvik tedbirleri ile işletmelerin optimal olmayan yöre ve bölgelerde de kurulmasını teşvik etmektedir. Devlet tarafından sağlanan teşvik tedbirleri bir yandan yatırım maliyetini ve üretim maliyetini azaltırken diğer yandan da işletmenin vergi sonrası kârını da arttırmaktadır. Devletin uyguladığı teşvik politikası ile, optimal kuruluş yeri faktörlerini taşımayan birçok bölge işletmelerin kurulabilmesi için çeşitli yönlerden teşvik kapsamına alınmıştır

Devlet, sanayinin belirli bölgelerde gelişmesini sağlamak amacıyla teşvik tedbirlerinin yanısıra, organize sanayi bölgelerini kurmakta veya organize sanayi bölgelerinin kurulmasını teşvik etmektedir.

Organize Sanayi Bölgesi (OSB), birbiriyle işbirliği halinde üretim yapan orta ve küçük ölçekli işletmelere planlı bir alanda ve ortak altyapı hizmetlerinden yararlanarak daha kolay ve ucuz üretim yapma olanağı veren bir sistemdir. Bu nedenle, bu bölgeler sınai yatırımların teşvik edilmesinde, planlı sanayi yerleşiminin sağlanmasında, düzenli şehirleşme ve istihdamın geliştirilmesinde etkili bir kalkınma aracı olarak kullanılmaktadır. Başlı başına bir teşvik unsuru olan Organize Sanayi Bölgelerinde yapılan ve/veya yapılacak yatırımlara bazı ek teşvikler de sağlanmaktadır.

Altyapı tesislerinin genellikle yüksek yatırım harcamaları gerektirmesi nedeniyle, bu yatırımların bizzat teşebbüs tarafından gerçekleştirilmesi mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla belirli bir bölgede örneğin Organize Sanayi Bölgesinde altyapı tesislerinin yeterli derecede mevcut olması önemli bir kuruluş yeri avantajıdır. Ayrıca belirli bir konuda altyapı tesislerinden faydalanabilme düzeyi buraya yerleştirilecek ölçek büyüklüğünün -özellikle üst kapasite sınırı olarak- belirlenmesinde önemli bir faktör olarak değerlendirmeye dahil edilmelidir.

Organize Sanayi Bölgelerinde aynı veya farklı sektörlerdeki birçok işletmelerin toplanması sonucunda yatay ve dikey uzmanlaşmaya gitmek ve işletmelerarası işbölümü derecesini artırmak için uygun şartlar ortaya çıkmaktadır. Aynı bölgede toplanmış aynı sektöre dahil işletmeler arasında işbirliğine giderek yatay uzmanlaşarak tek tek işletmelerin ürün programlarını daraltmaları yanında, artan girdi ve hizmet talebini karşılamak üzere uygun ölçekli birçok yan sanayi ve hizmet işletmelerinin bu bölgede faaliyet göstermeleri mümkün olur. Ayrıca, aynı veya farklı sektörlerdeki işletmelerarası işbölümü derecesini artırarak dikey uzmanlaşma işletmelerin üretim derinliklerinin azaltılması yoluna gidilebilir

1.4.2.3. Arsa Seçimi

Yatırım projesine konu olan işletmelerin faaliyet gösterdiği sektörün özellikleri göz önüne alınarak bölge seçimi yapıldıktan sonra sıra, bu bölge içerisinde en uygun arsanın belirlenmesine gelir.¹³

Belirli bir bölgedeki arsanın tespit edilip işletmenin kurulacağı yerin belirlenmesi, işletmenin konumluk yerinin tespit edilmesini içermektedir.

Konumluk yerinin organize sanayi bölgeleri içinde belirlenmesi, işletmelere önemli

---

¹³ Mehmet ŞAHİN, age., s.179.

ölçüde maliyet tasarrufu sağladığı gibi, devletin vereceği teşviklerden de artan oranda yararlanma imkanı sağlamaktadır.

Konumluk yerine ilişkin arsanın seçiminde ulaştırma durumu dikkatle incelenerek, işletmenin kuruluş yeri ile ana karayolu, demiryolu ve önemine göre denizyolu ve havayolu bağlantıları incelenmelidir.

Hammaddesi ve yardımcı maddesi, doğal kaynaklardan elde edilen sektörlerde işletmenin kuruluş yeri, çoğu zaman doğal kaynakların çıkarıldığı yere bağlı olarak tespit edilir.

Kuruluş yerinin belirlenmesinde, arsanın topoğrafik durumu, tesisin yerleşimine uygun olup olmadığı, kazı-dolgu gibi işlemler gerektiriyorsa bunların maliyetlerinin ne olabileceği de hesaplanmalıdır. Alım bedeli düşük olmasına rağmen, harfiyat ve düzeltme ve özel destekli temel yapımına, taban suyunun yüksekliği nedeniyle yalıtıma gerek duyulması, inşaat maliyetlerini arttıracığından, ucuza satın alınan arsanın gerçek maliyetini pahalı bir yerden alınan arsanın çok üstüne çıkarmaktadır.

Arsa seçiminde gözönünde bulundurulması gereken bir başka nokta da, artıkların atılabileceği ve depolanabileceği yerlerin bulunmasıdır.

Bina ve tesisin yapımında önemli olan diğer bir faktör de zeminin cinsi ve bulunduğu deprem kuşağıdır. Yumuşak zeminler veya deprem kuşağında bulunan arsalarda yapılacak tesislerde dayanıklılık açısından daha fazla malzeme kullanılması gerekeceğinden, bu arsa üzerinde yapılacak binaların maliyetleri yüksek olacaktır.

1.4.3. Kuruluş Yeri Seçiminde Etkili Olan Faktörler

İşletmelerin kuruluş yeri seçimi, pek çok faktöre bağlı olarak yapılan bir süreçten geçer. İşletmenin belirli bir yerde kurulmasında etkili olan faktörler, maliyet giderlerine ilişkin

yararlar ile işletmenin ihtiyaç duyduğu girdilerin karşılanmasına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bir işletmenin kuruluşuna ilişkin en ekonomik yer seçiminde, çok çeşitli faktör ve düşüncelerin etkisi olmaktadır.

İşletmeler, ürettikleri mal ve hizmet türlerine ve çalışma koşullarına göre çeşitli sektörlerde sınıflandırılırlar. İşletmenin değişik sektörlerde faaliyet göstermesi, mal ve hizmet üretmek için değişik hammaddeleri ve üretim teknolojilerini kullanmalarını gerektirmektedir. İşletmelerin üretimlerinin niteliğine bağlı olarak değişik girdileri kullanmaları, değişik faktörlerin kuruluş yerinin seçilmesinde etkili olabileceğini ortaya çıkarmaktadır.

Değişik sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler için kuruluş yeri faktörlerinde değişiklik olabileceği gibi, bazen de işletmenin faaliyet gösterdiği sektörün özelliğine bağlı olarak, kuruluş yeri faktörlerine değişik ağırlıklar verilebilmektedir. Örneğin, demir-çelik sektöründe faaliyet gösterecek olan bir fabrikanın kuruluş yeri faktörleri ile, tekstil sektöründe faaliyet gösterecek bir fabrikanın kuruluş yeri faktörleri değişik olabileceği gibi, yer seçiminde kullanılan faktörlerin ağırlık oranları sektörün özelliklerine göre değişiklik de gösterebilmektedir. Bazı durumlarda da, kurulacak işletmenin tipik özelliklerine bağlı olarak, özel kuruluş yeri faktörleri tespit edilerek, bu faktörlere bağlı olarak işletmenin kuruluş yeri tespit edilir. Örneğin, bir nükleer tesisin kuruluş yerinin belirlenmesinde göz önünde bulundurulması gereken özel faktörler bulunmaktadır.

Bir kişi veya bir grup insan çeşitli nedenlerle bir işletme kurmayı düşündüklerinde cevaplandırılması gereken bir çok sorularla karşılaşır. Yatırım kararı verilmeden önce bu soruların cevap bulması ve değerlendirmenin buna göre yapılması gerekir.¹⁴

---

¹⁴ Melih KOÇER, *İşletme*, Yaygın Eğitim Yükseköğretim Kurumu Sosyal Bilimleri Yayınları, Ankara, 1977, s.53-59.

Kuruluş yeri seçiminde etkili olan faktörler, işletmelerin faaliyet gösterdikleri sektörün yapısına bağlı olarak değişiklik göstermekle birlikte, genel olarak işletmenin kuruluş yeri seçimine etki eden faktörleri aşağıdaki gibi sınıflamak mümkündür:

- Pazara yakınlık,
- Yardımcı malzeme ve hammadde kaynaklarına yakınlık,
- Ulaşım ve taşıma olanakları,
- Yeterli işgücü temini ve ücret seviyeleri,
- Enerji kaynakları ve enerjinin sağlanması,
- Su kaynakları ve suyun sağlanabilme olanakları,
- Arsanın maliyeti, topoğraf yapısı ve inşaat maliyetleri,
- Sosyal ve kültürel çevre,
- İklim koşulları,
- Artıkların atılması,
- Özendirme önlemleri,
- Yan sanayiye yakınlık,
- İşçi-işveren ilişkileri,
- Finansal ve bankacılık hizmetlerinden yararlanma,
- Diğer etkenler.

1.4.3.1. Pazara Yakınlık

Pazar, en basit anlamıyla alıcı ve satıcıların karşılaştıkları mahaller olarak tanımlanır. Ulaştırma sisteminin yetersizliği, taşıma maliyetlerinin yüksekliği ya da tüketicilerin talebinin çok kısa sürede karşılanmasını sağlamak amacıyla birçok işletme kuruluş yeri olarak malları-

nın satılacağı pazarlara yakın bir yerde kurulmayı tercih edebilir. İşletmenin üreteceği mal ve hizmetlere ilişkin talebin ülkenin her tarafına yayılmış olduğu durumlarda, kuruluş yeri faktörlerine etkili olan unsur olarak, dağıtım maliyetlerinin araştırılması ve bu maliyetlerin düzeyi, işletmenin kuruluş yeri kararı vermesini etkileyecektir.

İşletmelerin pazara yakınlığı, kuruluş yeri kararının verilmesinde, bazı işletmeler açısından öncelikli faktör olarak ele alınmaktadır.¹⁵ Nüfusun büyümesi ve talep hacminin artması işletmeleri pazara yakın yerlerde kurulmaya itmektedir. Ülkemizde, birçok işletmenin büyük şehirlerde veya büyük şehirlere yakın bölgelerde kurulmasının temel nedenlerinden birini, pazara yakınlık faktörü oluşturmaktadır.

İşletmelerin tüm ülke pazarı için mal üretmesi söz konusu ise ve işletmelerin ürettiği malların taşıma maliyetleri de yüksek ise, bu durumda işletmelerin, büyük tüketim merkezlerine uzaklıkları büyük fark göstermeyen yerleri kuruluş yeri olarak seçmeleri sözkonusu olabilmektedir. Örneğin, Türkiye’de otomobil fabrikalarının büyük çoğunluğunun Bursa’da kurulmuş olması, bu faktörü öne çıkarmaktadır. Bursa ili konumu itibari ile İstanbul, Ankara, İzmir, Eskişehir gibi büyük yerleşim alanlarının ve ülkenin otomobil talebinin yüksek düzeyde bulunduğu yerleşim yerlerinin merkezi durumundadır.

Dar bir pazar alanı içinde çalışan ve daha çok çevresel gereksinimi karşılayan işletmeler ile ana mamul için yarı mamul ve ana mamulün parçalarını üreten işletmeler, genellikle tüketim alanlarına veya mamullerini kullanan işletmelere yakın alanlarda kurulmaktadır. Örneğin, otomobil için malzeme ya da yarı bitmiş mal üreten işletmelerin, ana mamulü üreten işletmelerin yakınında kurulduğu görülmektedir. Otomobil fabrikası için far, koltuk, vites kutu-

---

¹⁵ Meral TECER, *Yatırım Projelerinde Yapılabilirlik İncelemeleri*, İçişleri Bakanlığı Yayınları Yayın No:416 Ankara, 1986, S:337.

su, direksiyon, rot, rotil, gibi malzeme üreten işletmelerin, otomobil fabrikalarının yoğun olduğu bölgelerde kurulduğu gözlenmektedir.

Bazı malların satış sonrası bakım ve onarım hizmetleri önem taşımaktadır. Satış sonrası bakım ve servis hizmeti gerektiren malları üreten veya satan işletmelerin, sürekli olarak bu malları kullanan kişi ve kurumlara yakın olması, kuruluş yeri seçiminde etkili olan bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Son yıllarda dünyada iletişimin ve ticaretin hızlı gelişmesi, globalleşme yönelimlerinin hızlanması ve global işletmelerin sayılarının artması, uluslararası faaliyet gösteren birçok işletmeyi, talebin yoğun olduğu ülkelerde yatırım yapmaya yöneltmiştir. Örneğin, cola şirketleri ile fast food işletmelerinin dünyanın birçok bölgesinde, yerel pazara yakın olmak için üretim tesisleri kurduğu gözlenmektedir. Ayrıca, otomobil endüstrisinde faaliyet gösteren birçok işletme de, yerel pazarlara daha yakın olmak amacıyla çok sayıda ülkede yatırım yapıp, üretimde bulunmaktadır.

1.4.3.2. Hammadde ve Yardımcı Malzeme Kaynaklarına Yakınlık

Kuruluş yeri seçimini etkileyen faktörlerden biri de, hammaddeleri ve yardımcı malzeme temin imkânlarıdır. İşletmeler belirli bir malın üretimini gerçekleştirmek için çeşitli girdileri kullanmak zorundadır. Bu girdilerin bir bölümü, üretilecek malın ana unsurlarını oluştururken, diğer bir bölümü de üretilen mamülün içine küçük ölçülerde doğrudan veya dolaylı yollardan katılarak mamülün üretilmesini sağlar. Malın önemli bir bölümünün oluşturulmasını sağlayan ana girdiler hammadde, öbürleri ise, yardımcı madde veya yardımcı malzeme adını alır.

İşletmelerin faaliyet gösterdiği endüstrinin özelliklerine göre kullandığı hammaddeler ve yardımcı malzeme çok çeşitli olabilmektedir. Ancak, işletmelerin kullandıkları yardım-

cı malzeme ve hammaddeleri; Doğrudan ham olarak elde edilen, herhangi bir işlem sürecinden geçirilmemiş maddeler. Örneğin; ham petrol, madenler, kömür, tarımsal ürünler ve benzerleri ile belirli bir işlem sürecinden geçmiş ancak, başka bir malın üretiminde kullanılabilen maddeler. Örneğin; işlenmiş deri, pamuk ipliği, sentetik elyaf, saç levha, kimyasal bileşikler ve benzerleri olarak iki grupta sınıflamak mümkündür

Kuruluş yeri seçimine etkisi esas alındığında malzeme; yerel malzeme ve mebzul malzeme olmak üzere iki kısma ayrılır.

Yerel malzeme sadece belirli coğrafi konumlarda bulunan malzeme çeşitlerini, mebzul malzeme ise her yerde yeteri kadar bulunan malzeme çeşitlerini kapsar. Bu tanıma göre, kuruluş yerini sadece yerel malzemeler belirler. Mebzul malzemelerin kuruluş yeri seçimine etkileri sözkonusu değildir, dolayısıyla mebzul malzemeler kuruluş yeri seçiminde dikkate alınmazlar.

Yerel malzemeleri de kuruluş yeri seçimine etkileri açısından; Üretim sürecinde ağırlığından kaybetmeyen yerel malzemeler (net malzeme), Üretim sürecinde ağırlığından kaybeden yerel malzemeler (net olmayan malzeme) şeklinde ayırabiliriz.

Net olmayan malzemelerin kuruluş yerini daha büyük bir kuvvetle kendi buldukları konuma tedarik merkezine doğru çektikleri aşıkardır. Net olmayan malzemeleri de; Üretim sürecinde ağırlığını kısmen kaybeden net olmayan malzemeler ve üretim sürecinde ağırlığını tamamen kaybeden net olmayan malzemeler şeklinde yine ikili bir ayırma tabi tutarsak, ağırlığını tamamen kaybeden net olmayan malzemelerin kuruluş yerini en büyük kuvvetle kendi buldukları konuma tedarik merkezine doğru çektikleri sonucuna varabiliriz.

Bu ayırım için malzeme endeksi kavramını kullanır ve malzeme endeksini (ME);

ME= Bir Birim Üründe Bulunan Yerli Malzeme Ağırlığı /Yerel Malzemenin Üretim

Katsayısı şeklinde ifade edersek, aşağıdaki sonuçlara varabiliriz:

Net malzemeler için; $ME = 1$ 'dir,

Üretim sürecinde ağırlığını kısmen kaybeden net olmayan malzemeler için; $ME=1$ yazılabilir ve Üretim sürecinde ağırlığını tamamen kaybeden net olmayan malzemeler için; $ME = 0$ 'dır.

Buna göre malzeme endeksi sifıra doğru yaklaştıkça malzemenin kuruluş yerini kendi bulunduğu konuma doğru çekme kuvveti artar. Zira malzeme endeksi taşıma maliyeti üzerinde etkili bir faktördür. Malzeme teknolojisindeki gelişmeler sonucu malzeme endeksinin artırılması özellikle malzemenin üretim katsayısını azaltmak suretiyle kuruluş yeri seçiminin malzemenin bulunduğu konumlara bağımlılığını azaltmaktadır.

Ayrıca işlenmiş yan ürünlerin doğal hammaddelere göre malzeme endeksleri daha yüksek veya tedarik menzilleri daha geniş olduğundan kuruluş yerini kendi buldukları yere doğru çekme kuvvetleri azalır. Bu azalma yarı ürünün işlenme derecesi arttıkça daha fazla olur.

İşletme malzemeleri, özellikle üretim sürecinin gerektirdiği su ve enerji ihtiyacı da kuruluş yeri seçiminde önemli rol oynayabilir. Su ihtiyacının az olması halinde suyun mebzul malzeme olarak kabul edilebilmesine karşılık, su ihtiyacının büyük boyutlara ulaşması halinde yerel malzeme niteliği kazanır. Bu durumda mümkün kuruluş yerleri deniz ve göl kıyıları, nehir kenarları veya yeraltı sularının bol ve ucuz elde edilebileceği coğrafi konumlar olarak belirlenmelidir.

Sanayileşme sürecinin başlangıcında enerji kaynağı olarak büyük öneme sahip olan kömürün (buhar makinaları) ancak belirli bölgelerde bol miktarda bulunabilmesiyle enerji önemli bir yerel malzeme durumuna gelmiştir. Ayrıca pahalı olması, taşıma maliyetinin nisbeten yüksek olması, özellikle üretim sürecinde ağırlığını tamamen kaybetmesi veya malzeme

endeksinin sıfır olması gibi faktörler kömürün bir kuruluş yeri faktörü olarak önemini artırmıştır. Daha sonra sanayide elektrik enerjisinin daha yoğun olarak kullanılmaya başlanması ve elektrik şebekelerinin ülke çapında tüm alana yaygınlaştırılmaları sonucu enerji girdisinin bir kuruluş yeri faktörü olarak önemi azalmaya başlamıştır.

Enerji faktörü günümüzde, özellikle gelişmiş sanayi ülkelerinde, her konumdan aşağı yukarı aynı fiyattan temin edilebilen mebzul malzeme durumuna dönüşmüş, kuruluş yeri seçimi üzerindeki etkisi çok azalmıştır. Elektrik şebekesinin tüm konumlara homojen olarak yayılmadığı ülkelerde ise, kuruluş yerinin mevcut elektrik şebekelerinden faydalanılabilecek şekilde seçilmesi büyük önem taşır. Başka bir deyişle yukarıda varılan sonuç sadece elektrik şebekesinin homojen olarak dağıldığı coğrafi konumlar için geçerlidir. Ayrıca enerji fiyatının ülkeden ülkeye farklılık göstermesi halinde, ucuz enerji arzeden ülkelerin, özellikle çokuluslu şirketler için, kuruluş yeri olarak seçilme cazibeleri artar. Aynı durum ülke içindeki farklı bölgeler için de geçerlidir. Bilhassa bir yatırım teşvik tedbiri olarak bazı bölgelerde ucuz enerji politikası güdülebilir.

Pek tabii ki enerji girdisinin bir kuruluş yeri faktörü olarak öneminin azalması, enerjinin sanayideki öneminin azaldığı anlamına gelmez. Tam tersine enerjiye bağımlılık büyük ölçüde artmıştır. Burada sadece, elektrikleşmenin yaygınlaştırılmasının bir sonucu olarak, birçok sektörlerde enerji girdisinin birçok konumlardan yeterli miktarda ve eşit fiyattan temin edilebilmesi halinde, bu mebzul malzemenin kuruluş yeri seçimi üzerindeki etkisinin azalacağına veya tamamen ortadan kalkacağına işaret edilmektedir. Ülke çapında enerjinin yeterince temin edilememesi ve kıt kaynak durumunda olması ise başka bir sorundur. Böyle bir durum işletmelerin ölçek büyüklüğünü menfi yönde etkileyecek, enerjiyi nisbeten az kullanan teknolojileri daha cazip hale getirecek ve mevcut kurulu işletmelerin de kapasite kullanım derecelerini düşürecektir.

Kuruluş yeri seçiminde etkili olan yerel malzemeler ve özellikle malzeme endeksi düşük olan yerel malzemeler konusunda gerçekleştirilen teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak, bu malzemelerin kuruluş yeri seçimi üzerindeki etkileri azaltılabilir. Böylece kuruluş yeri seçimi daha geniş bir serbestlik alanı içinde gerçekleştirilebilmektedir. Örneğin; demir-çelik sektöründe 1 ton ham demir üretimi için gerekli kömür miktarı sürekli azaltılmaktadır. Bu miktar 1960 yılında 1 tonun üzerinde iken, 1960'lı yıllarda 800 kg.'a, 1970'li yıllarda 500 kg. civarına, daha sonraları da 500 kg'ın da altına düşürülebilmektedir. Ayrıca demir cevherinin bulunduğu yerlerde kurulan tesislerde cevherin endeksinin düşürülmesi mümkün olmaktadır. Yine taşıma maliyetinde büyük kapasiteli taşıma araçlarının seçilerek ton/km. taşıma maliyetinde büyük tasarruflar sağlamak ve böylece taşıma menzilini genişletmek suretiyle de kuruluş yeri seçiminin daha çok sayıda alternatif arasından gerçekleştirmek mümkün olmaktadır.

Aynı sonuç taşıma araçlarının hızlarının artırılmasıyla da sağlanmış, böylece bozulma durumu sözkonusu olan malzemelerin tedarik menzilleri genişletilmek suretiyle kuruluş yeri seçimi üzerindeki etkileri azaltılabilmektedir.

Malzeme faktörüne ilişkin olarak kuruluş yeri seçiminde etkili olan diğer faktörlerin başlıcaları: malzemenin boyutları, kalitesi ve nemlilik derecesi gibi netil özellikleri ile malzemenin bulunduğu yerdeki arz fiyatı, arz esnekliği ve arz kapasitesi gibi hususlar olarak belirlenebilir.

1.4.3.3. Taşıma

Hammaddelerin üretim tesislerine ulaştırılması veya üretim tesislerinden malların tüketicilerin ihtiyaç duyduğu mahallere iletilmesi bir dizi taşıma işlemi ve bu işlemlere ilişkin maliyetleri ortaya çıkarır.¹⁶

İşletmenin taşıma faaliyetleri; Tedarik merkezlerinden üretim merkezine girdilerin taşıma faaliyetleri, İşletmenin üretim sürecini oluşturan üretim aşamalarından bazılarının veya tümünün farklı konumlara yerleştirilmesi halinde üretim aşamasından üretim aşamasına ürünlerin ve parçaların taşıma faaliyetleri, Üretim merkezinden talep merkezlerine taşıma faaliyetleri şeklinde üç grupta toplanabilir. Kuruluş yeri seçimine ilişkin olarak bu taşıma faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan taşıma maliyetlerini etkileyen faktörler de; taşıma mesafesi, taşınan malın (girdi, yarı ürün, parça veya ürün) özellikleri, ulaşım şebekesinin ve taşıma aracının nitelikleri, taşınan mal miktarı şeklinde dört grupta toplanabilir.

Taşıma Mesafesi: Genel olarak taşıma mesafesi arttıkça taşıma maliyeti de artar. Burada önemli olan husus taşıma maliyetinin uzaklığa bağlı olarak nasıl değiştiğidir. Esas itibarıyla taşıma maliyetinin taşıma mesafesine bağlı olarak doğrusal veya daha geniş geçerliliğe sahip olmak üzere azalarak artması durumları sözkonusudur.

Azalarak artmanın başlıca nedenleri: Toplam taşıma maliyeti içindeki taşıma mesafesine göre değişmeyen sabit maliyetler yükleme/boşaltma ve ambalajlama giderleri ki bu sabit maliyetler, taşıma mesafesi arttıkça km'ye düşen pay olarak azalır, Taşıyıcı firmalar tarafından taşıma mesafesine göre kademeli taşıma ücretleri uygulanması, Uzak taşıma mesafele-

---

¹⁶ Ömür GENÇ, **Kuruluş Yeri Faktörleri**, TKB Yayınları, Ankara, 1997, s.20.

ri için daha etkin taşıma araçlarının kullanılabilmesi ve ton/km taşıma ücretinin düşmesi şeklinde belirlenebilir.

Taşınan Malın Özellikleri: Taşıma maliyeti taşınan malın özelliklerine göre büyük farklılıklar gösterir. Taşınan malın hacmi, şekli, kırılma ve bozulma durumu gibi çeşitli özellikleri taşıma maliyetini etkiler.

Ulaşım Şebekesinin ve Taşıma Aracının Nitelikleri: Ulaşım şebekesinin ve burada kullanılabilen taşıma araçlarının nitelikleri de taşıma maliyetini belirleyen önemli bir faktördür. Ulaştırma teknolojisindeki gelişmelerin bir neticesi olarak gerek taşıma maliyetinin düşürülmesi ve gerekse taşıma süresinin kısaltılması sonucunda, önceleri en önemli kuruluş yeri faktörü olan taşıma maliyetinin kuruluş yeri seçimi üzerindeki ağırlığı azalmıştır. Bu suretle üretim mekana, başka bir deyişle belirli coğrafi konumlara daha az bağımlı hale getirilebilmiştir. Burada önemli bir husus da, etkin taşıma aracının taşınan mal miktarına göre değişmesidir. Burada da aynen üretim bölümünde olduğu gibi belirli taşıma araçlarının ekonomik olmaya başladıkları “kritik taşıma miktarları” belirlenebilir. Dolayısıyla kullanılacak taşıma aracı ve ulaşım şebekesi taşınacak girdi miktarı ve ürün miktarı tarafından belirlenir.¹⁷

Taşınan Mal Miktarı: Yukarıda da belirtildiği gibi seçilecek ulaşım şebekesini ve bu ulaşım şebekesi içinde kullanılacak taşıma aracını belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Taşınan mal miktarı arttıkça daha etkin taşıma araçlarına geçerek ton/km. taşıma maliyetini düşürmek suretiyle maliyet tasarrufları sağlamak mümkündür.

Dünyada ticaret, iletişim, teknoloji hızlı bir şekilde gelişmektedir. Günümüzde gelişmiş birçok ülkede yeterli hammadde kaynakları olmamasına rağmen, bu ülkelerde büyük sa-

---

¹⁷ Ömür GENÇ, age., s.22.

nayii kuruluşları kurulmuştur. Gelişmiş ülkelerde kurulan bu işletmeler, hammadde kaynaklarının tümüne yakın kısmını yurt dışından getirmelerine karşılık, tüm dünyada faaliyet gösteren ve hammaddesi kendisinde bulunan ülkelerdeki işletmelerle rekabette, üstün hale gelebilmektedirler. Japonya, tüm hammaddeleri yurt dışından ithal etmesine karşılık, dünyanın rekabet üstünlüğüne sahip önemli ülkelerinden biridir. Japonya, demir cevherini ve kömürü yurt dışından ithal etmesine rağmen, bu cevherlere sahip olan Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı rekabet üstünlüğü kazanmıştır.

1.4.3.4. İşgücü Ve Diğer Personellerin Sağlanma Durumu

Optimal kuruluş yerinin saptanmasında dikkate alınması gereken faktörlerin başında, her çeşit bilinçli çalışmanın vazgeçilmez yürütücüsü olan insan gücü gelir. İşletmeler için insangücü yaşamsal önemde pahalı bir üretim ögesidir. İnsangücü planlamasının, işletme planlaması ve politikası ile birlikte düşünülüp aynı boyut üzerinde birlikte planlama sürecine sokulması, onun daha etkin ve geçerli bir nitelik kazanmasını sağlayacaktır.¹⁸

Kuruluş yerinin belirlenmesi, beceri kazanmış, eğitilmiş ve işletme amaçlarına yönelik emek sunumuna büyük ölçüde bağlıdır. Kuruluş yerinin belirlenmesinde işgücü ile ilgili özellikler arasında, işgücünün çokluğu, becerisi, ücret düzeyleri, sendikalaşma derecesi ve çalışanların işe ilişkin tutumları önem kazanmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler işletmeleri açısından istihdam edilecek işgücünün niteliği açıktırki değişiklikler gösterecektir.¹⁹

İşletmelerin kullandıkları teknolojinin düzeyine bağlı olarak, ihtiyaç duyacakları işgücünün niteliklerinde de değişiklikler olabilecektir. Elektronik, kimya, tıbbi malzeme, ilaç,

¹⁸ Tuğray KAYNAK, *Personel Planlaması*, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları Yayın No:228, İstanbul, 1990, s.195.

¹⁹ Tuğray KAYNAK, *age.*, s.8.

otomobil, uçak gibi mamulleri üreten işletmeler daha yüksek teknoloji ile faaliyet gösterirler. Bu endüstrilerde faaliyet gösteren işletmeler, daha çok nitelikli elemana ve teknik personele ihtiyaç duyarlar. Yüksek teknolojinin kullanıldığı sektörlerde, işletmenin ihtiyaç duyduğu teknik personelin sağlanmasının kuruluş yeri seçimine etkisi yüksektir.

İşletmelerde, ister yüksek teknoloji isterse daha düşük teknolojiler kullanılsın, belirli işlerin yerine getirilmesini sağlayacak yöneticilerin görev yapması gerekir. İyi nitelikli yöneticilerin işletmede çalışmalarının sağlanmasında ya da eldekilerin korunmasında, çekici bir ücret politikası uygulamasının ve ilerleme ve yükselme koşullarının sağlanmasının yanısıra, iklim, sağlık hizmetleri, çocuklar için eğitim olanakları, kültür ve eğlenceye ilişkin etkinlikler ve olanaklar da önem kazanmaktadır. Büyük yerleşim merkezlerine yakın yerlerde seçilecek bir kuruluş yeri, iyi nitelikli üst düzey yöneticisi ve teknik personeli sağlamada üstünlük sağlar.

İşgücünün değerlendirilmesinde, az gelişmiş bölgelerde gelişmiş bölgelere göre, işgücünün daha bol ve ucuz sağlanabileceği varsayılmaktadır. Büyük şehirlerin dışındaki bölgelerde, uzmanlık isteyen işler için eğitim düzeyi yüksek işgücü bulmak biraz güçtür. Yerinde bir kuruluş yeri kararı, işletmenin gerek duyduğu işgücünün birkaç katının bulunabileceği bir bölgeye yönelik olur. Yatırım projesinin işgücü gereksinimi varsa, bu durumda kuruluş yerinin işgücünün yoğun olduğu bölgelerde belirlenmesi gerekir. İşgücünün yoğun olmadığı bölgelerde işletmenin kuruluş yerinin belirlenmesi, işletmeler arasında işgücü sağlamada, yoğun bir rekabetin yaşanmasına neden olur. Rekabet sonucunda ise, işgücü maliyetleri artar.

Bazı işkollarında faaliyet gösteren işletmeler, niteliği itibarı ile, belirli bir beceriye ya da eğitime sahip işgücüne gereksinme duymaktadırlar. Uçak, otomobil, ilaç, kimya gibi sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler, niteliği itibarı ile yüksek teknoloji kullandıklarından, önemli ölçüde eğitilmiş ve uzman işgücüne gereksinme duyan işletmeler, bu nitelikteki ele-

manların ikamet edebileceği bölgede kurulmak zorundadır.

Yatırım projesinde, üretimin nitelikli işgücü ile yapılması öngörülyorsa, düz işçilerin yatırımın üretime geçiş aşamasına kadar eğitimden geçirilmesi gerekmektedir. Uzmanlaşmış işgücünün işletmede istihdam edilmesi durumunda ise, işçilik maliyetleri yüksek düzeyde ortaya çıkar.

Gelişmekte olan ülkelere bir göz atıldığında, makro düzeyde genel birdüşük istihdam olgusu ve yüksek bir nüfus artış hızı farkedilir. İşgücünün profili ise, uzman personel sıkıntısı ve niteliksiz işgücü çokluğunu yansıtır.²⁰

Nitelikli işgücünün işletmede istihdam edilmesi için, çekici bir ücret politikasının uygulanması gereklidir. Ayrıca, nitelikli işgücünün işletmede istihdam edilebilmesi için, işletmenin kurulacağı çevrenin, sosyal ve kültürel yapısı da önem taşımaktadır. İşletmenin kurulacağı bölgede, işletmede istihdam edilecek kişilerin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını sağlayacak hizmetlerin bulunması da önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Büyük yerleşim merkezlerinin yakınında bir kuruluş yerinin belirlenmesi, nitelikli işgücü sağlanmasına önemli ölçüde olumlu katkı yapacaktır. İşletmenin nüfus olarak belirli bir yoğunluğa ulaşmamış, sosyal ve kültürel imkânları sınırlı bir bölgede kurulması, nitelikli işgücü sağlamada önemli sorunları ortaya çıkarır.

Birçok sektörde üretim, düz işçilerle veya çok kısa süreli eğitimden geçirilmiş işçilerle yapılabilmektedir. Örneğin; tuğla, kiremit, çimento işkollarında faaliyet gösteren işletmelerde üretim, çoğunlukla düz işçiler veya kısa süreli eğitimden geçmiş işçiler ile yapılabilmektedir. Üretim faaliyetleri düz işçiler ile yerine getirilebilecekse, işletmenin kuruluş yeri seçimin-

²⁰ F. HARBİSSON, Myers C.A.: *Education, Manpower and Economic Growth*, McGraw-Hill Bank Co., New York, 1964, s.76.

de, işgücü faktörü birinci derecede önemli faktör olmaktan çıkar.

İşgücü, mamulün üretiminde bir maliyet unsuru olarak karşımıza çıkar. Kuruluş yeri seçiminde, işgücünün bir faktör olarak değerlendirilmeden önce, işgücünün maliyet içindeki ağırlığını ortaya koymak gereklidir.²¹

İşçilik ücretlerinin üretim maliyetleri içindeki payı, işletmeden işletmeye farklılık gösterir. İşletmenin kullandığı teknolojinin özelliği, mekanizasyon derecesi, işletmenin kapasitesi ve kapasite kullanım oranı, nitelikli işçinin toplam işçi sayısına oranı, çevredeki işçi ücretleri ve sendikal yapı işçilik ücretlerinin ürün maliyeti içerisindeki payını etkileyen önemli faktörlerdir.

Maliyet giderleri içinde, işçilik payının çok yüksek olduğu işkollarında yer alan işletmeler, ilke olarak düşük işçilik maliyeti olan bölgeleri seçerler. Bir mamulün üretiminde, maliyet giderleri içerisinde işçilik ücretleri çok düşük bir ağırlığa sahip ise, bu durumda işgücünün kuruluş yerine etkisi önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaz.

1.4.3.5. Enerji ve Yakıt

İşletmelerin üretim süreçlerinde kullandıkları temel girdilerin en önemlilerinden biri enerji ve yakıttır. İşletmelerin kullandıkları başlıca enerji, elektrik enerjisidir.²² İşletmeler, elektrik enerjisi yanında, kömür, petrol türevleri ve doğal gazı yakıt olarak kullanmakta veya bunlardan enerji sağlamaktadır.

Bazı işkollarında faaliyet gösteren işletmeler çok sınırlı miktarda enerji ve yakıt gereksinimi duyduklarından, bu işkollarında faaliyet gösteren işletmelerin üretim maliyetleri içe-

²¹ Melih BORAHAN, *Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi*, DPT Yayınları Yayın No:1248, Ankara, 1972, s.3.

²² Mehmet ŞAHİN, *age.*, s.183.

risindeki enerji ve yakıt maliyetlerinin oranı düşük düzeyde gerçekleşir. Bazı işkollarında faaliyet gösteren işletmelerin üretim maliyetlerinin içinde ise, enerji ve yakıt maliyetlerinin oranı yüksek düzeydedir. Yoğun enerji kullanan işletmelerde, bölgedeki enerji olanakları kuruluş yeri seçimi kararında önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Kuruluş yeri seçiminde, enerji ve yakıt faktörünü iki yönü ile ele alıp irdelemek gereklidir. Bunlardan ilki, işletmenin ihtiyaç duyduğu enerjinin bölgeden sağlanıp sağlanamayacağına araştırılması, ikincisi ise enerji maliyetleri arasında karşılaştırmanın yapılmasıdır. İşletmenin ihtiyaç duyduğu nitelikte enerji bölgeden sağlanıyorsa, bu durumda maliyet karşılaştırmasının yapılması söz konusu olmaktadır.

Enerji ve yakıt giderleri üretim maliyetleri içerisinde önemli bir ağırlığa sahip olan endüstrilerde, düşük maliyetli enerji ve yakıt sağlanan yerler, işletmenin kuruluş yeri seçiminde tercih edilecek yerler olarak belirlenmelidir.²³ Kömür, petrol, doğal gaz gibi yakıt kaynaklarının bol olduğu bölgeler, yoğun enerji ve yakıt kullanan işletmelerin kuruluş yeri olmaya aday olan yerlerdir. Demir-çelik üretiminde bulunan işletmeler, önemli ölçüde kömür kullandıkları için, bu işletmelerin üretim maliyetlerini minimize etmek için, çoğu zaman kömür kaynaklarına yakın veya kömürün taşıma maliyetini minimum kılacak, su yolu ile taşınmasının mümkün olabileceği, kıyı şeridinde kuruldukları görülmektedir.

1.4.3.6. Su

Su, bütün sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler için kaçınılmaz bir girdidir. Suyun birçok sektörün üretim sürecinde önemli miktarlarda kullanıldığı görülmektedir. Su, bir işletmenin üretim sürecinde kullanılmasa dahi, işletmede çalışan işgücünün ihtiyaçlarının karşılanmasında gereklidir.

²³ Meral TECER, *age.*, s.341.

Metalurji, kağıt, deri, kimya ve benzeri sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin üretim süreçlerinde önemli miktarda suya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tür endüstrilerde, ihtiyaç duyulan suyun hangi rezervlerden nasıl bulunabileceğinin belirlenmesi gerekmektedir.

Su ihtiyacı fazla olan işletmelerin, su rezervlerinin bol olduğu yerlerde kurulması gerekir. İşletmelerin ihtiyaç duydukları suyun karşılanmasında başvurulabilecek başlıca rezervler ise, akarsular, yeraltı suları, göller, artezyen kaynakları ve yağmur suyu depolarıdır.

İşletmeler, faaliyet gösterdikleri sektörün özelliğine göre değişik nitelikte suya ihtiyaç duyarlar. Örneğin; su şişeleyen bir işletme için belirli özellik taşıyan kaynak suyu gerekli olurken, bir termik santralin soğutmasında ise, herhangi bir su kullanılmaktadır. Yatırım projesinde kullanılması öngörülen suyun, gerekli özellikte ve miktarda bulunup bulunmaması kuruluş yeri seçimini etkiler.

İşletmenin ihtiyaç duyduğu su, miktar ve nitelik olarak kuruluş için karar verilmesi gereken yerde yoksa, yakın mesafelerden su getirilmesi üzerinde durularak, bu durumda katlanılması gereken maliyetler ortaya konur. Suyun yakın mesafeden getirilmesinin maliyeti önemli boyutlara ulaşmıyorsa, diğer kuruluş yeri faktörleri de gözönüne alınarak kuruluş yeri konusunda karar verilir.

1.4.3.7. Arsanın Maliyeti, Topoğraf Yapısı ve İnşaat Maliyetleri

Kuruluş yeri seçiminde, bina ve tesislerin maliyetlerinin de göz önünde bulundurulması gerekir. Kuruluş yeri seçiminde, birçok faktörle birlikte tesisin kurulacağı arsanın bedeli de önemlidir. Uygun bir kuruluş yerinde, çeşitli alternatifler arasında düşük maliyet ile bir arazi bulmak mümkün olabilir. Ancak, arazinin inşaatla hazır hale getirilmesi ve bu arazide inşaat yapılması, diğer arazilere göre çok yüksek maliyetleri gerektirebilir. Bu nedenle, kuruluş ye-

ri seçiminde arsanın topografik durumu ve toprağın inşaata elverişliliği de önem taşımaktadır.²⁴ Alım bedeli düşük olmakla birlikte, masraflı düzeltmeye, özel destekli temel yapımına, bütün kanalların su geçmez biçimde yalıtılmasına gerek olan bir yerde ucuza alınan bir arsanın gerçek maliyeti, pahalı yerdekinin çok üstüne çıkabilir. Ayrıca, deprem tehlikesinin olduğu yer kuşaklarının üzerinde bir yerin seçilmesi, bina ve tesisler için ek yatırımların yapılmasına neden olur.

Uygun bir kuruluş yeri seçilirken, inşaat maliyetlerini etkileyecek olan, zeminin inşaat yapmaya elverişli olup olmadığının araştırılması ve inşaat maliyetlerini arttırıcı veya azaltıcı etkisinin belirlenmesi gereklidir. Ayrıca arsanın topografik koşulları da belirlenmeli, inşaatların yapılabilmesi için gerekli olacak dolgu ve hafriyat işleri ile istinad duvarları işleri tespit edilerek inşaat maliyetlerine etkisi belirlenmelidir.

1.4.3.8. Sosyal ve Kültürel Çevre

İşletme, sosyal bir sistemdir. Çevresindeki kurum, işletme ve örgütler ile iletişim içerisinde. İşletmede görev alanların ve bunların aile fertlerinin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını gidermeye yarayacak kurumların bulunduğu yerlere yakınlık ta önemli bir kuruluş yeri faktörü olarak ortaya çıkmaktadır.

Büyük ölçekli işletmelerin üst yönetimlerinde görev alacak yöneticiler için, ücret kadar önemli bir faktör de, işletmenin kurulduğu yerin sosyal ve kültürel yapısıdır. İşletmelerde yetenekli üst düzey yöneticilerin istihdam edilebilmesi için, işletmenin kurulacağı yerin çevresinde, bu yöneticilerin ve ailelerinin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayacak bir ortamın mevcut olması gerekir.²⁵ İşletmelerin kuruluş yerinin yakınında yararlanılabilecek bir çevre-

²⁴ Mehmet ŞAHİN, *age.*, s.183.

²⁵ Ömür GENÇ, *age.*, s.32.

nin bulunması gereklidir.

İşletmenin kuruluş yerinin yakınında çalışanların sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayacak bir çevrenin bulunmadığı durumlarda, çoğu zaman kuruluş yeri büyük bir arazi olarak seçilir ve işletmenin üretim üniteleri ile birlikte çalışanların sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayacak tesisler birlikte inşa edilir. Ülkemizde, Kamu İktisadi kuruluşu olan şeker fabrikalarında, Sümerbank fabrikalarında ve azot fabrikalarında üretim tesisleri ile birlikte çalışanların sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayacak, okul, tiyatro, kütüphane, lokal, restoran, kreş, spor tesisleri, lojman, dinlenme tesisleri gibi sosyal tesislerin kurulduğu görülmektedir.

Çalışanların sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulması düşünülen tesisler, çoğu zaman yatırım tutarını büyük ölçüde arttırmaktadır. Bu tesislerin yatırım tutarı göz önünde bulundurulmalı ve işletmenin rantabilitesini tehlikeye düşürecek kadar da geniş tutulmamalıdır.

İşgörenlerin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının karşılanması için kurulacak tesislerin ek maliyetler getirmesi kaçınılmazdır. Birçok işletme, ek maliyetlerden kaçınmak için, kuruluş yerini seçerken çalışanların sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri yerlere yakın mahalleri tercih etmektedir. İşletmelerde, özellikle büro işinde görevli işgücünün yoğun olduğu işletmelerde, işgücünün morali ve verimliliği ön plana çıkacağından, işletmenin kuruluş yeri seçiminde saptanacak yerin, işgücünün sosyal ve kültürel gereksinimini karşılayabilecek bir bölgede olması gerekmektedir.

1.4.3.9. İklim Koşulları

İklim, birçok işletme için kuruluş yeri seçiminde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. İklim koşulları işletmenin ürettiği malın kalitesini ve üretim maliyetlerini artırıcı veya azaltıcı yönde etkileyebilmektedir. İklim koşulları işletmede çalışanların sağlığını, çalış-

ma yeteneğini, verimliliğini ve üretkenliğini önemli ölçüde etkiler. Isı derecesi, nemlilik derecesi ve bunların ani değişikliği, işletmede çalışan işgörenleri doğrudan etkilediğinden, işletmedeki iş gücü verimliliğini ve üretim kalitesini etkilemektedir.

Bir işletmenin verimli ve etkin çalışması, belli iklim koşullarına doğrudan bağlı ise, bu durumda kuruluş yeri seçiminde iklim koşulları, önemli bir faktör olarak ortaya çıkar. Fazla sıcaklığın veya soğukluğun verimli çalışmayı etkilediği işletmeler için uygun koşulların sağlanması isteniyorsa, bu koşullara uygun olmayan bir kuruluş yerinin seçiminde, üretim aşamasında ek maliyet giderleri ile karşılaşılması kaçınılmazdır.

Bazı sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin ürettikleri malın kalitesine, iklimin etkisi bulunmaktadır. Az rutubetli iklimlerde, pamuğun işlenmesi daha kolay ve elde edilen tekstil ürününün kalitesi daha yüksek olabilmektedir. Bu nedenle, dünyada tekstil üreticisi ülkelerin pamuk işleme tesislerini ve tekstil tesislerini az rutubetli yerlere kurdukları görülmektedir.

Tarım sektöründe faaliyet gösteren işletmeler ise, belirli tarımsal ürünleri üretebilmek için, o tarım ürünlerinin üretilmesi mümkün olabilecek iklim koşullarında faaliyet göstermek zorundadırlar.²⁶

Bir işletmenin daha verimli çalışması belli iklim koşullarına bağlı ise, bu durumun kuruluş yeri seçiminde öncelikle göz önünde bulundurulması gereklidir.

İklimin kuruluş yeri seçimine etkisi, işletmenin faaliyet gösterdiği sektörün özelliğine göre değişmektedir. İklimin olumsuz etkilerini gidermek için bir dizi önlem almak mümkündür. Ancak, alınacak her bir yeni önlem ek maliyet masraflarını zorunlu kılacaktır. Örneğin; soğuk bir bölgede kurulan işletmenin ısıtma masrafları artacak, aşırı sıcak bir bölgede ku-

---

²⁶ Ömür GENÇ, age., s.36.

ruhan işletmenin de soğutma masrafları ile karşı karşıya kalması s3z konusu olacaktır.

Günümüzde teknolojinin hızlı olarak gelişmesi, birçok işletme açısından kuruluş yeri seçiminde iklimin önemini eskisi kadar önemli bir faktör olmaktan çıkarmıştır. Dünyanın birçok yöresinde, değişik iklim kuşaklarında aynı mal veya hizmeti üreten birbirine benzer birçok işletme kuruluş faaliyet göstermektedir.

1.4.3.10. Artıkların Atılması

İşletmeler belirli bir mamulü üretirken, isteseler de istemeseler de bazı artık ve yan ürünlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. İşletmenin faaliyet gösterdiği sektörün özelliklerine göre, üretim sürecinde meydana gelen artık ve yan ürünlerinin cinsleri, teknik özellikleri ve miktarlarının önceden tespit edilmesi gerekir. Bu artık ve yan ürünlerin işletme içinde veya dışında değerlendirilme veya depolanma olanakları, kuruluş yeri seçimi kararı verilmesinde önem taşır.

İşletmenin artıkları ve yan ürünleri gaz, sıvı veya katı halde ortaya çıkabilir. Bazı durumlarda, ortaya çıkan yan ürünler en az ana ürün kadar değerlidir ve işletmeye önemli ölçüde gelir sağlarlar. Ancak, bazı durumlarda ortaya çıkan yan ürünlerin ekonomik olarak kullanılması mümkün değildir ve hatta bu yan ürünlerin çevreye zararını en aza indirmek için ilave harcamaların yapılması da gerekebilir. Zararlı artıkları olan işletmeler, yerleşim birimlerine zarar verecek ve yakınmalara neden olacaktır. İşletmelerin kuruluş yeri neresi seçilirse seçilsin, artıkları ile ilgili önlemleri başlangıçta almak zorundadırlar.

Çevre ve sağlıkla ilgili düzenlemeler, kent ve organize sanayii planları çeşitli endüstri dallarının nerelerde kurulacağına ilişkin bir dizi kuralları içermektedir. Ülkemizde de, çevreye ve sağlığa zararlı artıkları olan işletmelerin belirli bölgelerde kurulması teşvik edilmekte ve bu işletmelerin çevreye zarar verebilecek atıkları merkezi arıtma sistemlerinde arıtılarak

çevreye zararsız hale getirilmektedir. Ülkemizde, özellikle çevreye yüksek düzeyde zararlı atık veren ve kimya sanayilerinin belirli bölgelerde kurulması ve zararlı atıklarının çevreye zararsız hale getirilmesi konusunda önemli gelişmeler vardır. Son yıllarda, Tuzla'da kurulan Organize Deri Sanayii Bölgesi ve İzmir'de kurulan Organize Deri İşleme Sanayi Bölgesi bunun önemli örneklerindedir. Bazı işletmelerin üretim süreçlerinde kaçınılmaz olarak zararlı atıklar ortaya çıkabilmektedir. Bir işletmenin üretim sürecinde zararlı atıkların ortaya çıkması kaçınılmaz ise, bu tür işletmelerin kuruluş yerinin yerleşimin olmadığı bölgelerde veya yerleşim yoğunluğunun az olduğu bölgelerde seçilmesinde yarar bulunmaktadır.

1.4.3.11. Özendirme Önlemleri

Devlet, önceden belirlenen kalkınma hedeflerine ulaşabilmek ve bu süreç içinde izleyeceği ekonomi politikasının gerçekleşmesini sağlamak amacıyla, değişik yöntem ve tekniklere başvurur. Ekonomi politikasını uygulamak için başvurduğu önlemler, genel ifade ile özendirme önlemleridir.

Özendirme işlemlerinde taraf olan devlet kıt kaynaklarını karşı taraf olan özel kesime seçicilik kriterlerine dayanarak kullanır.²⁷ Yatırımlar ile ilgili özendirme önlemleri ise, yatırım teşvik tedbirleri adı altında düzenlenmekte ve uygulamaya konulmaktadır.

Bir ülkede, yatırımlar için gerekli olan emek, sermaye, teknoloji, müteşebbis gibi şartlar uygunsa, yatırımların yapılması mümkün olabilir. Bu durumda yatırımın büyüklüğü, talep hacmi ile sınırlı olacaktır. Ancak yatırım için gerekli olan şartlar yetersizse, devlet yatırımların daha hızlı bir şekilde gerçekleşmesi için, bir dizi teşvik tedbirlerine başvurur. Teşvik tedbirleri, işletmenin kuruluş yerini, hukuki şeklini, büyüklüğünü, sermaye yapısını, sermaye

---

²⁷ Oktay GÜVEMLİ , age., s.169.

tedarikini, başka işletmeler ile birleşmesini etkileyen önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.²⁸

Devlet, işletmelerin belirli sektörlerde kurulup gelişmesini sağlayacak bir dizi teşviği yürürlüğe sokabileceği gibi, işletmelerin belirli bölgelerde kurulmasını sağlayacak bir dizi teşvik tedbirini de yürürlüğe sokabilmektedir.

Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de bütün bölgeler aynı gelişmişlik düzeyinde değildir. Devlet, yeterince gelişmemiş bölgelerin gelişmesini sağlamak için yatırımların bu bölgelerde yapılmasını teşvik etmektedir. Gelişmemiş bölgeler alt yapı bakımından yetersiz oldukları gibi, bölge olarak da tüketim merkezlerinden uzaktır. Buralarda işletme kurulabilmesi için, yol, enerji ve suyun yanısıra, çalışanların sağlık, yerleşme, kültür ve öteki gereksinmelerinin karşılanması için ayrıca yatırımlar yapılması gerekir. Özendirme önlemleri uygulanmadıkça, geri kalmış bölgelerde özel teşebbüsün işletme kurması ve buraların gelişmesine katkı sağlaması söz konusu olmamaktadır. Gelişmiş bölgelerde kurulan sanayi, işletmelerin gelişmemiş bölgelerde de kurulabilmesi için, işletme dönemi boyunca yüklenilecek külfetleri hiç değilse karşılayabilecek şekilde özendirme uygulaması gerekmektedir.

Ülkemizde, işletmelerin belirli bölgelerde veya belirli sektörlerde kurulabilmesini sağlamak amacıyla, özendirme kapsamında çok sayıda teşvik tedbiri uygulanmaktadır.²⁹ Gümrük muafiyeti, yatırım indirimi, çalışanların ücretlerinin vergilendirilmesinde indirim, yatırım finansman fonundan faydalanma, bina inşaat harcı istisnası, orta ve uzun vadeli yatırım kredilerinde vergi, resim ve harç istisnası, yatırımlara döviz tahsisi, konut inşaatlarında ve kalkın-

²⁸ Ömür GENÇ, age., s.37.

²⁹ Kalkınmada Öncelikli Yörelere İlişkin Program ve Projeleri Amacıyla Devlet Planlama Bütçesinde Yer Alan Ödenekten Yapılacak Yardımları Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik

mada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarda vergi, resim ve harç istisnası, kaynak kullanımını destekleme primi, katma değer vergisi erteleme, teşvik kredisi, aynı ve nakdi dış krediler, organize sanayi bölgesinden düşük fiyatlı arsa tahsisi ülkemizde yatırımları teşvik amacıyla uygulanan özendirme önlemlerinin başlıcalarını teşkil etmektedir.

1.4.3.12. Yan Sanayiye Yakınlık

İşletmeler, belirli bir malın üretimi için çok çeşitli hammaddeleri ve yardımcı maddeleri kullanmak zorundadır. Otomobil, buzdolabı, elektronik ve benzeri sektörlerde nihai mal üreten işletmeler, üretim süreçlerinde çok sayıda yardımcı madde ve malzeme kullanmaktadır. Bu endüstrilerde faaliyet gösteren işletmeler, mamullerinin üretiminde kullandıkları malzeme ve yardımcı maddeleri, yan sanayii işletmelerinden sağlamaktadırlar.³⁰

Çeşitli parçaları bir araya getirip belirli bir malı üreten endüstriler, ihtiyaç duyulan malzemeyi ve yardımcı maddeleri üreten işletmeler ile sürekli iletişim içerisinde. Birçok ülkede, belirli iş kollarının ülkenin belirli bir bölgesinde yoğunluk kazandığı görülmektedir. Yan sanayinin ürettiği yardımcı maddeyi ve malzemeyi önemli ölçüde kullanan işletmelerin, yan sanayinin geliştiği yerlerde kurulması, önemli avantajları ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, ülkemizde otomobil fabrikalarının yoğun olduğu Bursa ve İstanbul bölgesinde, yan sanayii işlevini gören işletmelerin de yoğun şekilde kurulup faaliyet gösterdiği görülmektedir.

Yan sanayii ürünlerini üreten işletmelerin de benzer olarak, ana mamulü üreten işletmelere yakın kurulduğu, gerek ülkemizde gerekse dünyada kabul görmüş bir eğilim olarak ortaya çıkmaktadır.

---

³⁰ Tamer MÜFTÜOĞLU, *İşletmelerde Kuruluş Yeri Seçimi ve Ölçek Sorunu*, A.ÜSBF Yayınları, Ankara, 1983, s.183.

1.4.3.13. İşçi-İşveren İlişkileri

Mal veya hizmet üretimini gerçekleştirmek için gerekli olan temel üretim faktörlerinden biri de emektir.³¹ İşletmeler, ne kadar ileri teknoloji kullansalar da mutlaka işgücüne ihtiyaç duymaktadırlar. İşçilerin işverene karşı hak ve menfaatlerini koruyan örgütler de sendikalardır. Tüm demokratik ülkelerde sendikalaşma hakkı yasalar ile güvence altına alınmakta ve uluslararası sözleşmelerin bu konudaki hükümlerine bütünüyle uyulmaktadır. Bazı ülkelerde işçi sendikaları ile işverenler birbirini karşı taraf olarak görürken, bazı ülkelerde ise işverenler sendikaları, işyerinin bir yardımcı örgütü olarak görmektedir.

İşletmeler ile işgörenlerin ilişkilerini düzenleyen sendikaların işlevlerine ve faaliyetlerine, birçok işletmenin bakışı değişiklik göstermektedir. Kuşkusuz, bakış açısındaki değişkenlik işçi sendikaları içinde geçerlidir. Kimi işletmeler sendikalara olumsuz bakışları nedeniyle, işçi sendikalaşmasının yoğun olarak bulunmadığı ya da zayıf bulunduğu bölgeleri kuruluş yeri olarak seçme eğilimindedir. İşçi-işveren ilişkilerini düzenleyen sendikalarla olumlu ilişkiler kurabilecek işletmeler, sendikalaşmayı kuruluş yeri kararında önemli bir etken olarak görmezler.

4.3.14. Finansal ve Bankacılık Hizmetlerinden Yararlanma

İşletmelerin kuruluş yeri seçimini etkileyen bir başka faktör de, finansal hizmetler ve bankacılıktır. İşletmelerin ihtiyaç duyabilecekleri sermayeyi sağlayabilecekleri bölgeler, kuruluş yeri seçimini etkileyebilmektedir. İşletmeler kurulup faaliyete geçtikten sonra da, gerek hammadde akımlarında gerekse diğer hizmetlerin karşılanmasında ödemeler yapmak zorundadır. Ayrıca, işletmelerin sattıkları mal ve hizmetlerin karşılığında tahsilatların da yapılması söz

---

³¹ Meral TECER, a.g.e., s.340.

konusu olmaktadır. İşletmeye para giriş ve çıkışını sağlayacak hizmetlerin bölgede bulunup bulunmaması, kuruluş yerini işletmenin özelliğine göre değişik derecelerde etkileyen bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

1.4.3.15. Diğer Faktörler

Güvenlik açısından stratejik önem taşıyan, ağır sanayii, petrokimya sanayii, elektronik sanayii kollarında faaliyet gösteren Milli Savunma ile ilgili işletmelerin kuruluş yeri seçilirken, bunların güvenli ve sınır boylarından uzak bölgelerde kurulmasına özen gösterilmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz kuruluş yeri seçimini etkileyen 15 faktörün kapsamında bulunmayan, işletmenin kuruluş yerini etkileyebilecek, çoğu zaman önceden kestirilemeyen çok sayıda faktörle karşılaşmak mümkündür.

Kuruluş yeri seçiminde, özellikle kamu işletmelerinin kuruluş yerinin tespitinde, önemli bir faktörde siyasi faktördür. Bu faktör, kimi zaman tüm ekonomik faktörleri bir yana iterek, belirli bir yerde kamu işletmesinin kurulmasına neden olmaktadır. Bu faktöre göre, bir kuruluş yeri seçiminde diğer faktörler gözönünde bulundurulmayacağından, böyle bir kuruluş yerinde faaliyet gösteren işletmenin çoğu zaman verimsiz bir biçimde işlemesi ve üretimini yüksek maliyetler ile yapması kaçınılmazdır. Ancak, bazı durumlarda siyasi kararlara bağlı olarak, stratejik önem taşıyan işletmelerin kuruluş yeri seçimlerinde çok isabetli davranıldığına da göz ardı etmek mümkün değildir.

1.4.4. Kuruluş Yeri Faktörlerinin Değerlendirilmesi*

En uygun kuruluş yerinin, en düşük maliyet masrafları ile satış hasılatını en yükseğe çıkarabilen, dolayısıyla kârların en yüksek düzeyde gerçekleşmesini sağlayan yer olduğunu çalışmanın başında belirtmiştik. Kuruluş yeri seçiminde, bu tanımdan hareket ile; maliyet ve kâr faktörlerinin ilişkisini analiz etmek ve objektif ölçüler ile nümerik sonuçlara varmak gereklidir.

Kuruluş yeri seçiminde, bazı faktörleri maliyet ve kâr açısından analiz etmek ve belirli sonuçlara ulaşmak mümkünken, bazı faktörleri maliyet ve kâr açısından analiz etmek ve belirli sonuçlara ulaşmak mümkün olmamaktadır. Kuruluş faktörlerinin tümünün kâr ve maliyetlere etkisi rakamsal olarak tespit edilebilseydi, optimal kuruluş yeri seçimini yapmak ve sonuçlarını sağlıklı rakamlar olarak ifade etmek mümkün olabilirdi.

İşletmeler, kuruluş yerinin belirlenmesinde, çoğu zaman çok sayıda alternatif ile karşı karşıya kalmaktadır. Kuruluş yerinin belirlenmesinde etkili olan faktörlerin bir kısmının maliyeti azaltıcı ve kârları artırıcı etkilerini rakamsal olarak ortaya koymak mümkünken, bir kısım faktörlerin etkisini rakamsal olarak ortaya koymak mümkün değildir. Ancak, bu faktörler birbirleri ile karşılaştırılarak işletmeye maksimum faydayı sağlayacak kuruluş yerinin seçilebilmesi mümkün olabilmektedir. Faktörlerin karşılaştırılması ile kuruluş yerinin seçimi, aday kuruluş yerlerini etkileyen faktörlerin birbirleri ile karşılaştırılması esasına dayanır.

Faktörlerin karşılaştırılması yönteminde her faktöre 1'den 10'a kadar puan verilir, daha sonra o iş kolunun yapısına uygun olarak hangi faktörün işletmeyi en çok etkileyen faktörden en az etkileyecek faktöre kadar her bir kuruluş yeri faktörüne ağırlıklı puanlar verilir. Da-

---

* Tamer, MÜFTÜOĞLU, age., s.183.

ha sonra alternatif kuruluş yerlerinin ağırlıklı puanlarının toplamı birbirleri ile karşılaştırılır ve en yüksek puanı alan yer kuruluş yeri olarak seçilir.³²

TABLO 1.1.Kuruluş Yeri Faktörlerinin Değerlendirilmesi

Faktörler	Ağırlığı	A Kuruluş Yeri		B Kuruluş Yeri		C Kuruluş Yeri	
		Puan	Faktör Puanı	Puan	Faktör Puanı	Puan	Faktör Puanı
Pazara Yakınlık	2	7	14	6	12	8	16
Hammadde ve Y.Hammadde	1	6	6	7	7	7	7
Taşıma	2	10	20	9	18	10	20
İşgücü	2	5	10	5	10	6	12
Enerji ve Yakıt	1	5	5	4	4	5	5
Su	1	3	3	4	4	3	3
Arsanın Maliyeti, Topografik							
Yapısı ve İnşaat Maliyeti	2	5	10	6	12	5	10
Sosyal ve Kültürel Çevre	1	4	4	3	3	4	4
İklim Koşulları	1	3	3	4	4	4	4
Artıkların Atılması	2	5	10	6	12	5	10
Özendirme Önlemleri	2	6	12	6	12	7	14
Yan Sanayiye Yakınlık	3	5	10	6	12	7	14
İşçi-İşveren İlişkileri	2	4	27	9	27	10	30
Finansal ve Ban Hiz. Yakınlık	2	5	10	5	10	6	12
Diğer Faktörler	1	6	6	6	6	6	6

Yukarıdaki tabloda verilen örneğe göre, en yüksek faktör puanı toplamına sahip olan C kuruluş yeri, işletmenin kurulacağı yer olarak seçilmelidir.

Kuruluş yeri faktörleri rakamsal olarak ifade edilebiliyorsa, maliyetlere ve kâra etkisi sağlıklı olarak ortaya konabiliyorsa, bu durumda maliyetlerin ve gelirlerin karşılaştırılması ile de kuruluş yerinin seçiminin yapılması mümkün olabilmektedir. Bu durumda, alternatif kuruluş yerinin belirlenmesinde kantitatif faktörlerin maliyet ve kâra etkisi değerlendirilmektedir. Her bir alternatif kuruluş yeri için, faktörlerin maliyet ve kâr yönünden hesaplanarak sıra-

³² Ömür GENÇ, age., s.45.

lanması ve diğer kuruluş yerleri ile mukayese edilmesi sonucunda, optimum kuruluş yerinin belirlenmesi sağlanır.

Yatırım projesinin maliyetini etkileyen faktörleri başlıca iki grupta toplamak mümkündür. Bunlardan ilki, işletmenin kurulması ile ilgili olan ve projenin sabit yatırım tutarını oluşturan “sabit yatırım harcamaları”dır. İkincisi ise, proje tamamlanıp üretime geçtikten sonra karşılaşılan “üretim maliyetleri”dir. Maliyetleri etkileyen faktörler aşağıdaki tabloda ana hatları ile belirtilmiştir.

TABLO 1.2: Maliyeti Etkileyen Faktörler

MALİYETLER	A KURULUŞ YERİ	B KURULUŞ YERİ	C KURULUŞ YERİ	PROJE MALİYETİ
ÜRETİM AŞAMASINDAKİ MALİYETLER				
ULAŞIM				
Gelen Malzeme				
Satılan Mallar				
İŞÇİLİK				
Dolaylı İşçilik				
Dolaysız İşçilik				
VERGİLER				
Sigort				
YARARLANILAN TEŞVİKLER				
KULLANILAN ENERJİ				
Elektrik				
Gaz				
Kömür				
TOPLAM				

Tabloda belirtilen maliyetlerin her biri, her bir kuruluş yeri için ayrı ayrı hesaplanır ve en düşük yatırım tutarını oluşturan ve üretim maliyetlerinin minimize edildiği yer kuruluş yeri olarak tespit edilir.

Yatırım projelerinin hazırlanması sürecinde, ekonomik etüdlerin önemli bir aşamasını da kuruluş yerinin seçimi içerir.

Kuruluş yeri, üretim faaliyetlerinin üzerinde sürdürüldüğü yer ve mahaller olarak tanımlanır. Kuruluş yeri seçimine yönelik olarak verilebilecek bir karar, uzun dönemli etkilere sahip diğer kararlardan daha önemli olabilmektedir. Kuruluş yeri kararı, ciddi ve isabetli araştırmaların yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Kuruluş yerinin seçimi genellikle, işletme giderlerinin en düşük, işletme gelirlerinin en yüksek kârın ya da en büyük yararın sağlandığı yerin belirlenmesi süreçlerini içerir.

Kuruluş yeri seçiminde etkili olan faktörler, işletmelerin faaliyet gösterdikleri sektörün yapısına bağlı olarak değişiklik göstermekle birlikte, işletmenin kuruluş yeri seçimine etki eden faktörler genel olarak; işletmenin üretim fonksiyonuna ilişkin kuruluş yeri faktörleri, işletmenin pazarlama fonksiyonuna ilişkin kuruluş yeri faktörleri, işletmenin tedarik fonksiyonuna ilişkin kuruluş yeri faktörleri, taşıma ve haberleşme fonksiyonuna ilişkin kuruluş yeri faktörleri ve dışsal yığılma ekonomileri şeklinde beşli bir ayırım olarak ele alınmaktadır.

Kuruluş yeri seçimine ilişkin verilecek bir karar, tesisin faaliyeti süresince değiştirilmesi zor ve çoğu zaman mümkün olmayan, değiştirilmesi mümkün olduğunda da çok yüksek maliyetlere katlanılması gereken bir karardır. Kuruluş yeri kararının bu özelliği, ciddi ve isabetli araştırmaların yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla, kuruluş yeri seçimine etki eden faktörleri çok iyi bir şekilde tesbit etmek ve bu faktörlerin kuruluş yeri üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin detaylı bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir.

1.5. YATIRIM VE PROJE İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Plan, bir amacı gerçekleştirmek için en iyi hareket şeklini seçme ve geliştirme niteliği taşıyan bilinçli bir süreçtir.

Proje, kendine has özellikleri olan işler grubu olarak tanımlanabilir³³ Planlama neyin, ne zaman, nasıl, nerede ve kim tarafından yapılacağını önceden kararlaştırmaktır. Daha sonra bu plan çerçevesinde belli bir zaman döneminde belirli kaynaklarla diğerlerinden bağımsız olarak gerçekleştirilebilecek birbiri ile doğrudan ilişkili faaliyetler kümesine proje, bu projelerinde mal ve hizmet üretimine yönelik olanlara da yatırım projeleri denilir.³⁴

1.5.1. Yatırım ve Yatırımcı Kavramı

Yatırım gerek halk dilinde gerekse makro ekonomi ve işletme literatüründe değişik anlamlarla ifade eden bir kavramdır.

Halk dilinde yatırım, ekonomik değerlerin kar amacıyla bir işe tahsis edilmesidir.³⁵

Yatırım belirli bir dönem içinde üretilen yada ithal edilen mallardan tüketilmeyerek veya ihraç edilmeyerek gelecek döneme aktarılan kısımdır.

Yatırım, belli bir dönemdeki üretken faaliyetler sonucunda ülkenin mevcut makine,

³³ Tamer KOÇEL, *İşletme Yöneticiliği*, 5.Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş İstanbul , 1995, s.61.

³⁴ Halil SARIASLAN, *Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi*, Genişletilmiş 2.Baskı, Ankara, 1994, s.21.

³⁵ Mahir BARUTÇU, *Proje Kavramı ve Proje Çalışmaları Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi*, C:1 DYB Yayınları, Ankara, 1985, s.3.

donatım gibi sabit sermaye mallarında meydana gelen net artışlar olarak tanımlanabilir.³⁶ Üretim kapasitesini genişletmeyi amaçlayan yeni yatırımların yanısıra mevcut tesislerin makine ve donatımın yıpranan ve bozulan kısımlarını karşılamayı ve üretim kapasitesinin korunmasını sağlayan harcamalarda geniş anlamda yatırım harcaması niteliğindedir.

Makro ekonomi açısından yatırım, milli ekonominin reel vasıtaları mevcuduna belli bir dönem zarfında yapılmış net ilavelerdir.³⁷

İşletme biliminde yatırım, yatırım ve üretim kapasitelerinde artış yada sürekliliğin sağlanması ve gelecekte belli bir zaman sürecin sağlanması ve gelecekte belli bir zaman sürecinde gerçekleşmesi beklenen karları elde etme amacıyla kıt kaynakların üretime tahsis edilmesidir. Gelecekte daha fazla gelir yada başka yararlar elde etme amacıyla yapılan harcamalardır.

İktisat biliminde ise yatırım, belirli bir dönemin yaratıcı faaliyetlerini meydana getiren donatım stokuna, başka bir ifadeyle belirli bir dönemde milli gelirden tüketilmeyecek reel kapital stokuna yapılan ektir.³⁸

Bir ekonomide, yatırım bir akım değişkeni, sermaye ise stok değişkenidir.³⁹

Yatırımları brüt yatırım, net yatırım, bağımlı yatırım ve bağımsız yatırım olarak ayırabiliriz.

Brüt yatırım, belli bir dönem içinde; dönem başına göre dönem sonunda meydana gelen bütün stok artışlarıdır. Net yatırım, cari sermaye stokuna yeni sermaye eklenmesidir.⁴⁰

³⁶ Meral TECER, age., s.337.

³⁷ Ekrem PAKDEMİRLİ, **Yatırım Planlaması ve Fizibilite Etüdüleri**, Ege Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Fakültesi Yayınları Yayın No:17, İzmir, 1977, s.36.

³⁸ Rıza AŞIKOĞLU, **Yatırım ve Proje Kavramı**, Anadolu Üniversitesi Yayın No:827 C.1, Eskişehir, 1996, S:2.

³⁹ M.İlker PARASIZ, **Makro Ekonomi Teori ve Politika**, 6 Baskı, Bursa, 1991.

⁴⁰ A.Diulio EUGENE, **Makro Ekonomi Teori ve Problemler**, (Çeviren Ahmet Y.GÖKDERE), İstanbul, 1988.

Bağımlı yatırım, ekonomik koşullardaki değişmelerden etkilenen yatırımlardır.Örneğin bir ekonomide milli gelirin artması buna bağlı olarak tüketim harcamalarını da artırır.

Bağımsız yatırım, ekonomik yönden diğer yatırımlara bağlı olmayan yatırımlardır. Bu tür yatırımlar faiz oranlarına, sermayenin marjinal verimliliğine, milli gelir düzeyine, pazar koşullarına ve genel konjoktüre bağlı değildir.

Yatırımcı, yatırımı yapan, denetleyen, onun sahibi olan gerçek ya da tüzel kişidir. Yatırımcı aynı zamanda riski yüklenen kişidir.

1.5.2. Proje ve Yatırım Projesi Kavramı

Proje bitiş noktası belli olan ve bağımsız bir biçimde yürütülebilir duruma getirilmiş plandır.⁴¹

Bir konu etrafında düşüncelerin yoğunlaşması, bir çözüm veya çıkış yolunun aranması çabası gelmektedir.Konu veya olayla ilgili düşünceler, çözüm yollarını ilgilendiren bilgiler ve araştırmalar ve bunu takip eden sonuçlar genellikle bağımsız bir şekilde yürütülebilecek bir taslak haline getirilir. Ancak her taslak gibi projenin de istikrar, esneklik, tutarlılık, iş akışı düzeni ve benzeri bazı özelliklere sahip olması gerekir.

Hiçbir proje boşlukta oluşmaz, onun ortaya çıkışını hazırlanmasını ve değerlendirme biçimini etkileyen, çoğu kez ölçülemeyen ve sayılaştırılmayan faktörlerle planlı bir yaklaşımla kolaylaşır.Bu ise karar vermede büyük destek sağlayacaktır. Bu ise karar vermede büyük destek sağlayacaktır.⁴²

⁴¹ Oktay GÜVEMLİ, age., s.8.

⁴² Halil SARIASLAN, age., s.23.

İşletmenin kaynaklarının kıt olması, işletme için sağlanacak faydanın maksimum kılınması problemini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle kaynakların yatırım faaliyetlerinden optimum kullanılması için düşüncelerin yoğunlaşması, bu konudaki çabalar, bilgiler, araştırmalar ve sonuçlar başlangıç ve bitiş noktaları itibarıyla bir taslak ve programda birleştirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu taslağa da yatırım projesi denilmektedir.⁴³

Yatırımcı açısından yatırım projesi, hukuki, ekonomik, teknik ve mali yapılabilirliğe sahip bir plandır. Ülke ekonomisi açısından da yatırım projesi ülke kaynaklarının, belirli bir süre içinde, mal ve hizmet üretilmesi açısından dönük olarak kullanılmasını öngören bir plandır.

Genel olarak yatırım projesi, belli faaliyetleri en az maliyetle gerçekleştirmek ve bu faaliyetler sonunda oluşturulan kapasiteden en fazla fayda sağlamak amacıyla yapılan bir plan olarak tanımlanabilir.

İhtiyaçların sınırsız olduğu günümüzde, kısıtlı olan kaynakları en iyi şekilde kullanmak çok önemli hale gelmiştir. Artık işletmeler planlarını uzun vadede yapmakta olup, yatırımlarını sadece ülke içindeki piyasa şartlarına göre değil, dünya piyasa şartlarına göre yönlendirmektedirler. İşletme seviyesinde karlı olan bir proje ülke bazında karlı olmayabilir ve aksi hali de mümkün olabilir.⁴⁴

1.5.3. İşletme Planlaması ve Yatırımlar

Kısa süreli planlama bir yıllık, uzun süreli planlama ise beş yıl ya da daha uzun sürelidir. Bir yatırım projesi, genellikle bir yıldan daha uzun süreyi kapsar. Kısa süreli planlamada

⁴³ Zekai YILMAZ, *Yatırım Projeleri Analizi ve Yönetimi*, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları Yayın No:35, Bursa, 1990, s.20.

⁴⁴ Faruk CÖMERT, *Yatırım Analizlerinde Proje Değerlendirme Teknikleri ve Karşılaştırılması*, Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), Ankara, 1989, s.11.

bir yatırım projesinin o yıla ait olan bölümü yer alacaktır. Uzun süreli işletme planlamasında ise yatırım projesinin tamamı ya da projenin planlama süresi ile çatışan kısmı yer alacaktır. Bu yatırım projesinin başlangıç yada bitiş dönemi olabilir.

Beş yıllık bir uzun süreli plan içinde 3 yıllık veya 4 yıllık bir yatırım projesinin tamamı yer alabilir. Uzun süreli planlamada birden fazla yatırım projesinin de yer alabileceğini belirtmek gerekmektedir. 6-7 yıllık bir yatırım projesi ise beş yıllık uzun süreli plan boyutlarını aşacaktır.

Kısa ve uzun süreli planlamada yatırım projesi bilgileri, tedarik, üretim, stok, satış planlamaları yanında yatırım planlaması biçiminde yer alır. Planın finansman bölümünde ise yatırımlar için gerekli kaynakların öz kaynak ve yabancı kaynak olarak ayrı gösterilmesi gerekir. Kısa süreli planla uygulama yanının fazlalığı dolayısıyla, plan dönemi içinde yatırımın gerçekleştirilecek bölümlerinin yatırım unsurları itibariyle ayrıntılı olarak yer alması önem taşır.⁴⁵

---

⁴⁵ Oktay GÜVEMLİ, *age.*, s.10.

2. YATIRIM PROJELERİNDE PAZAR PAYI TAHMİNİ FİYATLANDIRMA VE KAPASİTENİN BELİRLENMESİ

2.1. PAZAR PAYININ TAHMİNİ

Bir projenin yöneldiği Pazar ya da Pazar bölümünde gelecek yıllara ilişkin olarak tahmin edilen Pazar büyüklüğü ya da talep miktarı bir bütün olarak mevcut ve gelecekte pazara girmesi muhtemel olan pek çok rakip işletmeye açık olan bir pazardır.⁴⁶

Bu nedenle bu pazardan projenin elde edebileceği pazar paylarını yıllara göre belirlenmesi gerekecektir.

2.1.1. Pazar Payı Tahminlerinin Kapsamı

BİR işletme kurulurken yapılması gereken piyasa araştırmasının başlıca amacı; gelecekte ne kadar satabilirim, hangi fiyattan satabilirim, ürünü pazarlamak için genel durumlar ve koşullar nasıldır? Sorularına cevap bulmaktır.

Kuruluşun Pazar payı tahmininde, uzun süreli geleceğe dönük iş kolu gelişme tahminleriyle ortaya konulan tahmini talep miktarlarından, proje ile oluşturulacak kapasiteye düşen payın

---

⁴⁶ Halil SARIASLAN, age., s.83.

saptanması söz konusudur.⁴⁷ Gelecekteki Pazar payı bölümünü geçmiş dönemlerdeki gelişmeler büyük ölçüde etkileyeceğinden geçmişteki durumun, iş kolunda şimdiye kadarki gelişmeler bölümünde belirtilen bilgilerden yararlanılarak ayrıntılı bir biçimde saptanması gerekmektedir.

Gelecekte kuruluşa düşebilecek pazar payı, dönemler itibariyle üretim ve satış miktarlarını oluşturacak, projenin kapasiteden yararlanma durumunu ortaya koyacaktır.

Bu miktarların satış tutarı tahmini haline dönüştürülebilmesi için, satış fiyatı tahminlerinin de yapılması gerekmektedir. Pazar bölüşümünde işkolu gelişmesi yeterli değilse ya da rakiplerden projeye Pazar payı kalmıyorsa, satış yapma olanağı azalacak, dolayısıyla yatırım yapılmasından vazgeçilecektir.

Pazar payı bölüşümünün olabileceğinden daha yüksek seviyede tahmini, gereğinden fazla kapasite doğmasına, başka bir deyişle gereğinden fazla yatırım yapılmasına neden olabilecek, karlılık, geri ödeme vb. konularda çok çeşitli sakıncalı durumların ortaya çıkmasına yol açacaktır. Bunun aksi hali ise kapasitenin gerektiğinden düşük tutulmasına, kısa sürede tam kapasiteye ulaşılmasına ve sonuç olarak yatırım fırsatının kaçırılmasına neden olabilecektir.

Tahminlerin ilk aşamasında; geçmişin tespiti yanında, yatırımın tamamlanma süresi içinde başlıca rakiplerin tamamlanmak üzere genişleme yatırımlarının doğuracağı yeni kapasiteler yada henüz yararlanılmamış olan kapasiteleri ile dışarıdaki değişme olasılığı gözönünde tutulacaktır.

Tahmini gelişmelere göre talebin karşılanma durumu saptandıktan sonra talebin karşılanmayan bölümü, ilk çalışma döneminde kuruluşun pazar payını oluşturacaktır.

---

⁴⁷ Oktay GÜVEMLİ, *Yatırım Projelerinin Düzenlenmesi ve Değerlendirilmesi*, 4. Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1990, s.71.

2.1.2. Kuruluşun Olanaklarının Pazar Payına Etkisi

Proje ile oluşturulacak kuruluşun, pazar payı paylaşımını kendi çıkarı doğrultusunda etkileyecek güçlerini aşağıdaki biçimde sıralamak mümkündür.⁴⁸

Üretim Gücü: Yeterli kapasiteye sahip olması, kuruluşu çağdaş teknolojiye uygunluğu, yeterli nitelikte çalışanlarının bulunması, hammadde vb. üretim araçlarını tedarikte önemli zorlukların olmaması halinde kuruluşun üretim gücü yerindedir denilebilir. Bu durumdaki bir kuruluş yarışma koşullarını, üretim yeteneklerini kullanarak kendi çıkarına uygun hale dönüştürebilir.

Mali Bünye Sağlamlığı: Gerek işletme sermayesi ve gerekse yatırımlardan doğan finansman gerekmesinin finansman kurallarına uygun bir biçimde karşılanmış olması, özsermayenin fazla, özellikle kısa süreli borçların düşük seviyede bulunması halinde kuruluş mali yönden yarışma olanakları elverişli bir durumda demektir. Çünkü bu durumda kuruluş, karlı olmayan satış çalışmalarını mali bünyenin sağlamlığına ve borçlanma olanaklarına dayanarak sürdürebilir.

Pazarlama Gücü: Pazara yakınlık, pazarlama bölümünün uygun örgütlenmesi ve çalışanların başarılı ve işi bile kişilerden oluşması, pazardaki örgütün uygunluğu, pazarlama kanallarının uygun seçilmiş olması, reklam vb. araçlardan yeterli biçimde yararlanılabilmesi, kuruluşu öteki yarışmacılara göre güçlü duruma getirebilecektir.

Kârlılık: Ürün başına düşen kâr tutarının yüksek olması başka bir deyişle satış kârlılığının elverişli düzeyde bulunması, kuruluşu fiyat düşürme açısından öteki kuruluşlar karşı

---

⁴⁸ Oktay GÜVEMLİ, *İşletmelerde Kısa ve Uzun Süreli Planlama*, Genişletilmiş 2.Baskı, Bilim ve Teknik Yayınevi, İstanbul, 1990, s.72.

güçlü duruma getirecektir. Aynı şekilde, özsermaye kârlılığı yüksek seviyede olan kuruluşun da pazar payını kendi çıkarı doğrultusunda artırma olanağı elverişli olabilecektir.

2.1.3. Rakiplerin Durumunun Pazar Payına Etkisi

İşletme gelecekte ne olacağına şimdiden karar vermek için pazarlama planlaması yapar.⁴⁹

Proje mevcut ve olası pazarın ne kadarını ele geçirebilir? Bu önemli soruya getirilecek cevap rakip işletmelerin üretim kapasiteleri, kaç yıldan beri faaliyette buldukları, genişleme planları, kullandıkları üretim yöntemleri ve donatımın özellikleri, karlılık düzeyleri, mali durumları, yönetimlerindeki etkinlik vb. konularda ayrıntılı bilgi toplanması gerektirir.⁵⁰

Proje ile ilgili üretim ve satış tahminleri yapılırken rakiplerin güçlü ve zayıf yanlarının saptanması birlikte faaliyet gösterilecek iş koluna yeni girmek isteyen başka kuruluşun ya da kuruluşların durumuna da dikkat edilmelidir.

Ürün için talebin sürekli ve hızlı bir şekilde büyümesi ve yerli üreticilerin tam kapasitede ve karlı bir şekilde çalışıyor olmalarına rağmen artan talebi karşılayamamaları durumunda proje için çekici bir pazar demektir. Ya da mevcut yurt içi kapasite talebi karşılamak için yeterlidir. Ancak kurulu kapasitenin modası geçmiştir ve daha iyi kalitede ve /veya düşük maliyetle üretimde bulunabilme gücüne sahip olan proje konusu yeni işletme ile ikame edilebilir. Proje konusu kuruluşun ilk dönemde rakiplerin pazar paylarından bir bölümünü alması, sonra giderek artan talep dolayısıyla pazarda bir dengenin kurulması olasılığı vardır.

⁴⁹ Osman YOZGAT, *İşletme Yönetimi*, M.Ü:Nihat Sayar Eğitim Vakfı Yayınları Yayın No:435-668, 8.Baskı, İstanbul, 1992, s.290.

⁵⁰ Meral TECER, *age.*, s.352.

Mevcut kuruluşların durumunun değerlendirilmesi yapılırken oturmuş üretimleri ve pazarlama örgütlerinin varlığının daha önce kurulmuş olmalarından dolayı düşük seviyede bulunan maloluşlarının proje için olumsuz etkenler olarak ortaya çıkacağını gözden kaçırmamak gerekir. Projenin mallarını satacağı pazarın özelliklerinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu konu incelenirken Pazar büyüklüğünün, üretim mali oluşturulan kuruluşların ve projelerin toplam kapasitesi ile karşılaştırılmasının gerektiği ve bunun pazar paylarının belirlenmesinde çok önemli bir bilgi kaynağı olduğu bilinmelidir.

2.2. YATIRIM PROJELERİNDE FİYATLANDIRMA

İşletmeler, sürekli olarak fiyatlara ilişkin kararlar almak zorundadır. Bu karar belirli bir fiyatta belirli bir malı üretmek ya da girdi olarak tüketmek yolunda olabileceği gibi, daha karmaşık biçimlerde de olabilir. Genellikle üretim öncesi proje ile öngörülen maliyetler ile gerçekleşme sağlandıktan sonraki maliyetler arasında bir fark olmaktadır. Bu farkı azaltmak için satış fiyatlarının belirlenmesi ve fiyat artışlarının hesaplanmasında doğru politika izlenmelidir.

2.2.1. Satış Fiyatlarının Belirlenmesi

Fiyatlandırma ve fiyatlandırma politikalarının kesin verilere ve ilkelere dayandırılarak uygulanması olanağı çok sınırlıdır. Bu bakımdan işletme yöneticilerinin ileri iyi bir şekil-

de kestirerek ve değişen koşullara kısa zamanda uyarak fiyata ilişkin kararlar almaları gerekir.⁵¹

Bir malın satış fiyatının saptanmasında önemli bir sorundur. Yeni bir malın üretimi durumunda benzer yada ikame malarının fiyatları , eğer elde edilebilirse benzer koşullardaki ülkelerde aynı mallar için belirlenen fiyat düzeyleri gözönünde bulundurulmalıdır. Halen ithal edilmekte olan mallarla sağlıklı, serbeste rekabet koşullarına uygun bir karşılaştırma yapabilmek için bu malların CIF fiyatlarının dikkate alınması gerekmektedir. Malın toptancılara parakendecilere ve en son alıcılara yapılan satış fiyatlarına ilişkin bilgiler pazarlama giderlerine ilişkin tahminlerin yapılmasına da ışık tutacaktır.

Genellikle planlama çalışmalarında olduğu gibi proje düzenleme çalışmalarında da, uygulama sırasında oluşacak kesin satış fiyatına yaklaşmak sözkonusudur.⁵² Fiyatın, maloluş, öteki rakipler ve talebin etkisiyle oluştuğu genellikle kabul görmektedir. Projede yararlanılacak satış fiyatının saptanmasında hem tahmini maloluş hesaplamalarının ve hem de kuruluş dışı etkenlerin gözönünde tutulması gerekir.

Maloluş hesaplanması yoluyla satış fiyatının saptanması aşamasında dönemler itibarıyla üretim ve satış miktarları belirlendikten ve bunların üretim maloluş ve giderek birim maloluşu hesaplandıktan sonra işkolu için varsa yasal sınırlamalar, yoksa genel uygulama ile belirlenmiş karlılıklar gözönünde tutularak, birim maloluşa bu kar oranının uygulanması suretiyle tahmini satış fiyatı hesaplanır. Hesaplanan kar oranının uygun bir kar payı ile risk payını karşılaması esastır.

⁵¹ Rıdvan KARALAR, *Yatırım Projeleri Değerlendirilmesi*, Anadolu Üniversitesi Yayın No:950, Eskişehir, 1996, s.173.

⁵² Bahattin BALÇIK, *Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi*, S.Üni.Yayınları, Konya , 1992, s.18.

Maloluş kısmen de olsa kuruluşun denetimi altında oluşacak, dolayısıyla bu dayanılarak saptanan satış fiyatı da kuruluşun tesir edebileceği etkenlere göre saptanmış olacaktır. Kuruluş dışı etkenlere göre satış fiyatının saptanmasında, kuruluşun denetimi altında bulunmayan etkenlerin satış fiyatını oluşturması söz konusudur. Fiyata etki eden kuruluş dışı etkenler çok fazla olup, bunlardan rakiplerle, pazarlama kanalları ve koşullarıyla ve de tüketici davranışlarıyla ilgili etkenler önemle dikkat edilmesi gerekenlerdir.

2.2.2. Yatırım Projesinin Düzenlenmesinde Fiyat Artışları

Pazarlama araştırmasında fiyatlarla talep arasında bir bağıntı bulunmalı ve bu bağıntının değişimi incelenmelidir. Bunun üretime geçildiğinde fiyat politikasının tesbitinde yardımcı büyük olmaktadır.

Yatırımın termine uzadıkça yatırım harcamaları fiyat artışlarından olumsuz olarak etkilenecek ve finansman ihtiyacını artıracaktır. Proje maliyetini doğru hesaplayabilmek için gelecekte ortaya çıkacak olan ve bu günden kesin tutarlarını hesaplayamadığımız fiyat artışları için doğru tahmin yapmak gerekmektedir.

Projede yer alan fiyatlarla gerçekleşen fiyatlar arasında; para değerindeki düşme, paranın dış değerindeki düşme, çapraz kurlardaki farklılıklar, yatırım ve maloluş girdilerinin arz ve talep durumundaki değişimler nedeni ile farklılıklar olacaktır. Fiyat artış oranı ekonominin genel yapısı, enflasyon eğilimi ve sektörün genel yapısı dikkate alınarak belirlenir. Fiyat artışının hesaplanmasında ise yatırım harcamalarının yatırım dönemi içindeki dağılımının, gerçekçi belirlenmesi gerekir. Eğer ayrıntılı bir terim yapılamıyorsa sabit yatırım harcamalarının her dönemde normal bir dağılım göstereceği varsayılabilir.

2.3. YATIRIM PROJELERİNDE KAPASİTE BELİRLEME

Proje değerlendirme çalışmalarında en zor kısım ise kapasitenin doğru belirlenmesidir. Uygun kapasite belirlenmesi, yaşanan globalleşme sürecinde işletmenin rekabet olanaklarını artıracak, kârı maksimum kılacak ve yapılan yatırımların boşa gitmesini önleyecektir.

Uygun alanların araştırılmasının üretilmesi mümkün olan mal ve hizmetleri hazırlaması bakımından önemi büyüktür.⁵³ Yapılması mümkün yatırımlar böylece sınırlandıktan sonra, ekonomik inceleme ve analizlere gelir. Başarılı bir yatırımdan söz edebilmek için, yatırımın kapasite ve kuruluş yeri bakımından da yerinde bir seçim sonucunda yapılmış olması gerekir.⁵⁴

2.3.1.Kapasitenin Unsurları ve Çeşitleri

Kapasiteyi genel olarak, bir işletmenin elindeki üretim faktörlerini en iyi şekilde kullanarak, belli bir zaman biriminde yapabileceği üretim miktarı olarak tanımlayabiliriz. Bu tanıma göre bir işletmenin kapasitesini belirleyen faktörler; girdilerin nitelik ve nicelikleri ile bu girdilerin birleştirilme şekli yani “üretim metodu” olmaktadır.

Uygulamada ve teoride, değişik amaçlar için kullanılan ve de pratikte güdülen amaçların çokluğuna paralel olarak çok sayıda kapasite tanımları ortaya konmuştur.⁵⁵

⁵³ Mehmet ŞAHİN, age., s.324.

⁵⁴ Semih BÜKER, *İşletmelerin Finansal Yönetiminde Yatırım Kararları ve Türkiye’deki Uygulama*, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No:104/59, Ankara, 1973, s.78.

⁵⁵ Melike SÜZER, *Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi*, DYB Yayınları, Ankara, 1985.

Teknik Kapasite, Ekonomik Kapasite, Kantitatif Kapasite, Kalitatif Kapasite, Maksimum Kapasite, Optimum Kapasite, Minimum Kapasite, Normal Kapasite, Tam Kapasite, Ömür Kapasitesi, Dönem Kapasitesi, Teorik Kapasite, Gerçekleştirilebilir Kapasite, Temel Üretken Birim Kapasitesi, Kısmi Kapasite, İşletme Kapasitesi, Sektör Kapasitesi, Birim Kapasite, Toplam Kapasite, İş Kapasitesi, Ürün Kapasitesi, Asıl Kapasite, Yan Kapasite, İkame Kapasitesi, Atıl Kapasite, Yadak Kapasite, Zorlanmış Kapasite, Personel Kapasitesi, İşaraçları Kapasitesi, Malzeme, Organizasyon Kapasiteleri, Garanti Edilmiş Kapasite v.s..

Teorik kapasite, işletmenin teorik projelerinde gösterilen ve daha çok tesis mallarının üretim gücünün hesaplanması ile bulunur. Pratik Kapasite, işletmenin gerçek kapasitesini; Fiili Kapasite, işletmenin uygulamada belli bir dönemde yeterli sipariş alınmaması, iş akımı düzeninde hatalar, hammadde teminindeki geçikmeler gibi nedenlerle ulaşabildiği üretim miktarından oluşur. Fiili Kapasitenin Normal Kapasite'ye oranı Kapasite Kullanım Oranı(KKO)'nu yani çalışma derecesini verir

Belirli bir amacı gerçekleştiren üretim seviyesi optimum kapasite olarak tanımlanır. Kâr maksimizasyonunu sağlayan üretim seviyesinin optimum kapasitesinin belirlenmesine esas alınması gibi.

2.3.2. Kapasite Belirlenmesinde Satış ve Maloluş Etkenleri

Kâr, satış ve maloluş arasındaki farktır. Kârın yükseltilmesi satışın artırılması ve maloluşun düşürülmesine bağlıdır.⁵⁶ Proje düzenlemede, kapasite kâr ilişkisi için başabaş satış

⁵⁶ Oktay GÜVEMLİ, Yatırım Projelerinin Düzenlenmesi Değerlendirilmesi ve İzlenmesi, 5.Baskı, s.120.

tahminlerinden yararlanılır. Başabaş satış noktasının altındaki bir kapasite üzerinden düzenlenen yatırım projesinde kâr sağlanamayacak olup, kâr sağlanabilmesi için kapasitenin başabaş satış noktasının üzerinde belirlenmesi gerekmektedir. Yatırım projesinin düzenlenmesinde ilk aşama belirlenen ürün ve ürünün çeşitlerine göre satış tahminlerinin yapılmasıdır.⁵⁷ Tahminler , pazarın ürün ya da ürünlere duyduğu gerekseme seviyesine, gereksemenin nitelik ve nicelik olarak zaman süreci içindeki değişme eğilimine, tüketici isteklerine, pazardaki yarışma olanaklarına, başlıca yarışmacıların Pazar paylarına bağlı olarak saptanır.

Maloluşu oluşturan değişmez masraflar, kapasiteden yararlanma oranını değişse de değişim göstermeyen masraflardır. Değişken masraflar ise kapasiteden yararlanma oranına göre değişim gösteren masraflardır.

2.2.3.3. Kapasitenin Belirlenmesinde Etkili Olan Faktörler*

Kapasitenin belirlenmesi çeşitli faktörlere bağlı olduğundan oldukça güç olmaktadır. Kapasitenin belirlenmesinde etkili olan faktörleri Talep Hacmi, Teknik Olanaklar, Finansman Olanakları, Hammadde Kaynakları, İşgücü, Maliyetler ve Kuruluş Yeri olmak üzere yedi grupta incelemek mümkündür.

Talep Hacmi : Talep hacmi, bir yatırım projesinin büyüklüğünü belirleyen en önemli kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Projede, kapasitenin en uygun şekilde seçilmesinde dikkat edilecek önemli nokta, mevcut talep miktarı değil, talebin gelecekteki olası gelişimi ve bu talebin karşılanış şeklidir.

⁵⁷ Oktay GÜVEMLİ, age., s.121.

* Bkz. Hüsnü KIZILYALLI , İşletmelerde Kapasite Seçimi Yatırım ve Proje Hazırlanması ve Değerlendirilmesi, Ankara, 1970, s.171.

Teknik Olanaklar: Yatırım malları üreten imalatçılar makine ve teçhizatı, belirli standartlara göre, belirli bir kapasitede üretim yapacak ölçülerde üretebilirler. Yatırım projesinin hazırlanma sürecinde bir tesisin kapasitenin yanlış hesaplamalara ve yöntemlere göre tespit edilmesi; yanlış teknolojilerin kullanılmasına ve sonradan vazgeçildiğinde büyük maliyetler ile karşılanacak sorunların ortaya çıkmasına neden olur. Bu nedenle dikkatle teknolojik kapasite belirlenmelidir.

Finansman Olanakları: İşletmenin kurulması için tahsis edilen sermayenin büyüklüğü aynı zamanda işletmenin kapasitesinin büyüklüğünü de tayin eden bir faktör olarak ortaya çıkar. Üretimde bulunabilmek için; emek, sermaye, teknoloji, müteşebbis, tabiat vb... üretim faktörlerinin bir araya getirilmesi gerekmektedir. Finansman kaynakları, bir işletmenin asgari ekonomik kapasitede sermaye gereksinimini karşılayacak düzeyde değilse, projenin gerçekleştirilmesi, finansman kaynaklarının yetersizliği nedeniyle mümkün olmayacaktır.

Hammadde Kaynakları: Kapasite belirlenmesinde etkili olan faktörlerden bir diğeri de; hammadde, yardımcı madde ve işletme malzemelerinin sağlanma imkanlarıdır. Maden projelerinde madenin rezerv durumu, hidrolik santrallerde suyun debisi, termik santrallerde kömür rezervi, gübre tesislerinde fosfat, amonyak vb..madde kurulacak tesisin kapasitesini sınırlayan önemli faktörlerdir. Üretim için gerekli olan girdilerin sağlanma şekli üretim maliyetini belirleyecekler arasında önemli yer alır.

İşgücü Potansiyeli: Bir işletmenin kurulması ve işletilmesi için gerekli öğelerin başında, her çeşit bilinçli didinmenin tek ve vazgeçilmez yürütücüsü olan insan gücü gelir. Üretim kapasitesinin belirlenmesi bir ölçüde, işletmede çalışacak eleman sayısı ve bu elemanlarda aranacak niteliklere bağlıdır. Uygun kapasitenin belirlenmesi, işletmenin gereksinim duyduğu işgücünün birkaç katını bulan işgücü potansiyeli ile sınırlı olmalıdır.

Kuruluş Yeri: Yatırım projesinin kapasitesinin belirlenmesini önemli ölçüde etkileyen bir diğer faktör de kuruluş yeridir. Temel kriter, işletme giderlerinin en düşük, işletme gelirlerinin en yüksek düzeyde gerçekleşmesidir. İşletme, bu kritere uyum sağlayan bir yerde kurulduğunda, karını en yüksek düzeye çıkarma olanağına sahip olacaktır.

Kuruluş yeri faktörleri olarak sayılan emek, enerji, su, iklim koşulları, hammadde, ulaştırma, pazara yakınlık, güvenlik ve teşvik tedbirleri işletmelerin kapasitelerinin belirli sınırlarda olmasına neden olur. Kalkınmada öncelikli yörelere uygulanan teşvikler sanayi kuşakları için öngörülen teşviklerden daha fazladır. *Bu sebeple, teşvik tedbirlerinden ve çeşitli yatırım indiriminden faydalanmak amacıyla kuruluş yeri olarak kalkınmada öncelikli yöreler seçilebilir. Ayrıca teşviklerin yanısıra ucuz işgücü, hammaddeye yakınlık, ulaşım imkanları gibi faktörlerde bu yöreleri cazip kılmaktadır.

Maliyetler: Değişken, sabit, yarı sabit, yarı değişken, ortalama ve marjinal maliyet kavramları, kapasite seçiminde rol oynayan en önemli maliyetler arasında sayılmaktadır.

3. YATIRIM PROJELERİNİN MALİ YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. MALİ DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI

Proje değerlendirme çalışmalarının üçüncü ve son aşaması “Mali Değerlendirme”den oluşmaktadır. Bu aşamada mali uzmanın şirketin yerinde inceleme ve değerlendirme sırasında edindiği izlenimler ve elde ettiği bilgi ve belgelerle teknik ve ekonomik uzmanların hazırlamış oldukları değerlendirme raporlarından yararlanılmaktadır.

Yatırım Projelerinin mali yönden değerlendirilmesi mali yönden düzenlemede hazırlanan tahmini bilançolar ve gelir tabloları esas alınarak yapılır.⁵⁸ Yatırım kararını verecek girişimci bu tablolar üzerinde değerlendirmeler yaparak kararını verir. Orta süreli kredi verecekler, kredi durumunu değerlendirerek kararını verirler. Devletin tahmini mali tabloların değerlendirilmesi ile ilgisi ise özendirme önlemlerinden yararlanılması durumunda ortaya çıkar.

Mali değerlendirme çalışmaları, projenin nihai sonucunu oluşturmaya yöneliktir. Bir anlamda da; teknik ve ekonomik değerlendirmelerin birarada ele alınarak, inceleme yapanın kriterlerinin proje ve şirket bazında yerine getirilip getirilmediğinin ölçülmesidir.⁵⁹

⁵⁸ Oktay GÜVEMLİ, *age.*, s.528.

⁵⁹ Naile ÜRETEN & Esin ÜRETEN & Oktay KÜÇÜKKİREMİTÇİ, *Proje Değerlendirme ve Türkiye Kalkınma Bankası*, TKB Yayınları, Ankara, 1995, s.40.

3.2. MALİ DEĞERLENDİRME AŞAMALARI

Mali Değerlendirme; kredi verecekler yada devletin mali uzmanları tarafından yapılacaksa, şirketin inceleme ve değerlendirilmesi ile projenin inceleme ve değerlendirmesinden oluşmaktadır.

Orta süreli yatırım kredisi veren kurum, kredi kararını verme amacına yönelik değerlendirmeleri yaparken, verebilecek kredinin tutarı, kredinin ödemesiz ve ödemeli süresi, kredinin faizi, kredinin karşılığında alınacak ipotek, banka teminat mektubu vb... güvencelerin türü ve tutarı hakkında çalışmalar yapılır.

3.2.1. Şirketin İnceleme Ve Değerlendirilmesi

Şirketin durumunun incelenmesinde müteşebbisin mevcut durumu ve şirketin geçmiş yıllardaki faaliyetleri incelenmekte ve değerlendirilmektedir.⁶⁰

3.2.1.1. Müteşebbisin Durum

Şirketin mali yapısının incelenmesi aşamasında, müteşebbisin durumu dört farklı açıdan ele alınabilir. Bunlar:

3.2.1.1.1. Hukuki Durum

Ticaret siciline göre şirketin şekli, kuruluş tarihi, faaliyet konusu, sermayesi, ortaklık yapısı, imtiyaz durumu incelenir. Bu inceleme için ana sözleşme ve tadilleri, hazirun cetveli,

---

⁶⁰ Naile ÜRETEN & Esin ÜRETEN & Oktay KÜÇÜKKİREMİTÇİ , age., s.40.

ortaklar pay defteri gibi belgelerden yararlanılır.

Gerekli hallerde şirket ortağı olan veya şirketle ilişkisi olan kuruluşlardan Sermaye Piyasası Kurulu'ndan, ilgili kişi ve kuruluşlardan da bilgi talep edilebilir.

3.2.1.1.2.Mali Durum

Şirketin en son tarihli mizan ve/veya bilançosu ve gelir tablosu ele alınarak hesapla-
rüzlerinde gerekli düzeltmeler yapılır ve şirketin hali hazırdaki döner değerleri, sabit kıymetle-
ri, kısa, orta ve uzun vadeli borçları, özkaynakları belirleir. Bu hesaplamalar ileriye dönük ça-
lışmaların temelinin oluşturur.

3.2.1.1.3.Ticari Durum

Müteşbbisin borçlarını gününde ödeyip ödemediği, protestolu olup olmadığı, ortak-
lar arasında ve ortaklarla şirket arasında ve ortaklarla şirket arasında dava konusu olmuş veya
olması beklenen ihtilaf bulunup bulunmadığı konuları incelenir. Şirket aleyhine açılmış
ve/veya şirket tarafından başkaları aleyhine açılmış dava, icrai takip, haciz ihtiyati tedbir var-
sa mahiyeti ve kapsamı izah edilir.

3.2.1.1.4.Yönetim

Teşebbüsün yönetim kurulu başkanı, üyeleri, genel müdürü ve diğer mevcut yöneti-
cileri (fabrika müdürü, mali işler müdürü...v.b.) hakkında tahsil, tecrübe ve geçmişteki hizmet-
lerini belirten bilgiler verilir Yönetimde herhangi bir yetersizlik görüldüğü takdirde belirtilme-
lidir.

3.2.1.2. Şirketin Geçmiş Yıllardaki Faaliyetleri

Bu bölüm işletmede olan tesisler için hazırlanmalıdır. Bu amaçla şirketin faaliyet ra-
porları, geçmiş yıl bilanço ve gelir tablolarından yararlanılır.

3.2.1.2.1. Üretim ve Satış

Şirketin faaliyete geçmesinden itibaren yıllar itibariyle üretim ve/veya satışlar düşüğe nedenleri belirtilir.

3.2.1.2.2. Mali Analiz

Son yıllara ait karşılaştırmalı bilançolar ve gelir tabloları verilerek bunların analizi yapılmaktadır.

Bu analizde şirketin faaliyetlerinin yıllar itibariyle gelişimini göstermek amacıyla uygun görülen çeşitli mali analiz tekniklerinden yararlanmak mümkündür.

3.2.2. Projenin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi*

Mali değerlendirme çalışmalarının en önemli kısmı finansman ihtiyacının belirlenmesidir. Mali analistin bilgi ve beceresinin en önemli hale geldiği aşamadır. Burada projenin finansman ihtiyacının gerçekçi bir biçimde saptanması; geçerliliği yani gerçekleştirilip, gerçekleştirilemeyeceğini ve karlılığını etkiler.

Projenin toplam finansman ihtiyacının gereğinden fazla belirlenmesi halinde, firmaya gereksiniminden fazla yabancı kaynak öngörülecek ve bu da firmanın nakit çıkışlarını artırarak ilerideki karlılığının düşmesine yolaçacaktır. Toplam finansman ihtiyacınının olması gerekenden az tespit edilmesi ise, firmanın kısa bir süre sonunda yeniden finansman açığıyla

---

* Bkz. 1.Yatırım Projeleri Değerlendirme Çalışmaları , TKB Yayınları, C:1, Ankara, 1989,
2.Yatırım Projeleri Değerlendirme Çalışmaları , TKB Yayınları, C:2, Ankara, 1991,
3.KÜÇÜKKİREMİTÇİ Oktay , Kalkınma Bankası ve T.Kalkınma Bankası, TKB Yayınları, Ankara, 1995, s.40-73.

karşı karşıya kalmasına ve belki de bankaya ikinci kez başvurmasına neden olacaktır. Bu ise zaman ve kaynak israfı demektir.

2.3. Yatırımın Finansman İhtiyacının Tesbiti

Finansman ihtiyacı genel olarak dört ana başlık altında toplanmaktadır: Arsa, sabit tesis yatırımı, işletme sermayesi yatırımı ve bağlı değerler.

Projenin teknik uzmanı tarafından hazırlanan raporda arsa ve sabit tesis yatırımı kalemleri tek tek verilmektedir. Eğer yatırımın termin planı bir yıldan uzunsa her bir dönemde yapılacak yatırımlar ayrıntılı olarak iç ve dış harcamalar şeklinde gösterilmektedir. Dikkat edilmesi gereken husus; bu tutarların değerlendirme tarihindeki fiyatlarla yada kurlarla belirlenmiş olduğudur. O nedenle, mali analistin yapılacak sabit tesis harcamalarına iç yatırımlar için “fiyat artışları”, dış yatırımlar için “kur farkları” öngörülmesi gerekmektedir.

Projenin genel yatırım tutarının tespiti en zor kısmı işletmeye geçebilmek için gerekli olan fonların oluşturduğu “başlangıçta işletme sermayesi” dir. Teknik uzmanın tam kapasite için hesapladığı işletme sermayesi ihtiyacı; ilk yıl için öngörülen KKO göre ve fiyat artışları da dikkate alınarak yeniden belirlenmelidir.

Fiyat artışlarını da içeren bir finansman ihtiyacı tespit edildiğinde ortaya şöyle bir sorun çıkabilir: Projenin kârlılık hesaplarına esas alınacak yatırım harcamaları acaba fiyat artışlarını içeren tutarlar mıdır, yoksa fiyat artışlarını içermeyen tutarlar mıdır? Her iki tutarın da kârlılık araştırmasında esas alınabileceğini söylemek yanlış olmaz. Ancak kârlılık araştırmasının (sabit) belli bir zamandaki fiyatlarla yapılması gerektiğinden; eğer fiyat artışlarını içeren yatırım tutarı kârlılık araştırmasına esas alınıyorsa; projenin sağlayacağı gelirler ve sebep ola-

cağı giderler ile proje maliyeti, yatırımın bittiği veya başka bir deyişle işletme döneminin başladığı yıl fiyatlarına göre tespit edilmiş olacağından yatırımın tamamlandığı zamandaki tutarı tahmini fiyatlarla değerlendirilmelidir. Fakat kârlık araştırmasına fiyat artışlarını içermeyen yatırım tutarı esas alınacaktır, projenin işletme dönemine ilişkin girdi ve çıktılar da o günkü (tahminin yapıldığı zaman) cari fiyatlarla değerlendirilmelidir. Kalkınma Bankası uygulamasında “yarı dinamik” olarak nitelendirilen ilk yöntem benimsenmiştir.⁶¹

Bu yöntemle göre projenin yatırım dönemi boyunca iç ve dış paralarla yapılacak bütün harcamalar için ilgili harcama yapacağı tarihteki kur ve fiyat tahmini yapılmaktadır. Eğer bu döneme ilişkin kur garantisiz kredilerle ilgili nakit-giriş ve/veya çıkışları söz konusu ise yine bunlar için de kur artışı dikkate alınmaktadır.

Yatırım dönemini izleyen dönemlerdeki fon hareketleri “proforma tablolar” da incelenmektedir. Fiyat/kur artışlarının yatırımın bitiş tarihinde sabitlendiği varsayımından hareketle, daha sonraki gelir/gider kalemlerine sabit bir oran uygulanmaktadır. Yani fiyat artış oranının izleyen yıllarda hem gelir hem de giderler için sabit kalacağı varsayılmaktadır.

Optimum sermaye yapısı kavramı finans literatürünün en tartışmalı ve çözümsüz konularından birisidir. TKB uygulamasında izlenen yol; pekçok durumda teşvik belgesinde öngörülen minimum öz kaynak / yabancı kaynak oranı çerçevesinde projenin borç ödeme kriterini sağlayacak sermaye yapısıdır.

Optimum kaynak yapısının belirlenmesinde kullanılan minimum borç ödeme gücünün hesaplanmasında “nakit akış analizi” kullanılmaktadır. Burada temel amaç, sözkonusu projenin halihazırda ve geleceğe yönelik olarak finansmanın gerektiği sabit yükleri karşılaya-

---

⁶¹ Macit KÜRÜM & Sevil DEDEBALI & Salih DEMİREL, *Mali Değerlendirme Çalışmaları, Yatırım Projeleri Değerlendirilmesi II.*, TKB Yayınları,, Ankara, 1991, s.215.

cak nakit olanaklara sahip olup olmadığının belirlenmesidir. Bu analiz yapılırken aşağıdaki yöntemle yıllar itibariyle borç ödemesinde kullanılabilir fon miktarları bulunur.⁶²

Borç Ödemesinde Kullanılabilir Fon = İşletme Gelirleri - (İşletme Giderleri + Zorunlu Ödemeler)

Bu fon miktarının toplam kredi borçlarına bölünmesi ile de yıllar itibariyle borç ödeme gücü (BÖG) elde edilmektedir:

Borç Ödeme Gücü = Borç Ödemesinde Kullanılabilir Fon / (Finansman Giderleri + Anapara Taksitleri)

Yıllar itibariyle işletme gelir ve giderleri, teknik ve ekonomik uzmanların belirlediği, projenin tam kapasitede performans göstermesi durumundaki tutarların herbir yılda öngörülen KKO'na göre düzeltilmesi yoluyla bulunan projenin faaliyeti sonucunda yaratacağı fondur. Bundan ödenecek vergi temettü gibi zorunlu ödemelerin düşülmesiyle kalan tutarın; projenin finansmanında kullanılan yabancı kaynakların faiz ve anapara ödemelerini ne ölçüde karşıladığına bakılmaktadır. Bir başka deyişle BÖG'nün en az 1 olması gerekmektedir. Yıllar itibariyle 1 veya 1'in üstünde borç ödeme gücü sağlayacak özkaynak/yabancı kaynak dengesi analize baz alınabilecektir.

En son aşamada, dikkate alınan gelir ve gider kalemlerinin "duyarlılığını" ölçmek amacıyla, çeşitli riskler altında borç ödeme gücünün nasıl değişebileceği incelenir. Buna "duyarlılık analizi" denmektedir.

3.2.3.1. Toplam Finansman İhtiyacı ve Kaynakları Tablosu

Toplam finansman ihtiyacı ve kaynakları tablosu düzenlenirken, mevcut durum ve öngörülen durum olarak yatırım kalemlerinin dökümü yapılmaktadır. Burada, mevcut yatırım

⁶² Macit KÜRÜM & Sevil DEDEBALI & Salih DEMİREL, age., s.44.

kalemlerinin -eğer firma işletmedeyse ve başka yatırım faaliyetleri de varsa- proje konusu yatırım olarak işletmenin hesaplarında ayrıştırılması önemlidir. İkinci nokta; bu yatırımların nasıl finanse edildiğidir. Eğer firmanın başka yatırımları varsa ve işletmedeyse mevcut özkaynak ve yabancı kaynakların proje konusu yatırımda kullanılan kısımlarının yine işletme hesaplarından yararlanarak ayrıştırılması gerekir.

Bilanço dışı işlemler firmalarca son yıllarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Leasing, factoring ve swap gibi işlemler, firmaların bilançolarına yansımaya taahhütler yaratmaktadır. Firmanın bu tür sözleşmelerinin olup olmadığı, nazım hesaplar ve bilanço dipnotlarından izlenmeli; ve eğer varsa projenin değerlendirilmesinde dikkate alınmalıdır.

Toplam finansman ihtiyacı ve kaynakları tablosu (Finansman Tablosu) şirketin yatırım döneminde yatırım ve diğer harcamaları için ihtiyaç duyacağı fonların belirlendiği ve bu ihtiyaç duyulan fonların karşılanma şeklinin ve zamanlanmasının yapıldığı tablodur. Finansman tablosu yatırımın terminine göre yıllar itibarıyla bölümlenerek hazırlanır.

Finansman tablosuna başlamadan önce şirketin temin edilen en son tarihli mizan veya bilançosu analize elverişli bir şekilde düzenlenmeli ve yatırımın yıllar dağılımı tablosu düzenlenmiş olmalıdır. Çünkü finansman tablosu için seçilen başlangıç tarihi en yakın tarihli olacaktır. Ayrıca bazı değerler yatırımın yıllara dağılımı tablosundan aynen alınacaktır.

Finansman tablosunun dökümü, yatırımın iç ve dış harcamasına ve yatırım döneminin uzunluğuna göre yıllar itibarıyla yapılır.

3.2.3.2. Toplam Finansman Kaynakları

Finansman tablosunun bu bölümü toplam finansman ihtiyacının hangi finansman kaynaklarından karşılanacağını gösterir. Finansman kaynakları kaynağın menşesine göre öz-

kaynakları ve yabancı kaynaklar olarak ikiye ayrılır.Özkaynaklar şirketin ortaklarının köydukları sermayeden, proje fonlarından değer artış fonundan, yedek akçeler ve karşılıklardan oluşur. Ayrıca proje ile unsuru olarak sağlanan kaynaklar da özkaynak olarak kabul edilir.

Finansman ihtiyacının özkaynaklardan ve yabancı kaynaklardan karşılanacak kısımları her proje için değişik olabilir.⁶³

Her yıl yıllık program kararnamelerine istinaden yayınlanan DPT Müsteşarlığı Tebliğlerinde asgari özkaynak oranları yayınlanmaktadır. Ayrıca teşvik belgesinde yatırımın finansmanı belirlenirken özkaynak-yabancı kaynak oranı yazılmaktadır.Yatırımın finansmanında asgari özkaynak oranına uymak gerekmektedir.Aksi halde teşviklerden yararlanılamaz.

3.2.3.2.1.Özkaynaklar

a) **Sermaye:** Şirketin mevcut sermayesinin ödenmiş kısmı açılış tarihi itibariyle yazılır.

b) **Sermaye Artırımı:** Şirketin mevcut sermayesinin yatırımlarının finansmanında yeterli olmadığı durumlarda sermaye arttırımı gerekebilir.

c) **Proje Fonları:** Proje fonları tesisin kesin işletmeye geçtikten sonra faaliyetleri sonucu yaratacağı kaynaklardır.

3.2.3.2.2.Yabancı Kaynaklar

Yabancı kaynaklar vadelerine göre orta ve uzun vadeli yabancı kaynaklar olarak iki ana kalemde toplanabilir.

3.2.3.2.2.1. Orta ve Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar

Değerlendirme tarihi itibariyle temin edilip kullanılmış ve/veya kullanılacak orta ve uzun vadeli krediler, temin edildikleri kaynaklar(TKB, TSKB, T.İş Bankası vb.) ve ödeme

⁶³ Macit KÜRÜM & Sevil DEDEBALI & Salih DEMİREL, age., s.46.

planları dikkate alınarak tabloya yerleştirilir. Krediler kaynaklarına göre ayrılırken müeccel, muaccel öngörülen erteleme, öngörülen krediler şeklinde ayrı ayrı belirtilmelidir.

3.2.3.2.2.2. Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar

Değerlendirme tarihi itibarıyla şirketin bilançosunda görülen banka kredileri, piyasa borçları, vergi, SSK ve elektrik borçlarının varsa geçikme cezaları hesaplanmalı ve dikkate alınmalıdır. Ayrıca geleceğe dönük artışlar da hesaplamalara dahil edilmelidir.

Kısa vadeli borçlardan finansman tablosu tarihi içinde kapanacak olanlar (-) yazılarak tasfiye edilmelidir. Ancak hangi kaynaktan karşılandıkları gösterilmelidir.

3.2.3.3. Proforma Tablolar

Projenin geleceğe dönük olarak yapılan inceleme ve değerlendirilmesinin ikinci bölümünü “Proforma Gelir-Gider Tablosu”, “Proforma Nakit Akım Tablosu” ve karlılıkla ilgili hesaplamalar oluşturmaktadır. Proforma tabloların hazırlanmasında kullanılacak olan yıllar itibarıyla işletme gelirleri ve giderler KKO’ları dikkate alınarak hesaplanır. Bu hesaplamalarda projenin ekonomik değerlendirilmesi sonucunda belirlenen teknik KKO’larından düşük olanları kullanılır.

Proforma tablolar ve diğer mali tablolar birbirlerine bağımlı olduğu için öncelikle proforma tabloların hazırlanmasına yardımcı olacak amortisman hesabı tablosu ve maliyet tablosu hazırlanmalıdır.

II. B Ö L Ü M

MARDİN İLİNİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ VE YATIRIM ALANLARI

1. COĞRAFİ KONUM VE İKLİM ÖZELLİKLERİ

1.1. Coğrafi Konum ve Doğal Yapı

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Mezopotamya Havzasında bulunan Mardin, Ülkemizin Suriye ile sınırı olan bir İlimizdir.

Mardin güney' den Suriye, doğu' dan Şırnak ve Siirt, kuzey' den Diyarbakır ve Batman, batı' dan Şanlıurfa ile etrafı çevrilidir.

İl sınırları 36°, 55' - 37°, 44' kuzey enlemleriyle, 39°, 55' - 41°, 54' doğu boylamları arasında bulunur. İl 8,891 Km²'lik yüzölçümü ile ülke topraklarının % 1.1'ini kaplamaktadır.

1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre İl nüfusu 557.727 kişi olup, Km² başına 63 kişi düşmektedir.

İlin arazisi kısmen dağlık, kısmen de ova ve plato' dur. İl alanının % 52.6'sı dağlarla kaplıdır. İl toprakları Diyarbakır havzası ile Yukarı Mezopotamya ovasını birbirinden ayıran 1000-1500 metre yüksekliğindeki ve Mardin eşiği olarak adlandırılan bir kitle ile bölünmüştür. Bu yükseltinin güney'inde kalan kısım düzlük, kuzey'inde kalan kısım ise nispeten engebeli bir yapıya sahiptir.

Mardin dağlarının özellikle kalkerli kesimleri hızla aşınarak platolara dönüşmüştür. Bu platolar 700-1000 metre yükselti kuşağında yer alır. Kuzey'de Diyarbakır havzasına doğ-

ru, Güney’de ise Mardin-Kızıltepe ve Nusaybin ovalarına doğru basamak basamak açılan bu platolar yer yer yüzeye çıkan lavlarla kaplıdır. Genelde kalker yapı egemen olduğundan platolar genellikle bitki örtüsünden mahrumdur. Bu durum platoları hayvancılık açısından önemsiz kılar. Ancak ovalara yakın platolarda dağların yüksek kesimlerinde dibe çekilen suların yüzeye çıkması ile oluşmuş zengin çayırarla kaplı, hayvancılığa elverişli bölümlere de rastlanır.

İlin önemli akarsuları Mardin eşiğinden geçen Fırat’ın kolları Çağ-Çağ suyu, Buğur çayı ve Zerkan suyu ile Dicle’nin kolu Savur çayı’dır. Akarsuların taşıdığı alivyonlarla kaplı olan bu ova çok verimlidir. Uzunluğu 35 Km. genişliği 20 Km. civarındadır. Kızıltepe ovasından sonra doğuya doğru Suriye sınırı boyunca takriben 90 Km. uzanan düzlüklere Mardin ve Nusaybin ovaları adı verilmektedir. Ova tabanlarının genişliği fazla olmayıp, 5-10 metre arasında değişmektedir.

1.2. İklim Özellikleri ve Bitki Örtüsü

Mardin İli iklim olarak Akdeniz ikliminin karasal özelliklerine sahiptir. Yazları çok sıcak ve kurak, kışları ise bol yağışlı ve soğuktur. İlin bir yandan güneyindeki çöl ikliminin etkisi altında bulunması, bir yandan da kuzeyindeki yüksek dağların serin hava kütlelerinin bölgeye girişine mani olması sebebiyle İlin ovalık kesiminde yazlar çok sıcak geçmektedir.

Maksimum sıcaklık özellikle Temmuz - Ağustos aylarında 47° C’ye ulaşır ve en düşük sıcaklık Mart ayında 16° C’ dir.⁶⁴

Son derece düzensiz bir yağış rejimi mevcuttur. Yağışlar İlbahar ve Sonbahar aylarında daha çok görülür. Yıllık ortalama yağış miktarı M2’ye 716.5 mm.dir. Mardin’de yağış-

⁶⁴ Mardin Valiliği İl Envanteri(1984-1994), İçişleri Bakanlığı Yayınları, 1996, s.28.

lar yoğun olarak Ekim ayından sonra başlar, Mayıs ayı sonuna kadar devam eder. Yıllık yağışlı günler sayısı en çok 146 civarındadır. En çok yağışlı günler Ocak ve Şubat aylarında görülmektedir.

Bölgede hakim rüzgar yönleri; Şubat ve Mart aylarında kuzey-kuzeydoğu, Nisan ayında güneyden, Ağustos ayında güney-güneybatı, diğer aylarda ise kuzeydir. Halk arasında güney yönlü rüzgarlara Kible, güneybatıdan esen rüzgara Lodos, kuzeyden esen rüzgara da Yıldız denir. Bölgede hakim rüzgar kuzeyden esen rüzgardır.

Mardin'de nem oranı mevsimler ve aylar arasında büyük farklılıklar göstermez. Ortalama nem Aralık ve Ocak aylarında % 69 ve % 72 ile en yüksek değerlere ulaşır. Yaz aylarında düşmeye başlayan nem Temmuz ve Ağustos aylarında minimum değerini bulur.

İlde tamamen açık ve güneşli günlerin sayısı oldukça yüksektir. Açık gün sayısı ortalama olarak 166 gündür. Kapalı gün sayısı ortalama 59, karlı gün sayısı ise 21'dir. Mardin yıllık ortalama donlu günler sayısı 19 olup, en fazla Ocak ayında görülür. Ortalama güneşlenme süresinin en yüksek olduğu ay Temmuz olup, 12.17 saat/dakikadır.

Mardin İli doğal bitki örtüsü yönünden fakirdir. Orman itibariyle de fakirdir. Bu duruma coğrafi yeri, morfolojik yapı ve yağışların az olması sebep olmaktadır.

Savur İlçesinden vadilik yerlerden geçen akarsuların kenarlarında kavaklıklar mevcuttur. Mazıdağı, Derik, Midyat, Savur ve Nusaybin İlçelerinin dahilinde muhtelif cins meşe topluluklarının arasında sakız, melengiç, dişbudak, söğüt, çınar ve zeytin belli başlı ağaç gruplarını teşkil eder. İlin geri kalan kısmı bozkır görünümündedir.

2. ULAŞIM VE ENERJİ DURUMU

2.1. Ulaşım

Suriye ile komşu sınır İli olması nedeniyle ihracat açısından diğer İllere nazaran ayrı bir özelliğe sahip olan Mardin'de 368 Km.si Devlet yolu, 308 Km.si İl yolu olmak üzere toplam 676 Km. uzunluğunda karayolu mevcuttur. İlin diğer İl ve İlçelerle ulaşım sorunu bulunmamaktadır. Tamamına yakını asfalt kaplamadır.

Mardin karayolları yönünden özellikle uluslararası ulaşım bağlantıları üzerinde oluşu nedeniyle bölgenin diğer İllerinden daha iyi durumdadır. İlde iki ana ulaşım ekseni vardır. Birincisi Mardin'i Şanlıurfa ve Gaziantep üzerinden Adana'ya bağlayan E-90 karayolu, aynı zamanda Avrupa ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki TIR taşımacılığının yapıldığı ana eksenidir. İkincisi ise Mardin'i Suriye ve Irak'a bağlamaktadır. Yollar her mevsim geçit vermektedir.

Mardin'de toplam 3922 Km. köy yolu ağı bulunmaktadır. Bu yolun 331 Km.si asfalt, 1957 Km.si stabilize kaplama, 1304 Km.si tesviye ve 330 Km.si ham yol durumdadır.

İl içinde 142 Km. demiryolu mevcuttur. Demiryolu güzergahı doğudan batıya sınıra paralel olarak uzanır. İl topraklarında Şanlıurfa-Ceylanpınar'dan geçen demiryolu, sınırı izleyerek Suriye ve Irak'a ulaşır. Kızıltepe-Şenyurt Kasabasından geçen yola Mardin merkezi 30 Km.lik mesafede bulunmaktadır. Merkez ilçe istasyonu İl merkezine 10 Km. uzaklıktadır.

Mardin'de stol tipi havaalanı yapım çalışmaları devam etmektedir. Ancak İl Diyarbakır'a 94 Km. uzaklıkta olduğu için Diyarbakır Havaalanından yararlanabilmektedir.

TABLO 2.1 : Mardin İl Merkezinin İlçelere ve Önemli Merkezlere Uzaklığı

İL ADI	UZAKLIĞI(KM)	İLÇE ADI	UZAKLIĞI (KM)
Mardin-Adana	535	Mardin-Dargeçit	105
Mardin-Ankara	1012	Mardin-Derik	79
Mardin-Batman	154	Mardin-Kızıltepe	27
Mardin-Diyarbakır	94	Mardin-Mazıdağı	50
Mardin-Gaziantep	328	Mardin-Midyat	65
Mardin-İstanbul	1470	Mardin-Nusaybin	56
Mardin-İzmir	1436	Mardin-Ömerli	23
Mardin-Siirt	280	Mardin-Savur	47
Mardin-Şanlıurfa	201	Mardin-Yeşilli	10
Mardin-Şırnak	220	Mardin-Nusaybin Sınır Kapısı	58
Mardin-Mersin	604	Mardin-Habur Sınır Kapısı	190

Kaynak : Mardin Karayolları 93.Şb.Şefliği

2.2. Enerji

Mardin'in Nusaybin İlçesinde Çağ-Çağ Hidroelektrik santrali bulunmaktadır. 1995 yılında santral 32 Milyon KW elektrik üretmiştir.

İlde 1995 yılında elektrik tüketimi 221.763.100 kwh olup, kişi başına düşen elektrik tüketimi 370 kwh'dir. 1992'de kişi başına üretim 262 kwh iken, 1993'de 716 kwh, 1994'de 791 kwh, 1995'de 416 kwh olmuştur.

1996 yılı itibariyle elektrik tüketiminin % 38.3'ü (85.087.319 kwh) sanayi kesiminde (Büyük ve küçük sanayide), % 20'si meskenlerde, % 3.6'sı KİT'lerde, % 2.3'ü ticarethanelerde ve % 5.32 'si resmi dairelerde gerçekleşmiştir.

Toprak ve Çimento Sanayinde kullanılan elektrik 51.674.384 kwh'lik enerji miktarı, İlin toplam elektrik tüketiminin % 23.30'unu oluşturmaktadır

Mardin İli elektrik tüketiminin abone gruplarına göre dağılımı Tablo:2' de verilmektedir.

TABLO 2.2: Mardin İli Elektrik Tüketiminin Abone Gruplarına Göre Dağılımı

ABONE CİNSİ	1993	1994*	1995	1996
Meskenler	27.660.015	—	32.946.343	44.542.124
Resmi Daireler	52.000.772	—	14.688.194	11.814.920
KİT.ler	9.898.478	—	6.797.263	8.194.521
Köyler	20.086.315	—	9.646.440	19.341.773
Ticarethaneler	4.609.624	—	5.294.010	5.321.297
Küçük Sanayiler	8.836.670	—	9.408.978	8.629.046
Büyük Sanayiler	67.903.5330	—	75.945.483	76.458.273
Genel Aydınlatma	22.188.497	—	29.543.460	14.439.747
Şantiyeler	322.296	—	205.909	404.082
Hayır Kurumları	1.455.237	—	3.333.530	92.910
Çeşitli Tüketimler	6.231.008	—	22.093.250	32.524.407
TOPLAM	399.392.954	—	231.738.325	221.763.100

KAYNAK : TEDAŞ AŞ. Mardin Müessese Müdürlüğü

*İlgili yıl bilgilerin dağılımının güvenilir olmadığı görülerek yazılmamıştır.

3. SOSYAL YAPI VE EKONOMİK YAPI

3.1. Nüfus ve İstihdam

1990 Genel Nüfus Sayımına göre Mardin İlinin toplam nüfusu 557.727'dir. Nüfus büyüklüğüne göre 37. sırada yer alan Mardin İlinin yıllık nüfus artış hızı binde 25.87'dir.

TABLO 2.3: Sayım Yıllarına Göre Ülke ve İl Nüfusundaki Gelişmeler ve Yıllık Nüfus Artış Hızları

SAYIM YILI	ÜLKE NÜFUSU	YILLIK NÜFUS ARTIŞ HIZI %0	İL NÜFUSU	YILLIK NÜFUS ARTIŞ HIZI %0
1927	13.648.000	-	183.317	-
1935	16.158.000	21.10	229.921	45.30
1940	17.821.000	19.59	252.505	18.73
1945	18.790.000	10.59	234.457	-14.83
1950	20.947.000	21.73	269.490	27.85
1955	24.065.000	27.75	305.520	25.09
1960	27.755.000	28.53	353.411	29.12
1965	31.391.000	24.62	397.880	23.70
1970	35.605.000	25.19	453.092	25.98
1975	40.348.000	25.00	519.687	27.42
1980-	44.737.000	20.65	564.967	16.70
1985	50.664.000	24.88	652.069	28.67
1990*	56.473.000	21.71	557.727	-31.25

KAYNAK : 1: DİE “Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 1990”, Mardin

2: DİE “Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş 1990

*: 1990 yılındaki nüfus artış hızının azalış sebebi 4 ilçenin yeni kurulan komşu illere bağlanmasıdır.

1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre İl nüfusunun yaklaşık % 44.65’i İl ve İlçe merkezlerinde, % 55.35’i kasaba ve köylerde yaşamaktadır.

TABLO 2 .4: İl Nüfusunun Yerleşim Merkezlerine Göre Dağılımı ve K2'ye Düşen Kişi

İLÇE ADI	İL VE İLÇE MERKEZLERİ NÜFUSU	BUCAK VE KÖYLER NÜFUSUNÜFUS	TOPLAM NÜFUS	NÜFUS YOĞUN- LUĞU Kişi/Km2
MERKEZ	53.005	30.858	83.863	105
DARGEÇİT	10.079	21.357	31.436	64
DERİK	13.201	32.782	45.983	34
KIZILTEPE	60.134	70.505	130.639	93.1
MAZIDAĞI	9.526	20.750	30.276	35
MİDYAT	29.569	43.360	72.929	67
NUSAYBİN	49.671	35.777	85.448	73
ÖMERLİ	7.152	11.784	18.936	46
SAVUR	6.244	29.588	35.832	34.1
YEŞİLLİ	10.451	11.934	22.385	91
TOPLAM	249.032	308.695	557.727	63

KAYNAK : DİE “1990 Genel Nüfus Sayımı”Nüfusunun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Mardin

Mardin İli nüfusunun % 44.65'i (249.032) şehirlerde, % 55.35' (308.695) de köylerde yaşamlarını sürdürmektedir. İlde Km2'ye düşen kişi miktarının en yüksek olduğu yer Merkez ilçesidir. Nüfus yoğunluğunun en düşük olduğu ilçe ise Derik'le Mazıdağı' dır.

1367 Km2 yüzölçümü ve 45.983 nüfusa sahip olan Derik'te Km2'ye 33,6 kişi, 1049 Km2 yüzölçümü ve 35832 nüfusa sahip Savur'da ise Km2'ye 34 kişi düşmektedir. Nüfus yoğunluğunun yüksekliği açısından Merkez' i, 93 kişi ile Kızıltepe, 91 kişi ile Yeşilli, 73 kişi ile Nusaybin ilçeleri izlemektedir. İl genelinde nüfus yoğunluğu 63 kişidir.

İlin 12 yaş üstü faal nüfusu (196.750) toplam nüfusun % 35'i oluşturmaktadır. İktisaden faal nüfusun nüfusun tarımdaki payı % 74, sanayi iş kolundaki payı ise %22' dır.

TABLO 2.5 : Mardin İli İktisadi Faal Nüfusunun Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı

FAALİYET KOLLARI	İSTİHDAM	%
Ziraat, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	146.346	74
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	256	0.1
İmalat Sanayi	3.874	2
Elektrik, Gaz ve Su	310	0.1
İnşaat	5.903	3
Ticaret, Lokanta ve Oteller	7.081	4
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	5.173	3
Mali Hizmetler, Sigorta, Aracı ve Yardımcı İş Hizmetleri	867	0.4
Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler	26.200	13
İşi Tanımlanmamış Faaliyetler	740	0.3
TOPLAM	196.750	100

KAYNAK : DİE "1990 Genel Nüfus Sayımı" Nüfusunun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Mardin

Mardin iktisaden faal nüfusun % 74'ü tarım sektöründe çalışmaktadır. Tarım sektörünü % 13 ile Kamu hizmetleri, % 4 ile ticaret, lokanta ve oteller, % 3' erlik payla ulaştırma, haberleşme, depolama ve inşaat sektörleri izlemektedir.

Bu durum, tarım sektöründeki çözümlenin tam olarak gerçekleşmediğini ve gelecek dönemlerde köyden kente göç olgusunun somut biçimde yaşanacağını göstermektedir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere önemli bir potansiyel olan 3. Sıradaki ulaştırma, haberleşme ve depolama ile inşaat sektörü hızla gelişecek, kırsal'dan kopan nüfus bu sektörlerde istihdam edilecektir.

İlde sigortaya tabi faal işyeri sayısı 1994 yılında 522 iken 1995 yılında 850 adet olmuştur. Sigortalı işçi sayısı 1996 yılı itibariyle 104' ü kadın, 6624' ü erkek olmak üzere toplam 6728' dir. İlde 5 işçi sendikası bulunmakta olup, sendikalı işçi sayısı 8836' dir.

1996 yılı itibariyle İş ve İşçi Bulma Kurumu Mardin İl Müdürlüğüne toplam 308 ki-

şi müracaat etmiştir. Ancak işverenden alınan 899 kişilik talepten tümüne aynı sayıda kişi niteliklerine uygun işlere yerleştirilmiştir. Mardin'den diğer ülkelere çalışmak amacıyla giden işçi sayısı 1996 yılı itibariyle 58' dir.

3.2. Eğitim

Kalkınmanın en önemli ve en değerli faktörü insan kaynağıdır. Bu potansiyelin ilin kalkınması için eğitim yoluyla en iyi şekilde değerlendirilmesi zorunludur.

1990 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Mardin ilinde 6 yaş üzeri nüfus içinde okuma-yazma bilenlerin oranı % 54.12'dir. Bu oran erkeklerde % 71.57, kadınlarda ise % 36.37'dir. Okuma- yazma bilen nüfusun eğitim durumlarına göre dağılımı Tablo 6'da verilmiştir.

TABLO 2.6: Okuma-Yazma Bilen Nüfusun Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

EĞİTİM DURUMU	ERKEK	KADIN	TOPLAM
Okuma-Yazma Bilen Nüfus	157.964	78.951	236.915
İlkokul Mezunu	82.451	39.158	121.609
Ortaokul ve Dengi Mezunu	14.226	3.802	18.028
Lise ve Dengi Mezunu	13.197	3.496	16.693
Yüksekokul ve Fakülte	4.254	728	4.982
Bir Öğretim Kurumundan Mezun Olmayan	43.836	31.767	75.603

KAYNAK: Mardin İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Not: 1990 Yılı Nüfus Sayımına Göre 6 ve daha yukarı yaştaki nüfus 437.783 kişidir.

İlde okuma-yazma bilenlerin % 51'i ilkokul, % 8'i ortaokul ve dengi mezunu, % 2'si de yüksekokul ve fakülteden mezundur. Bir öğretim kurumundan mezun olmayanların sayısı ise % 32'dir. 1996 yılı itibariyle İl merkezi ve İlçelere göre okul sayıları Tablo 7'de verilmiştir.

TABLO 2. 7 : İlçelere Göre Genel Okul Durumu

İLÇE ADI	OKUL ÖNC.EĞT.	İLKOKUL	ORTAOKUL	LİSE	YÜKSEKOKUL
Merkez	17	85	17	7	1
Dargeçit	-	44	2	1	-
Derik	-	91	3	2	-
Kızıltepe	3	145	13	5	-
Mazıdağı	-	59	5	2	-
Midyat	1	67	13	6	-
Nusaybin	2	74	7	3	-
Ömerli	1	43	2	1	-
Savur	1	46	6	1	-
Yeşilli	-	15	3	1	-
TOPLAM	25	662	73	29	1

KAYNAK : Mardin İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Not: Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olmayan diğer kamu kurum ve kuruluşlarına bağlı okulları da kapsar.

Tablo 8'de ise İldeki okul, öğrenci ve öğretmen sayısı ile öğretmen başına düşen öğrenci sayılarına ilişkin bilgiler verilmektedir.

TABLO 2.8 : İldeki Eğitim-Öğretim Kurumları ve Öğrenci Sayısı

OKUL TÜRÜ	OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI	ÖĞRETMEN SAYISI	ÖĞRETMEN BAŞINA DÜŞEN ÖĞRENCİ SAYISI
İlkokul	662	74.117	1.848	40
Ortaokul	73	15.839	271	54
a) Genel	69	14.747	271	54
b) Mesleki ve Teknik	4	1.092	-	-
Lise	29	9.724	510	38
a) Genel	13	5.847	250	23
b) Mesleki ve Teknik	16	3.877	260	15
Fakülte ve Yüksekokul	1	239	8	30

KAYNAK : Mardin Milli Eğitim Müdürlüğü

Mardin'de Diyarbakır Dicle Üniversitesine bağlı Mardin Meslek Yüksekokulunda 1996 yılı itibariyle Muhasebe, Elektrik ve İnşaat bölümleri vardır. Yüksekokulda 8 öğretim üyesi görev yapmaktadır.

1979 yılında öğretime kapatılan Mardin Eğitim Enstitüsünün yerine Eğitim Fakültesi açılması için çalışmalar devam etmektedir.

3.3. Sağlık

Mardin'de İl ve İlçelerde sağlık hizmetleri; 1996 yılı itibariyle Sağlık Bakanlığına bağlı 5 devlet hastanesi, 57 sağlık ocağı, 113 sağlık evi, 2 verem savaş dispanseri, 3 ana çocuk sağlığı ve aile planlaması (AÇSAP) dispanseri ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı 1 sağlık merkezi, SSK kurumuna bağlı bir hastane ile verilmektedir.

İlde 1996 yılı itibariyle doktor başına düşen hasta sayısı 243.6'dır. İl genelinde 150 yataklı merkez, 50'şer yataklı Derik, Dargeçit, 25 yataklı Mazıdağı, 30'ar yataklı Ömerli, Savur devlet hastanelerinin yatırımı devam etmektedir. Ayrıca 5 İl tipi sağlık ocağı, 1 verem savaş dispanseri ve 1 sağlık laboratuvarı tamamlanmış ancak faaliyete geçmemiştir.

Mardin'de sağlık hizmetleri, personel yetersizliği, tıbbi donatım ve bu merkezlerde sunulan tedavi hizmetlerinin yetersiz olması sebebiyle, bir çok kişi daha iyi hizmet bulma umuduyla bölge dışındaki (Gaziantep, Adana ve Diyarbakır) tesisleri kullanmayı tercih etmektedirler.

3.4. Tarımsal Hayvansal Etkinlikler ve Ormancılık

3.4.1. Bitkisel Üretim

Mardin'de ekonomik yön tarım ağırlıklıdır. İlin güneyindeki Mezopotamya ovası Şanlıurfa iline kadar uzanan geniş fakat susuz olan bir yapıya sahiptir.

İlin toplam alanı 889.100 hektar olup, 385.478 hektar tarım alanı, 115.447 hektar çayır-mer'a alanı, 113.341 hektar orman alanı ve 274.833 hektarı yerleşim yerleri ve kullanılmayan alanlardan oluşmaktadır.

Bölgenin en verimli topraklarının da en büyük kısmı Şanlıurfa'da (% 38.1) olup, onu sırasıyla Diyarbakır ve Mardin izlemektedir. ⁶⁵

İlin büyük bir bölümü dağlarla kaplı olduğundan Diyarbakır-Mardin-Batman İl alanlarının birleşme noktasından doğuya doğru uzanan Dicle vadisi ve Ceylanpınar ovasının doğu uzantısı durumunda bir bütün oluşturan Kızıltepe-Mardin-Nusaybin ovaları tarımsal potansiyeli oluşturmaktadır. Tarımsal açıdan Hububat ve Baklagiller ile kısmen pamuk ziraatı hakim ürün desenidir. 1996 yılı istatistik verilerine göre Mardin İli tarım arazilerinin 21.182 hektarı fiilen sulanmaktadır. Sulanan tarım arazisi toplam tarım arazisinin % 5.50'sidir.

TABLO 2. 9 : Sulu Tarım Arazisi Durumu

CİNSİ	ALANI (Ha)	%
Fiilen Sulanan Tarım Arazisi	21.182	5,50
Sulanabilir Tarım Arazisi	183.241	47,53
GAP Sonrası Kuru Tarım Arazisi	181.055,7	46,97
TOPLAM	385.478,7	100

KAYNAK : Mardin Tarım İl Müdürlüğü

⁶⁵ GAP Güneydoğu Anadolu Projesi Master Plan Çalışması Master Plan Nihai Raporu, C:4, GAP İdaresi Bölge Kalkınma Başkanlığı, Ankara, 5 Nisan 1989.

21.182 hektar fiilen sulanan tarım arazisinin sulama durumuna göre dağılımı Tablo 10'da verilmiştir.

TABLO 2.10 : Sulama Durumu

CİNSİ	ALANI (Ha)	%
Devlet Sulamaları	17.723	83,7
Halk Sulamaları	3.459	16,3
TOPLAM	21.182	100

KAYNAK : Mardin Tarım İl Müdürlüğü

Buna göre İl tarım alanınının 21.182 hektarı (% 5,50) sulu, geriye kalan 364.296 hektarı (% 94,5) kurum tarım alanıdır. Toplam sulanan alanın 17.723 hektarı (% 83,7) Nusaybin Çağ-Çağ ve Derik Dumluca gibi D.S.İ. sulaması ve Köy Hizmetleri kuruluşları tarafından yapılan sulama tesisleri ile sulanan alanlardır.

Çiftçinin kendi imkanları ile Akarsu ve yeraltı sularından yararlanarak suladıkları alan 3.459 hektar (% 16,3) olup, bu alan giderek artmaktadır.

TABLO 2.11 : Arazi Kullanma Kabiliyetine Göre

CİNSİ	ALANI (Ha)	%
Tarım Arazisi	325.159,9	84,35
Bağcılık	20.996,3	5,45
Meyvecilik	2.416,2	0,63
Sebzecilik	16.203,5	4,20
Kavaklık	4.750	1,23
Zeytinlik	760	0,20
Nadas	15.192,8	3,94
TOPLAM	385.478,7	100

KAYNAK : Mardin Tarım İl Müdürlüğü

TABLO 2.12 : Ürün Gruplarına Göre Dağılımı

CİNSİ	ALANI (Ha)	%
Hububat	202.585	52,6
Yemelik Baklagiller	106.167,5	27,5
Endüstri Bitkileri	15.130	0,2
Yem Bitkileri	16.203,5	4,20
Kavaklık	4.750	1,23
Zeytinlik	760	0,20
Nadas	15.192,8	3,94
TOPLAM	385.478,7	100

KAYNAK : Mardin Tarım İl Müdürlüğü

TABLO 2.13 : İl Tarım Alanının Toplam Tarım Alanı İçindeki Yeri

CİNSİ	TÜRKİYE (Ha)	MARDİN (Ha)	%
Tarla Alanı (Nadas dahil)	24.192.000	340.352,7	1,4
Sebze Alanı	635.000	16.203,5	2,6
Meyve Alanı	1.583.000	7.166,2	0,5
Zeytin Alanı	866.000	760	0,08
Bağ Alanı	580.000	20.996,3	3,6
TOPLAM	27.856.000	385.478,7	1,4

KAYNAK : Mardin Tarım İl Müdürlüğü

1991 Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre Mardin İlinde 39.498 çiftçi ailesi bulunmaktadır. 10 İlçede 538 köy ve dağılmış olan çiftçi ailesinden 5.283 çiftçi ailesi bitkisel ürün yetiştiren , 4.278 çiftçi ailesi hayvan yetiştiren, 29.937 çiftçi ailesi ise bitkisel ürün ve hayvan yetiştiren çiftçi aileleridir.

Mardin İlinde tarımsal işletmelerin büyük bölümü aile işletmeleri şeklinde olup; tütün, sebze, meyve ve hayvancılık gibi işletmeler aile işletmelerinin tipik örneklerini oluşturmaktadır.

İşletmelerin % 62'si 0-50 dekar arasında değişmektedir. İlde 5000 dekarın üzerinde sadece 25 işletme bulunmaktadır. İşletme büyüklükleri ve işletme sayıları aşağıda verilmiştir.

TABLO 2.14 : Çiftçi Aile Sayısı ve Tarımsal İşletmeler

İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ	ÇİFTÇİ AİLE SAYISI	ALANI (Ha.)
0 - 9	9.751	8.775,9
10 - 19	7.779	14.818,1
20 - 49	7.018	31.781,4
50 - 99	5.849	54.874,8
100 - 199	4.680	77.004,7
200 - 499	3.904	123.714,8
500 - 999	241	14.027
1000 - 1499	121	13.147,9
1500 - 2499	66	11.420
2500 - 4999	44	14.220
5000 +	25	21.694,1
TOPLAM	39.498	385.478,7

KAYNAK : Mardin Tarım İl Müdürlüğü

Tarla Bitkileri: İlde tarımı yapılan bazı tarla ürünlerinin son beş yıllık ekiliş alanı(Hektar) ve üretim miktarı (ton) çizelge halinde Tablo 15'de gösterilmiştir.

TABLO 2.15 : İilde Tarımı Yapılan Bazı Tarla Ürünlerinin Son Beş Yıllık Ekiliş Alanı ve Üretim Miktarı

ÜRÜN ADI	1993		1994		1995		1996		1997*		1998*		1999*	
	Ekilen Alan (Ton)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan	Üretim (Ton)	Ekilen Alan	Üretim (Ton)	Ekilen Alan	Üretim (Ton)	Ekilen Alan	Üretim (Ton)	Ekilen Alan	Üretim (Ton)	Ekilen Alan	Üretim (Ton)
Buğday	114.010	271.893	111.710	255.819	123.560	299.060	124.100	317.500	136.095	168.129	-	253.805	-	253.565
Arpa	84.300	231.297	82.775	230.010	79.025	215.736	74.830	189.401	81.345	100.101	-	151.358	-	140.865
Çeltik	120	258.4	125	273	135	152.4	150	215	65	81.2	-	103	-	76
K.Mercimek	107.750	120.225	109.300	122.501	97.930	108.978	92.020	95.606	71.480	55.657	-	78.929	-	73.006
Nohut	7.660	9.921	7.270	9.379.3	7.110	9.375.5	7.140	9.503	6.730	8.638	-	8.294	-	7.907
K.Fasulye	1.082.5	1.502.4	1.082.5	1.526.2	1.127.5	1.198.3	281	2.379	401	496	-	1.756	-	1.926
Tütün	432	928	432	928.8	255	609.8	235	589.9	241	560	-	502	-	435
Pamuk	13.230	39.007.5	13.230	39.007.5	14.730	45.151.7	22.100	66.260	24.000	78.600	-	75.458	-	81.954
Patates	170	2.539	170	2.539	145	2.379	140	1.95	140	1835	-	1.847	-	1.726
Fiğ (Done)	131	21.2	131	117.9	90	94.5	-	-	37	355	-	*	-	*
Burçak	750	850	750	850	750	850	745	795	744	1.244	-	1.134	-	1.206

Kaynak: Tarım İl Müdürlüğü

*Fiğ yetiştirilme amacı bilinemediğinden tahmini sayılar için ilişki kurulamamıştır.

İlin tarla tarımında hakim ürünleri; buğday, arpa, kırmızı mercimek ve pamuk olup, 1995 yılı ortalama değerleri ile tarımsal üretim değer toplamı yaklaşık 11 Trilyon TL'ye ulaşmıştır. Bu değerlerin ürün gruplarına göre dağılımı aşağıdaki gibidir.

TABLO 2.16: Üretim Değerleri - 1995 (Trilyon TL)

ÜRÜN GRUPLARI	ÜRÜN DEĞERİ
Buğday	4,5
Arpa	2,1
Nohut	0,4
K.Mercimek	2,4
Pamuk	1,6
TOPLAM	11,0

KAYNAK: Mardin Tarım İl Müdürlüğü

İlin tarla tarımında hakim ürünleri; buğday, arpa, kırmızı mercimek ve pamuğun 1997, 1998 ve 1999 yılları üretim bilgileri tahmini olarak hesaplanmıştır. 1997 yılı bilgiler esas alınarak tahminde bulunulmuştur.

Sebze Üretimi :İlde tarımı yapılan bazı sebze ürünlerinin son beş yıllık ekiliş alanı (Ha.) ve üretim miktarı (ton) çizelge halinde Tablo : 17'de gösterilmiştir. İlimizde sebze tarımı küçük arazi dilimlerinde aile işletmeciliği şeklinde yapılmaktadır. Bostan tarımı ve Midyat İlçesinde acur yetiştiriciliği geniş alanlarda yapılmaktadır.

Meyve Üretimi :İlde yetişen meyve ağaçlarının son beş yıllık sayıları (adet) ve üretim miktarları (ton) çizelge halinde Tablo : 18'de gösterilmiştir. İlimizde genellikle dağınık meyve bahçeleri, kısmen kopama A.fıstığı, kiraz, elma, badem vb. bahçelerde meyvecilik yapılmaktadır.

Bağcılık :İlimiz Ömerli, Savur, Midyat, Mazıdağı, Yeşilli, Dargeçit ve Merkez İlçe- de toplam 20.409 hektar alanda mezruna çeşidi şıralık üzüm üretimi yapılmaktadır. 1995 yılı tespitlerine göre 101.185 ton yaş üzüm elde edilmiştir. Savur ilçesi Dereiçi Kalkınma Kooperatifi ve bünyesindeki Şarap Fabrikası yörede üretimi yapılan üzümlerin değerlendirilmesinde önemli role sahiptir.

TABLO 2. 17: Mardin İli Sebze Ekiliş Alanları ve Üretimlerinin Yıllara Göre Dağılımı

ÜRÜN ADI	1993		1994		1995		1996		1997*		1998*		1999*	
	Ekilen Alan (Ton)	Üretim Alan (Ton)	Ekilen Alan (Ton)	Üretim Alan (Ton)	Ekilen Alan (Ton)	Üretim Alan (Ton)	Ekilen Alan (Ton)	Üretim Alan (Ton)	Ekilen Alan (Ton)	Üretim Alan (Ton)	Ekilen Alan (Ton)	Üretim Alan (Ton)	Ekilen Alan (Ton)	Üretim Alan (Ton)
Domates	741	17.928	741	17.928	736	17.560	704	21.577	-	19.488	-	19.675	-	19.862
Fasulye	113	1.115	113	1.115	104	1.013	104	1.024	-	986	-	954	-	922
Biber	359	4.012	359	4.012	343	3.777	342	4.217	-	3.409	-	3.147	-	2.885
Hıyar	1.331	14.148	1.331	14.148	2.204	23.007	2.207	23.208	-	28.073	-	31.719	-	35.365
Patlıcan	695	15.665	695	15.665	685	15.394	680	15.656	-	15.644	-	15.671	-	15.98
Sogan	163	2075	163	2.075	164	2.057	539	7.449	-	5.558	-	6.356	-	7.124
Kavun	5.366	47.158	5.366	47.158	5.169	56.808	5.723	62.248	-	50.035	-	47.452	-	44.869
Karpuz	7.440	87.412	7.440	87.412	7.337	77.707	5.010	69.655	-	66.013	-	60.242	-	54.471
Bal Kabağı	9	100	9	100	10.3	120	10.2	119	-	114	-	113	-	112
Sakız Kabağı	87	1.855	87	1.855	86.5	1.857	83.4	1.888	-	1.905	-	1.920	-	1.935
Bamya	40	195	40.5	195.5	40.5	197	26	127	-	159	-	152	-	145
Lahana	49	533	48.7	533	48.5	501	85	440	-	474	-	465	-	456

KAYNAK : Mardin Tarım İl Müdürlüğü

*: 1997, 1998 ve 1999 yılı üretim bilgileri tahmini olarak hesaplanmıştır.

TABLO 2.18: Yıllara Göre Meyve Ağaç Sayıları ve Üretim Miktarı

ÜRÜN ADI	1993		1994		1995		1996		1997*		1998*		1999*	
	Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)
Armut	24.230	408.2	24.230	409.2	24.230	402.5	24.352	488	-	437	-	436	-	435
Ayva	4.505	75.6	4.505	76.3	4.505	75.8	4.590	74	-	70	-	68	-	66
Elma	22.053	478.4	22.053	479	22.053	470.9	22.356	494	-	484	-	485	-	486
Erik	28.370	510.3	28.370	511.2	28.370	495.3	29.053	505	-	501	-	501	-	500
Kayısı	51.753	708.6	51.753	708.6	51.753	631.6	51.735	876	-	672	-	673	-	674
Nar	26.448	500.2	26.448	500.4	26.448	500.9	27.771	544	-	557	-	578	-	589
Kiraz	23.629	340.3	23.629	340.3	23.629	332.4	23.818	295	-	317	-	314	-	311
Şeftali	16.321	307.4	16.321	307.5	16.321	293.7	16.371	314	-	317	-	322	-	327
Vişne	7.615	107.1	7.615	107.5	7.615	106.2	7.743	108	-	110	-	118	-	127
A.Fıstığı	147.040	525.2	147.040	525.2	151.640	550	156.150	564	-	594	-	616	-	638
Ceviz	23.955	702.3	23.955	702.3	23.955	687.8	23.900	615	-	666	-	665	-	664
İncir	51.303	826	51.303	826	51.303	826.5	51.030	838	-	847	-	856	-	865
Üzüm (Ha)	20.409	101.184	20.409	101.185	20.409	101.185	20.409	103.305	-	93..30	-	88.676	-	84.322

KAYNAK : Mardin Tarım İl Müdürlüğü

Yetiştirilen ürünlere zarar veren hastalık, yabancı otlar ve zararlılarla mücadele yapılmadığı takdirde % 70 civarında ürün kayıpları meydana gelmektedir.

Zamanında gerçekleştirilen zirai mücadeleler sayesinde bu kayıplar en aza indirilerek milli ekonomiye çok büyük katkılar sağlanmaktadır. İlde hububatla süne zararlısına karşı her yıl uçakla ULV (Basit Sprey) tekniğine göre devlet mücadelesi yapılmaktadır.

Ayrıca Mardin İlinde ürünleri çeşitli hastalık zararlı ve yabancı otların zararlarına karşı korumak ve meydana gelecek ürün kayıplarını asgariye indirmek amacıyla 1996 yılında 47 konuda yönetimli çiftçi mücadelesi kapsamında uygulanan konularda üreticiyi eğitip bilinçlendirerek mücadelesini yapabilir duruma getirmek, insan ve çevre sağlığı ile doğal dengeyi korumak, ürünün kalitesini artırmak temel amaç olup, zirai mücadele çalışmaları bu amaç doğrultusunda sürdürülmektedir.

İlde 1995 yılında 1.008.000 dekar alanda uçakla ve 15.000 dekar alanda yer aletleri ile olmak üzere 1.023.000 dekar alanda 151.425 Lt. ilaç kullanılarak süne zararlısına karşı mücadele edilmiştir. İlin toplam gübre tüketimi 1991 yılında 17.642 ton iken 1995 yılında 41.834 ton olarak gerçekleşmiştir.

Mardin İlinin 1992-1996 yılları arasında tüketilen kimyevi gübre miktarı Tablo 19'da verilmiştir.

İlde tüketilen gübrenin baz esasına çevrilmiş toplam gübre tüketimi ise Tablo 20'de gösterilmiştir.

TABLO 2.19 : Mardin İli Gübre Tüketimi (Ton)

GÜBRENİN CİNSİ	1992	1993	1994	1995	1996
A.Sülfat (% 21 N)	79	63	39	192	133
A.Nitrat (% 26 N)	6698	6591	812	9119	8.914
A.Nitrat (% 33 N)	2394	4090	730	8407.49	17.890
ÜRE (% 46 N)	1148	1598	500	816.55	2.912
N.S.P. (% 16-18)	-	-	-	-	-
D.A.P. (18-4446)	6913	6575	11413	16231.45	22.483
KOMPOZE (20.20)	7527	2785	4823	6763.65	15.327
KOMPOZE (26-13)	-	-	-	-	-
T.S.P. (42-44)	850	984	1281	304	128
TOPLAM	25609	22686	19598	41833.89	67.833

KAYNAK : Mardin Tarım İl Müdürlüğü

*Gübre ile ilgili tahmin yıllar arasında farklı gelişmeler görüldüğünden sağlıklı tahmin olmayacağından yapılmamıştır.

TABLO 2.20 : Baz Esasına Çevrilmiş Toplam Gübre Tüketimi (Ton)

YILLAR	GÜBRE CİNSİ			TOPLAM
	AZOTLU (% 21 N)	FOSFORLU (% 17 P)	POTASLI	
1992	27828.2	29658.8	-	35.721741
1993	26528.835	23507.34	-	50036.175
1994	17673.267	39714.672	-	57387.939
1995	46944.42421	52545.0474	-	99489.47161
1996	79.645.9936	79.052.6938	-	158.698.6874

KAYNAK : Mardin Tarım İl Müdürlüğü

Güneydoğu Anadolu'da aile başına düşen yıllık gelir ortalaması çok düşüktür. Sulu ziraat yapılmadığından toprağa verilen ürün, belli aylarda yağacak yağmurun kaderine terk edilmiştir. İleride GAP'ın tahakkuku ile ovada sulu ve verimli tarımcılık yapılabilme olanakları doğacaktır.

İlin çiftçilerini GAP'a hazırlamak amacıyla endüstri bitkileri, yem bitkileri ve sulu'da hububat tarımı ile meyve bahçesi tesis ve bakım konularında deneme-demonstrasyon, çiftçi toplantıları, tarla günleri ve benzeri eğitim çalışmaları yapılmaktadır.

Mardin'in Nusaybin İlçesinde, son zamanlarda da Kızıltepe ve Derik İlçelerinin bazı kesimlerinde sulu ziraat yapılmaktadır.

Mardin İlinde çiftçilerin kullandığı önemli tarımsal araç ve gereçlerin 1992 - 1995 yılları varlığı aşağıda çizelge halinde Tablo : 21'de gösterilmiştir.1996 yılına göre günümüzde özellikle modern tarım araç ve gereçlerde artışlar olmasına rağmen işlenen tarım alanına oranla henüz yeterli değildir.

TABLO 2.21: Mardin İli Alet Makina Varlığı

ALET VE MAKİNA ADI	1992	1993	1994	1995	1996
Karasaban	32.539	28.561	23.561	22.993	12.205
Tarım Arabası (Römork)	3.333	3.305	3.305	3.467	3.502
Toplam Traktörler	3.192	3.088	3.088	3.369	3.504
Hayvan Pulluğu	2.520	2.412	2.412	2.398	4.817
Kulaklı Traktör Pulluğu	2.146	2.101	2.101	2.158	2.347
Diskli Traktör Pulluğu	1.735	1.707	1.707	1.762	1.726
Kültivatör	1.415	1.421	1.421	1.384	1.865
Merdane	1.601	1.602	1.602	1.659	1.176
Tahıl Mibzeri	1.312	1.316	1.316	1.368	1.999
Kombine Tahıl Mibzeri	1.817	1.826	1.826	1.947	1.263
Döven	1.839	1.643	1.643	1.658	989
Sırt Pülverizatörü	897	897	897	897	361
Döner Kulaklı Traktör Pulluğu	419	419	419	362	377
Diskli ve Diğer Tırmıklar	379	379	379	364	358
Traktörle Çekilen Çayır Biç.Makinası	345	3349	349	357	516
Sap Döver	522	524	524	520	153
Kendi Yürür Biçerdöver	156	149	148	153	120
Motopomp (Elektrik Motorlu)	98	97	97	116	278
Kuyruk Milinden Har.Pülveriza	250	250	250	260	288
Krema Makinası	301	301	301	288	671
Tınaz Makinası	286	283	283	284	81
Ark Pulluğu	67	68	68	37	
Diskli Anız Pulluğu (Vanvey)	298	302	302	290	310
Sellektör	72	70	70	79	79

KAYNAK : Mardin Tarım İl Müdürlüğü

3.4.4.2.Hayvancılık

Mardin İli hayvan varlığının cinslerine göre son beş yıllık dağılımı Tablo : 22'de çizelge halinde gösterilmiştir.

TABLO 2.22 : Mardin İli Hayvan Varlığı

CİNSİ	1993	1994	1995	1996	1997*	1998*	1999*
Sığır	53.020	52.591	55.621	53.970	65.203	65.202	65.201
Manda	-	-	4	21	-	-	-
Koyun	434.107	433.226	426.136	419.222	400.530	388.262	375.994
Kıl Keçisi	162.315	162.819	184.627	214.682	201.941	208.531	215.121
Tiftik Keçisi	23.408	22.165	20.384	16.685	14.907	12.534	10.161
At	7.805	7.600	7.006	5.642	5.837	5.412	4987
Katır	6.119	6.035	5.129	4.925	4.724	4.418	4112
Merkep	18.198	19.282	14.258	13.956	13.600	12.584	11.568
Tavuk - Horoz	420.100	420.100	408.218	420.998	403.339	396.615	389.891
Yeni Usul Kovan	12.000	12.000	5.456	4.930	2.551	-	-
Eski Usul Kovan	900	900	720	695	-	-	-
Hindi	125.300	123.350	119.662	99.950	114.941	115.221	115.501

KAYNAK : Mardin Tarım İl Müdürlüğü

*1997, 1998 ve 1999 yılı bilgiler tahmini olarak hesaplanmıştır.

Mardin İli hayvansal üretim miktarlarının son beş yıllık dağılımı Tablo : 23'de çizelge halinde gösterilmiştir.

TABLO 2.23: Mardin İli Yılla İtibariyle Hayvansal Üretim Durumu

ÜRÜN	1993	1994	1995	1996	1997*	1998*	1999*
Süt (Ton)	51.461	51.400	51.420	51.400	49.088	48.048	47.008
Yağ (Ton)	215	210	208	200	195	190	185
Peynir (Ton)	5.600	5.590	5.580	5.560	5.493	5.452	5.411
Yumurta (1000 Ad.)	45.149	45.150	433.564	41.131	42.709	42.431	42.153
Bal (Kg)	185.698	185.698	87.549	72.670	39.901	-	-
Yün ve Yapağı (Ton)	430	425	425	420	432	434	436
Et (Ton)	2.733	2.690	2.331	2.704	2.183	1.965	1.747

KAYNAK : Mardin Tarım İl Müdürlüğü

*1997, 1998 ve 1999 yılı bilgiler tahmini olarak hesaplanmıştır.

3.4.2.1. Sığırcılık

İlin sığır varlığı 55.621 baş olup, % 8'i saf kültür ve kültür melezi, % 92'si yerli yerli sığırlardan oluşmaktadır. 1987 yılından beri uygulanan Sun'i Tohumlama Projesi ile yerli sığırlara Holstein Freison, Brown-Swiss ve Simentol ırkı melezleme çalışmalarına aralıksız devam edilmektedir.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca Dış Kaynaklı Hayvancılık Projesi kapsamında 1986 yılından beri ülkemiz sığırcılığını kalkındırmak ve mevcut hayvanların et ve süt verimini artırmak amacıyla yurt dışından damızlık gebe düve ithal edilmiştir. Mardin İlinde 1989-1995 yıllarında 34 baş Brown-Swiss, 75 baş Simentol ve 347 baş Holstein Freison ırkı olmak üzere toplam 456 baş gebe düvenin dağıtımı yapılmış ve bu hayvanlarla toplam 119 işletme kurulmuştur. 1995/7225 ve 1995/7418 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile uygulanan Hayvancılığı Geliştirme Projesi kapsamında 1995 yılında 157 baş Holstein Freison ırkı gebe düvenin dağıtımı yapılmış ve bu hayvanlarla 39 işletme kurulmuştur.

Böylece Sun'i Tohumlama, Hayvancılığı Geliştirme Çalışmaları ve Dış Kaynaklı Projelere dayanılarak ithal edilen damızlık düveler ile kültür ırkı ve melez oranı yükseltilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca Hayvancılığı Geliştirme Projesi kapsamında Simentol ve Holstein Freison ırkı toplam 1.129 baş besi sığırı dağıtımı yapılarak 66 işletme kurulmuştur.

3.4.2.2. Arıcılık

Mardin İli Mazıdağı, Savur, Yeşilli, Dargeçit, Midyat ve Merkez İlçenin kırsal kesimlerinde erken İlkbahar ve Sonbahar mevsiminde uygun flora mevcut olup söz konusu yörelerde rantabl gezgin arıcılık yapılmaktadır.

İl genelinde 1996 yılı tespitlerine göre arıcılıkla işigal eden aile sayısı ve işletme büyüklükleri ve üretimi aşağıdaki gibidir.

TABLO 2.24 : Mardin İlinde Arıcılık ve Üretim Durumu

AİLE SAYISI		ORTALAMA (ADET) KOVAN MEVCUDU		ORTALAMA BAL VERİMİ(Kg/Kovan)		TOPLAM ÜRETİM (Kg)
Sabit	Gezgin	Sabit	Gezgin	Sabit	Gezgin	
20	8	25	250	15	40	87.549

KAYNAK : Mardin Tarım İl Müdürlüğü

Arıcılık işletmelerinde tespit edilen üretim artışı eski tip kovankarın, yeni tip kovanelara çevrilmesi, modern ve gezgin arıcılık yapılarak sağlanmıştır. Yeni tip kovan sayısının % 89'una ulaşmıştır.

İlde eski kovan usulü yavaş yavaş yerini yeni usule bıraktığından bal üretiminde düşüş görülmüştür.

3.4.2.3. Hayvan Sağlığı Çalışmaları

Hayvan varlığı ve hayvansal üretimin geliştirilmesi için yapılan çalışmalar içerisinde hayvan hastalıkları ile mücadelenin önemli yeri bulunmaktadır. Hayvan sağlığını koruma konusunda yapılan mücadele çalışmaları, hayvan varlığının korunması, hayvansal üretiminin artırılması ve insan sağlığı bakımından büyük önem taşımaktadır.

Hayvancılığımızı tehdit eden 3285 Sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanununun da belirtilen hastalıklara karşı Mardin İl genelinde hayvan varlığı Tarım İl Müdürlüğünce her yıl aşılanmaktadır.

3.4.3.Ormancılık

Mardin İlinde Ormancılık alanlarının yüzdesi çok azdır. Toplam orman alanı 14.376 hektar, bozuk orman alanı ise 135.771 hektardır.

Mardin'de ormanlık alanlar, Karacadağ'ın uzantısı olan Derik İlçesinin kuzey kesimindeki dağlık bölgeden başlayarak, Mazıdağı, Savur, Ömerli ve Midyat İlçelerinin dağlık kesimlerine kadar uzanmaktadır. Bölgedeki mevcut ağaç türü meşe ve meşe türleridir.

3.5. Madencilik *

Mardin İli madencilik yönünden zengin bir İl değildir. İl'deki en önemli maden Mazıdağı Bölgesindeki 100 Milyon ton görünür rezervli fosfalt yataklarıdır. Mardin'de ikinci olarak 120 Milyon ton rezervli çimento hammaddeleri ile kireç taşı bulunmaktadır.

Maden Teknik Arama Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen etüd ve aramalar sonunda Mardin ili sınırları içinde tesbit edilen metalik maden, endüstriyel hammadde ve enerji hammadde kaynakları bulunduğu yerler, rezerv ve tenörleri aşağıda özetlenmiştir.

3.5.1. Çimento Hammaddesi

Kızıltepe İlçesi Kocalar köyünde 30 milyon ton muhtemel marn rezervi tesbit edilmiştir. Çimento hammaddesi yönünden saha ekonomiktir.

3.5.2. Fosfat Yatakları

Mazıdağı İlçesi ve Şimikan'da % 13-25 P₂O₅ tenörlü rezerv, Mazıdağı Taşıt'ta % 8-15 P₂O₅ tenörlü 259.6 milyon ton görünür muhtemel fosfalt rezervi tesbit edilmiştir. Akras ve

---

* Bkz. 1.YALÇIN Namık , GAP Bölgesi Maden Yatakları, TUBİTAK Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Merkezi,Kocaeli, 1990, s.8
2.GAP Bölgesinin Bilinen Maden ve Mineral Kaynakları, MTA Yayınları, Ankara, 1990, s.17

Taşıt fosfatları ekonomik değil, Kasrık ve Şemikan fosfatları ise ekonomiktir. Saha değerlendirilmek üzere Etibank'a verilmiştir.

3.5.3. Tuğla - Kiremit Ham Maddesi

Kızıltepe İlçesi Zorkan'da 3 milyon ton kaynak rezervli tuğla-kiremit hammadde yatağı tesbit edilmiştir. Tuğla-Kiremit imaline elverişli olup saha ekonomiktir.

3.5.4. Kaplıca

Midyat-Gerburan-Germiab'ta 40° C sıcaklıkta bir kaplıcanın varlığı belirlenmiştir. Bu kaplıcanın özellikleri; sıcaklık 40 derece, debi 2 Mt/In, Plt 7.40'tır.

TABLO 2.25 : MTA.CA Tesbit Edilmiş Maden Rezervleri

MADENİN CİNSİ	BULUNDUĞU YER	REZERVLER (TON)	DİĞER BİLGİLER
Çimento Hammaddesi	Mardin/Kızıltepe	30.000.000	Kireçtaşı (Mah)
Çimento Hammaddesi	Mardin/Nusaybin	30.000.000	Kireçtaşı (Mah)
Çimento Hammaddesi	Mardin/Nusaybin	20.000.000	Kalker (Mah)
Çimento Hammaddesi	Mardin/Nusaybin	20.000.000	Mara (Mah)
Fosfat	Mardin/Mazıdağı	70.500.000	(Gör)
Fosfat	Mardin/Mazıdağı	259.600.000	(Gör-Mah)
Tuğla-Kiremit Hammadesi	Mardin/Kızıltepe	3.000.000	Tuğla-Kiremit (Kaynak imalatı uygun)

KAYNAK : MTA. Diyarbakır Bölge Müdürlüğü

3.6. İmalat Sanayi ⁶⁶

Mardin İlının geleneksel ekonomisinin yapısı tarım ve ticarete dayalıdır. Bu yapı içerisinde sermaye birikimini sağlayan insanlar daha çok batıdaki sanayinin yoğun olduğu illerde yatırım yapmayı tercih etmişlerdir.

⁶⁶ GAP Master Planı 1., 2., 3. ve 4. Cilt, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994

Sanayinin gelişmesine başlangıçta İl Özel İdaresi, T. Kalkınma Bankası ve Kamu İktisadi Kuruluşlarının önderliğinde kurulan sanayi tesisleri öncülük etmişlerdir. Bu tesislerden en önemlileri Mardin Çimento Fabrikası, Güneydoğu Anadolu Fosfatları İşletmeleri, Yem Fabrikası, Boru Fabrikası ve Kireç Fabrikası idi.

İl sanayisinin gelişmesine katkı sağlamak ve düzenli bir yapılaşma sağlamak amacıyla 1976 yılında inşaat faaliyetlerine başlayan Mardin Organize Sanayi Bölgesi 1992 yılında hizmete sunulmuştur. 300 hektar alan üzerinde kurulu bulunan bölge 145 adet sanayi parselinden oluşmaktadır. Organize Bölgesinin kurulması, geleneksel tarım ve ticari yapı içerisinde batıya göç edenlerin yerini dolduran ticarete riski göze alan girişimcilerin gayretleri ve teşvik tedbirlerinden getirdiği imkanları kullanan yeni ve genç girişimciler özelleştirme programı ile kamu hisselerini alarak tesisleri modernize eden girişimciler sanayinin ilde gelişmesini sağlamışlardır.

Güneydoğu Anadolu Projesindeki gelişmeler Mardin ilindeki genç yatırımcıların faaliyetleri, Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki tek Serbest Bölgenin Mardin ilinde kurulmuş olması yöre dışı yatırımcıların il'e yönelmesini sağlamıştır.

İldeki sanayi tesisleri daha çok Mardin Kızıltepe yolu üzerindeki Organize Sanayi Bölgesinde yoğunlaşmıştır.

Üretimde bulunan sanayi tesislerinin sektörel dağılımı, kapasiteleri ve istihdam durumu aşağıda verilmektedir.*

*Bkz. 1 Güneydoğu Anadolu Bölgesi Uygun Yatırım Alanları Araştırması, DESİYAB, Yayınları, Ankara, 1984

2 Mardin İli Yöresel Uygun Yatırım Alanları Araştırması, DESİYAB Yayınları, Ankara, 1984.

TABLO 2.26 : Mardin İlindeki Sanayi Tesislerinin Sektörel Dağılımı

İnşaat ve Toprak Sanayi Tesisleri:

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	ÖZEL	Mardin Çimento San. A.Ş.	Çimento	800.000 T/Yıl	370
2-	KARMA	Mardin Boru San. A.Ş. Marlit	Çimento Boru	25.000 T/Yıl	168
3-	KARMA	Nuhoğlu Marsan Kireç San	Kireç	66.300 T/Yıl	110
4-	KARMA	Martu İnş.Malz.San.Tic. A.Ş.	Gazbeton Tuğla	200.000 M/YIL	52
5-	ÖZEL	Sözdar Bakır Tic.Ltd.Şti.	Karo	2 000 A./Gün	30
6-	ÖZEL	Birtek Maden San.Ltd.Şti.	Mermer Levha	135000 M/Yıl	20

Gıda Sanayiinde Üretim Yapan Tesisler :

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	ÖZEL	Kızıltepe Star Gıda San. A.Ş.	Bisküvi Çikolata Goffret	10000 T/Yıl Bisküvi 2000 T/Yıl 2000 T/Yıl	400
2-	ÖZEL	Duyan Un A.Ş.	Un	1400 T/Yıl	175
3-	ÖZEL	GAP Un San. A.Ş.	Un	9000 T/Yıl	15
4-	ÖZEL	Mer Gıda San. A.Ş.	Un, İrmik	43200 T/YIL	70
5-	ÖZEL	Marcan Gıda San. A.Ş.	Un, İrmik	19800 T/Yıl	30
6-	ÖZEL	Hamitoğulları A.Ş.	Un, İrmik	16200 T/Yıl	60
7-	KARMA	Kızıltepe Gıda San. A.Ş.	Un	19800 T/Yıl	50
8-	ÖZEL	İpek Bulgur İmal. San. A.Ş.	Bulgur	18200 T/Yıl	25
9-	ÖZEL	Mdsan A.Ş.	Bulgur	1500 T/Yıl	30
10-	ÖZEL	Mes -Süt	Süt, Peynir, Yağ		15
11-	ÖZEL	Aysan Nak.San.Tic.Ltd.Şti.	Pamuk Yağı	2256 T/Yıl	152

Tekstil Alanında Üretim Yapacak Tesisler :

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	ÖZEL	Karaboğa Tekstil A.Ş.	Konfeksiyon	3.000 Ad/Gün	50
2-	ÖZEL	GAP Tekstil A.Ş.	Konfeksiyon	2.700 Ad/Gün	45
3-	ÖZEL	Mardin Tekstil Mar Teks. A.Ş.	Konfeksiyon	2.200 Ad/Gün	35

LPG Dolu ve Tüp Tesisleri

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	ÖZEL	Artüp Tüp ve Ev Alet. A.Ş.	LPG Tüpü	57000 A/Yıl	55
2-	ÖZEL	Nargaz LPG Dolu Tes. İnş. A.Ş.	Tüp Dolumu	7000 T/Yıl	25

Plastik Eşya Tesisleri :

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	KARMA	Mar Plas	Plastik Eşya Üretimi	6600 T/Yıl	45

Tarım Aletleri Tesisleri :

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	KARMA	Özmuratoğlu Mak. A.Ş.	Tarım Aletleri Tercih Boru	260 A/Yıl 2000 A/Yıl	15

Diğer Sanayi Ürünleri:

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	ÖZEL	Yay Çivi Tel ve Gıda San.A.Ş.	Tel Çivi	3000 T/Yıl	51
2-	ÖZEL	Cevizli Dikiş Boru San.Tic. A.Ş.	Çelik Boru Profil	1000 T/Yıl 2400 T/Yıl	40
3-	ÖZEL	Assan Somun Civata A.Ş.	Makina Parçası	350 A/Yıl	10
4-	ÖZEL	Mar Kablo Elkt.Pano İnş.San.Ltd.Şti.	Kablo	3000 Km/Yıl	35
5-	KARMA	Özhan Kimya San. A.Ş.	Atomize Toz Deterjan Lapse Krem Deterjan	10 T/Saat 1.6 T/Saat 1500 Ton/Yıl	150

Orman Ürünleri Üretimi Yapacak Tesisler :

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	ÖZEL	Ağaçsan Ağaç İşl. A.Ş.	Ağaç İşleme	300.000 m3/Yıl Tomruk Kesme 90.000 Ad/Yıl Kapı	42

Pamuk Çırçır Prese Aletleri Tesisleri :

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	ÖZEL	Seytaş Teks Tar.Ürün.Paz. A.Ş.	Kütlü Pamuk İşleme	2700 T/Yıl	25
2-	ÖZEL	Saf Yağ San. A.Ş.	Kütlü Pamuk İşleme -	T/Yıl	10
3-	ÖZEL	Bilsan Çırçır A.Ş.	Kütlü Pamuk İşleme -	T/Yıl	10
4-	ÖZEL	Duruca Çırçır	Kütlü Pamuk İşleme -	T/Yıl	10
5-	ÖZEL	Güney Çırçır	Kütlü Pamuk İşleme -	T/Yıl	10
6-	ÖZEL	Ak Çırçır	Kütlü Pamuk İşleme -	T/Yıl	10
7-	ÖZEL	Pamuksan A.Ş.	Kütlü Pamuk İşleme -	T/Yıl	10
8-	ÖZEL	Özeyüboğulları	Kütlü Pamuk İşleme -	T/Yıl	10
9-	ÖZEL	İpeksan Çırçır Ltd. Şti.	Kütlü Pamuk İşleme -	T/Yıl	10
10-	ÖZEL	Alson Çırçır Ltd. Şti.	Kütlü Pamuk İşleme -	T/Yıl	10
11-	ÖZEL	Zoro Çırçır Ltd. Şti.	Kütlü Pamuk İşleme -	T/Yıl	10
12-	ÖZEL	Cem Çırçır Ltd. Şti.	Kütlü Pamuk İşleme -	T/Yıl	10
13-	ÖZEL	GAP Çırçır Ltd. Şti.	Kütlü Pamuk İşleme -	T/Yıl	10
14-	ÖZEL	Aysan Nak.San.Tic.Ltd.Şti.	Çırçır Prese	3600 T/Yıl	25

Karma Yem Üretim Tesisleri :

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	ÖZEL	Mar Yem San. A.Ş.	Karma Yem	10 T/Saat	50
2-	ÖZEL	Karaboğa Gıda Paz. A.Ş.	Karma Yem	3600 T/Yıl	60
3-	ÖZEL	GAP Yem San. A.Ş.	Karma Yem	15 T/SAAT	45

YATIRIMINI TAMAMLAYAMAMIŞ TESİSLER**Taş ve Toprağa Dayalı Üretim Yapan Tesisler :**

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1--	ÖZEL	Maral Martu Alçı ve Harç San. A.Ş.	Alçı	10500 T/Yıl	46
2-	ÖZEL	Mardaş İnş.Malz. A.Ş.	Hazır Kuru Sıva Mermer Levha	30 T/Yıl 9000 M/Yıl	20

Gıda Sanayinde Üretim Yapacak Tesisler :

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	ÖZEL	Mar Yağ Tar.Mam.Yağ.San. A.Ş.	Pamuk Yağı	1500 T/Yıl	40
2-	ÖZEL	Kasaplar Pamuk Mam.San. A.Ş.	Un	30000 T/Yıl	25
3-	ÖZEL	Silosan Bulgur San.Tic. A.Ş.	Bulgur	360 T/Yıl	30
			Nişasta		
4-	ÖZEL	Hamidi Ağaç San.Tic.Ltd.Şti.	Un	3600 T/Yıl	25
5-	ÖZEL	Saf Yağ San. A.Ş.	Pamuk Yağı	3610 T/Yıl	25
6-	ÖZEL	Tadem Yağ San.Ltd.Şti.	Nebati Yağ	800000 T/Yıl	40

Diğer Sanayi Ürünleri:**Sanayi Kalıp Teçhizatı Üretecek Tesisler :**

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	ÖZEL	Güneydoğu Bakır San. A.Ş.	Kalıp İmalatı	700 A/Yıl Çeş.San.Kal.	66
2-	ÖZEL	Elinka A.Ş.	Teçhizat	30000 T/Yıl	25
3-	ÖZEL	Adaylar Zirai Alt.Ltd.Şti.	Zirai Alet	500 A/Yıl	30

Orman Ürünleri İşletmeciliği Yapacak Tesisler :

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	ÖZEL	Emin Mobilya San.Tic. A.Ş.	Mobilya	200 TK/Yıl Çeş.San.Kal.	25
2-	ÖZEL	Hamidi Ağaç San.Ltd.Şti.	Mobilya	200 TK/Yıl Çeş.San.Kal.	25

Plastik Eşya Üretimi Yapacak Tesisler :

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	ÖZEL	Ay Plastik Eşya San. A.Ş.	Plastik Eşya	1533 T/Yıl	30
2-	ÖZEL	İşler Gıda San.ve Tic.Ltd.Şti.	Plastik Eşya	1200 T/Yıl	15

Deri İşleme Yapacak Tesisler :

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	ÖZEL	Kartallar Deri San.Ltd.Şti.	Deri İşleme	1200 T/Yıl	30

Pamuk İşleme Yapacak Tesisler :

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	ÖZEL	Geze Tekstil Tarım Malz.	Çırcır Prese	7000 T/Yıl	25
2-	ÖZEL	Kartallar Deri San.Ltd.Şti.	Kütlü Pamuk	100.000 T/Yıl	237

Yem Tesisleri :

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	ÖZEL	İnpa İnş.San. A.Ş.	Karma Yem	80 T/Gün	20

YATIRIMI TAMAMLANMIŞ ANCAK FAALİYETTE OLMAYAN TESİSLER**Orman Ürünleri Üretimi Yapacak Tesisler :**

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	ÖZEL	Hamidi Ağaç San.Ltd.Şti.	Mobilya	1600 Yt.Adet/Yıl 100 Sa.Tk./Yıl 100 Tk.Çal./Yıl	38

Bakır Levha Üretimi Yapacak Tesisler :

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	ÖZEL	Nuhbaba Bakır Ltd.Şti.	Bakır Levha	5.500 Adet/Yıl	20
2-	ÖZEL	Elif Bakır Kalay A.Ş.	Bakır Levha	5.400 Adet/Yıl	20

Taş ve Toprağa Dayalı Tesisler :

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	KARMA	Betonsan Yapı Ele. A.Ş.	Bordur Taşı Çit Direği Kaldırım Taşı	15.400 A/Yıl 25.000 A/Yıl 15.000 A/Yıl	20

Güneş Kollektörleri ve Klima Üretimine Dayalı Tesisler :

Sıra No	Sektör	Firma Adı	Üretim Konusu	Üretim Kapasitesi	İstihdam
1-	ÖZEL	Selsan Isı. Soğut. Ltd.Şti.	Güneş Kollektörü Klima	500 Adet/Yıl 500 Adet/Yıl	18

KAYNAK : Mardin Sanayi Ticaret Müdürlüğü

3.7. Turizm

Birçok medeniyetin gelip geçmiş olduğu Mardin’de tarihi, kültürel, arkeolojik ve doğal turizm değerlerini bir arada görmek mümkündür. Ancak günümüzde İlin sahip olduğu potansiyel, yeterli altyapı ve tanıtımın olmaması gibi nedenlerden dolayı, etkin bir şekilde kullanılmamaktadır.

İlin tarihsel süreç içerisinde yazılı-tarih öncesi ve tarih dönemi (Babiller, Asurlular, Hititler, Urartular, Persler, Selçuklular, Emeviler, Abasiler, Anadolu Selçukluları, Artukoğulları ve Osmanlı İmparatorluğu dönemi) ‘nden beri bir yerleşim merkezi niteliğinde olması sebebiyle, ilde tarihi kültürel ve arkeolojik yönden oldukça fazla sayıda tarihi eser kalıntlarına rastlamak mümkündür. Güneydoğu İllerinin en eski şehri ve bir dinin doğuş ve yayılış merkezi (Süryanilerin toplu olarak Hıristiyanlığı kabulü) olan Mardin ili turizm kaynakları bakımından bir hazinedir. Sahip olduğu doğal güzellikler, tarihi ve kültürel değerler, tarihi ipek yolunun Mardin’den geçmek Ortadoğu’ya açılan kapı nedeniyle ve insanların var olan misafirperverlik hasleti diğer bölgelerden daha fazladır.

İl hudutları dahilinde sayısız tarihi eser kalıntlarına rastlamak mümkündür. Bu eserlerin başlıcaları şunlardır;⁶⁷

- Mardin Kalesi, Zorzavan Kalesi, Anzavur Kalesi, Rabbat Kalesi, Kız (ıorna) Kalesi, Hafetay Kalesi, Merdis Kalesi, Savur Kalesi, Fatih Kalesi.
- Müze, Surur Hanı, Kayseriye (Bedestan) Hanı,
- Mağaralar, Harabeler (Tılbısım, Hafi, Fittar, Dara, Yaylatepe, İkipınar,

⁶⁷ Hanna DOLABANİ, Tarihte Mardin, İstanbul, 1973, s.80-183.

- Deyrulzafaran, Deyrulumur, Mor Evgen ve Mor Melke Manastırlar (v.s.) Mor Yakup, Meryemana, Kırklar, Mor Mihail ve Behirmıs Kiliseleri (v.s.)

- İslam Uygarlıkları Dönemine ait eserler (Ulucami, Latifiye Cami, Sultan İsa Medresesi, Kasımpaşa Medresesi, Sultan Şeyhmus Türbesi, Zeynel Abidin Türbesi, Şahkulubey Türbesi, Pir Gattap Ziyareti)

İlin sahip olduğu tarihi, kültürel arkeolojik ve doğal turizm değeri dikkate alınarak ildeki 100'den fazla tarihi ve mimari zenginliğin tümünün gün ışığına çıkarılıp restore edilmesi, çevre düzenlemeleri yapılıp fonksiyon kazandırılması, yaşanır hale getirilmesi, ildeki kültürel turizmin gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Mardin ilindeki turizm potansiyeli mevcuttur. Mardin'de geçmişten günümüze farklı etnik ve dinsel grupla yaşaması zengin bir dini potansiyel oluşmasını sağlamıştır.

Mardin ili hıristiyanlık dünyası için önem taşıyan merkezlerden biridir. İl içinde Manastırlar, kiliseler önemli turizm potansiyelidir. Ancak yeterli altyapının olmaması bu potansiyelin kullanımını engellemektedir.

Mardin ili Selçuklular ve Artukoğulları döneminden kalma islami eserler bakımından da çok zengindir. Kent içi ve ilçelerde çok sayıda cami, türbe ve kaleler önemli turistik değerlerdir.

Turizm kaynağı olan bu tarihi yapıların çevre düzenleme, restorasyon çalışmalarının tamamlanması günübirlik servislerle desteklenmesi ve ilin tanıtımının yapılması ile dini turizm gelişecektir.

Mardin İl Merkezinde ve İlçelerinde yaşadığı birçok uygarlığı yansıtan tarihi eserler ve kalıntılar adeta bir hazine görünümündedir. Mardin'in en önemli özelliği, 2000 yıllık bir ta-

rihe sahip olması, evlerinin örnek taş işçiliği ve taş mimarisi, Süryaniliği ilk kuruluş ve yaygınlaştığı yer olması ile 1200 rakımlı kartal yuvası görünümünde kalenin eteklerinde kurulmuş ilginç tarihi evlerin olmasıdır.

Mardin İli bir açık hava müzesi ve müze kent özelliğine sahip dünyada ender şehir özelliğine sahiptir.

Mardin Güneydoğu Anadolunun değişik bir yapılaşma gösteren ilginç merkezlerdendir. Kale'den ve karşıdan bakıldığında, Mardin evleri birbiri üstüne yığılmış gibidir. Doğal konumdan doğan üstüselik ve sıkışıklık yapılaşma ile özgü bir mimari görünüm kazandırmaktadır. Ortaçağ mimarisinin günümüzde de sürdürülen bu yapılaşma biçimi, Kuzey Suriye mimarisine sıkı sıkıya bağlı olan Şanlıurfa ve Diyarbakır'ın şehircilik yapısında tamamiyle farklı olarak, bir kapalı bölge karakteri göstermektedir.

Mardin evleri tüm özellikleri ile konut mimarisinin, taş ve ahşap süslemenin özgü örnekleridir.

Mardin İlinin GAP kapsamında olduğunu hatırlatarak; Şanlıurfa, Adıyaman ve Diyarbakır tur güzergahı üçgeninde yer almaktadır. Turizm açısından son derece zengin bir ilimiz olup, bu turizm kaynakları yakın zamanda kullanılırsa Mardin İlimizin turizm cenneti olması için hiçbir neden yoktur. Ayrıca özel olarak Turizm Bakanlığının buraya önem vererek turizme açılması için her türlü çalışmaya başlaması gerekmektedir. Bu konuda geç bile kalınmıştır.

İli ziyaret edecek yerli ve yabancı turistlere rehberlik edecek bilgilendirme bürolarının Merkez İlçe, Kızıltepe, Midyat ve Nusaybin İlçelerinde oluşturulması ve bu bürolarda Anadolu Lisesinin öğrencilerinden yararlanılması İlin tanıtımı açısından faydalı görülmektedir.

dir. Mardin Merkez ve İlçelerinde Turizm Bakanlığından işletme belgeli tesisler Tablo 27’de ve yatırım belgeli turistik tesislerin bugünkü durumları ise Tablo 28’de gösterilmiştir.

TABLO 2.27 : Yatırım Belgeli Tesisleri

İŞLETME BELGELİ TESİSLERİ	ÖZELLİĞİ	ODA SAYISI	YATAK SAYISI
Bilen Otel (Mardin)	**	44	96
Denktaş Otel (Derik)	***	38	82
Nezirhan Otel (Nusaybin)	****	68	144
Doğu Otel (Nusaybin)	**	26	46
Öztopraklar Otel (K.Tepe)	***	45	108
TOPLAM		221	476

TABLO 2.28 : İşletme Belgeli Tesisleri

KAYNAK : Mardin İl Turizm Müdürlüğü

YATIRIM BELGELİ TESİSLER	ÖZELLİĞİ	ODA SAYISI	YATAK SAYISI	AÇIKLAMALAR
Büyük Mardin Otel (Mardin)	***	36	76	İnşaat Halinde
Seyhan Motel (Mardin)	2.Sınıf	20	30	İşletmeye Açık
Yıldızlar Otel (K.Tepe)	****	75	143	İnşaat Halinde
Nusaybin Otel (Nusaybin)	***	36	72	İnşaat Halinde
Filizhan Otel (K.Tepe)	2.Sınıf	13	26	İnşaat Halinde
OsmanoğluMotel (Nusaybin)	2.Sınıf	18	39	İnşaat Halinde
TOPLAM		198	386	

KAYNAK : Mardin İl Turizm Müdürlüğü

3.8. Ticaret

Mardin ilinde son yıllarda endüstri alanında yapılan yatırımlar, ekonomik hayatın canlanmasında büyük etken olmuştur. Tarım ve endüstrinin dışında, İlin ekonomik yönü küçük sanatlar ve sanatkarlara bağımlıdır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin diğer illeri gibi Mardin’de geçim kaynağı ağırlıklı olarak tarımdır. Mevcut sanayi yapısı da tarımsal kaynak potansiyeline (buğday, mercimek, pamuk) bağlı olarak bir gelişme göstermiştir. Temel Gıda maddelerinin büyük çoğunluğu İl’e dayanıklı tüketim mallarının hemen hepsi başta Gaziantep, Adana illeri olmak üzere diğer üretim merkezlerinden temin edilmektedir. Sebze ve meyve ürünleri kahvaltılık ve yemeklik margariner, her çeşit nebati yağlar, makarna, pirinç, şeker v.b. yiyecek maddelerinin tümü ve tekstil ürünleri ile birlikte çoğu sanayi ürünleri diğer illerden karşılanmaktadır.

Mardin ilinden diğer illere ve özellikle yurtdışına, Ortadoğu’ya yakın sınır illerinden birisi olması özelliğiyle de transit taşıma güzergahında önemli bir yer işgal etmektedir. Tarihi İpekyol Mardin’den geçmektedir. İlden ihraç edilen ürünlerin başında çimento, kireç, asbest boru, plastik ev eşyaları, yenilen sebzeler ve bazı kökler ve yumrular, meyvalar ve kabuklu yemişler, bisküviler, hububatlar, buğday, hayvansal ve bitkisel yağlar gelmektedir. İç ve dış ticarete konu olabilecek sanayi ürünleri yeterli düzeyde bulunmamakla birlikte son yıllarda yeni üretim imkanlarının oluşmasıyla olumlu bir seyir izlemektedir.

Mardin Gümrük Müdürlüğüne yapılan ihracat miktarları incelendiğinde 1994 yılında 51.049.000 \$ olan ihracat miktarının 1996 yılı itibariyle 57.737.000 \$ seviyesinde olduğu görülmektedir. 1994-1996 döneminde Mardin ilinden yapılan ihracatın ana sektörlere göre dağılımı Tablo 28’de verilmektedir.

TABLO 2.29: Mardin İlinden Yapılan İhracatın Ana Sektöre Göre Dağılımı (1000 \$)

ANA SEKTÖRLER	1994		1995		1996	
	Değer	%	Değer	%	Değer	%
1- TARIM ÜRÜNLERİ	3918	7,6	3557	6	4016	7
1.1- Bitkisel Ürünler	3918	7,6	3452	6	4016	7
1.2- Hayvansal Ürünler	-	—	5	-	-	-
1.3- Orman Ürünleri	-	-	100	-	-	-
2- MADENCİLİK	-	-	205	-	15	-
2.1- Taş Ocakçılığı	-	-	205	-	15	-
2.2- Maden Cevherleri	-	-	-	-	-	-
2.3- Yakıt Maddeleri	-	-	-	-	-	-
2.4- Diğerleri	-	-	-	-	-	-
3- SANAYİ ÜRÜNLERİ	47131	92	64049	94	53706	93
3.1- Tarıma Day.İş.ÜR.	38464	75	56244	83	39426	68
3.2- Sanayi Mamulleri	8667	17	7805	11	14280	25
3.3-İşlenmiş Petrol Ür.	-	-	-	-	-	-
GENEL TOPLAM	51049	100	67812	100	57737	100

KAYNAK : DİE Yayınları

Tablodan da görüldüğü gibi Mardin ilinden yapılan ihracatın % 93 gibi oldukça büyük bir bölümünü sanayi ürünleri oluşturmaktadır. Sanayi ürünleri dışındaki ürünlerin (tarım ürünleri ve madencilik sektörü) İl ihracatı içerisindeki payı ise % 7 düzeyindedir.

Mardin ilinin ithalatı incelendiğinde ise 1994 yılında 2.692.000 \$ düzeyinde olan ithalatın 1996 yılında 4.694.000 \$ düzeyine çıktığı görülmektedir. İl ithalatında sektörlere göre dağılımı incelendiğinde ithalatın ağırlık olarak (% 93) sanayi sektörü ürünlerine ait olduğu dikkati çekmektedir.

1994-1996 döneminde Mardin ilinde yapılan ithalatın ana sektörlere göre dağılımı Tablo 30'da verilmektedir.

TABLO 2.30: Mardin İlinde Yapılan İthalatın Ana Sektöre Göre Dağılımı (1000 \$)

ANA SEKTÖRLER	1994		1995		1996	
	Değer	%	Değer	%	Değer	%
1- TARIM ÜRÜNLERİ	50	2	406	6	257	5
1.1- Bitkisel Ürünler	-	-	32	-	217	5
1.2- Hayvansal Ürünler	50	2	374	6	40	-
1.3- Orman Ürünleri	-	-	-	-	-	-
2- MADENCİLİK	222	8	197	4	-	-
2.1- Taş Ocakçılığı	222	8	197	4	-	-
2.2- Maden Cevherleri	-	-	-	-	-	-
2.3- Yakıt Maddeleri	-	-	-	-	-	-
2.4- Diğerleri	-	-	-	-	-	-
3- SANAYİ ÜRÜNLERİ	2420	90	5789	90	4437	95
3.1- Tarıma Day.İş.Ür.	-	-	-	-	82	2
3.2- Sanayi Mamulleri	2420	90	5789	90	4355	93
3.3-İşlenmiş Petrol Ür.	-	-	-	-	-	-
GENEL TOPLAM	2692	100	6393	100	4694	100

KAYNAK : DİE Yayınları

Tablo 29'dan da görüleceği gibi Mardin ili ithalatının % 95 gibi büyük bir kısmı (İl ihracatında olduğu gibi) sanayi ürünlerinden oluşmaktadır. Sanayi ürünleri ithalatı içerisinde ise daha ziyade dokumaya elverişli suni ve sentetik adi metallere aletler, bıçakçı eşya ve çeşitli eşya, elektrik makine ve cihazlar, nükleer aktörler, kazan makine ve cihazlar, değirmencilik ürünleri, nişasta, canlı hayvanlar ve cam eşya oluşturmaktadır.

3.9. Bankacılık

Mardin ilinde 1996 yılı sonu itibariyle toplam 25 banka faaliyet göstermektedir. İlde bankacılık Merkez, Kızıltepe, Midyat ve Nusaybin ilçelerinde daha gelişmiş düzeyde olup, di-

ğer ilçelerde genelde bir veya iki banka şubesi ile hizmet verilmektedir. Merkeze yakın Yeşil-
li ilçesinde banka şubesinin olmaması sebebiyle ilçe halkı bankacılık hizmetlerini merkeze ge-
lerek görmektedir. Ayrıca Dargeçit ilçesinde de çeşitli sebeplerle banka şubesi açılmamıştır.
Bu ilçe halkı da hizmeti Midyat ilçesinden görmektedir.

İlin 1994 tarihi itibariyle 1.031.989 milyon TL düzeyinde olan mevduat toplamı,
1994-1996 döneminde 4 kat artarak 1996 yılı itibariyle 3.772 milyon TL düzeyinde gerçek-
leşmiştir. 1994-1996 döneminde İl mevduatının gelişimi Tablo 31’de verilmektedir.

TABLO 2.31: Mardin İli Mevduat Dağılımı (MİLYON TL)

Mevduat Türü	1994	1995	1996
Tasarruf Mevduatı	347.753	601.000	1.198.000
Mevduat Sertifikası	-	-	-
Resmi Kuruluşlar	59.403	140.000	370.000
Ticari Kuruluşlar	137.273	177.000	457.000
Bankalar Mevduatı	1	-	-
Döviz Tevdiatı	473.479	806.000	1.637.000
Diğer Mevduat	50.080	56.000	110.000
TOPLAM	1.067.989	1.780.000	3.772.000

KAYNAK:T.Bankalar Birliği 1994,1995, 1996

1996 yılı itibariyle Mardin ili için gerçekleşen 3.772. Milyar TL ‘lik mevduat, Türki-
ye toplam mevduatının (6.145.516 Milyar TL) yaklaşık % 006’sını teşkil etmektedir. 1996 yı-
linda ilde 62.176.000 TL olarak gerçekleşen kişi başına banka mevduatı Türkiye geneli ile kar-
şılaştırıldığında düşük seviyededir. İl toplam banka mevduatının ve kişi başına düşen banka
mevduatının diğer iller ile karşılaştırılması Tablo 32’de verilmiştir.

TABLO 2.32:Mardin ili Mevduat Dağılımı

İLLER	Toplam Banka Mevduatı (1000 TL)	Kişi Başına Düşen Banka Kredileri (1000 TL)
Adana	99.174	47.614
Adıyaman	5.964	10.342
Bursa	148.310	81.515
Çorum	16.825	27.688
Diyarbakır	14.517	11.914
Gümüşhane	3.264	2.050
İzmir	383.907	128.878
Karaman	10.164	46.404
Kars	5.787	18.003
Mardin	3.772	62.176
TOPLAM	691.684	436.584

KAYNAK : Türkiye Bankalar Birliği 1994,1995, 1996

Banka kredileri açısından Mardin ilinin mevcut durumu incelendiğinde ise 1994 yılı itibariyle 256.043 Milyon TL olan banka kredileri toplamı, 1994-1996 döneminde yaklaşık olarak 8 kat artış göstererek, 1996 yılı itibariyle 2.127 Milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 1994-1996 döneminde Mardin ili kredi dağılımı ve gelişimi Tablo 33 'de verilmiştir.

TABLO 2.33 : Mardin İli Kredi Dağılımı

Kredi Türü	1994	1995	1996
1- İHTİSAS KREDİLERİ	173.501	13.742.000	1.580.000
1.1- Tarım	113.027	9.800.000	1.082.000
1.2- Gayri Menkul	20.177	991.000	26.000
1.3- Mesleki	40.297	2.709.000	327.000
1.4- Denizcilik	-	-	-
1.5- Turizm	-	42.000	-
1.6- Diğer	-	200.000	145.000
2- İHTİSAS DIŞI KREDİLER	85.542	7.057.000	547.000
GENEL TOPLAM	256.043	20.799.000	2.127.000

KAYNAK : Türkiye Bankalar Birliği 1994, 1995 ve 1996

Tabloda da görüldüğü gibi 1996 yılı itibariyle Mardin ilinde bankalar tarafından 2.127 Milyar TL kredi verilmiştir. Verilen kredilerin % 68'si ihtisas kredilerinden, % 32'si ihtisas dışı diğer kredilerden oluşmaktadır. 1996 yılı itibariyle Mardin ili için gerçekleşen 2.127 Milyar TL'lik kredi, Türkiye toplam kredilerinin (3.860.068 Milyar TL) % 005 gibi oldukça düşük bir kısmını teşkil etmektedir. 1996 yılında ilde 2.127 TL olarak gerçekleşen kişi başına düşen kredi miktarı, Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında oldukça düşük bir seviyede olduğu dikkat çekmektedir. Tablo 34'de banka kredilerinin ve kişi başına düşen kredi miktarlarının diğer illerle de karşılaştırması verilmektedir.

TABLO 2.34: Banka Kredileri Açısından 1996 Yılında Mardin İlinin Diğer İller İle Karşılaştırması

İLLER	Toplam Banka Mevduatı Milyar TL	Kişi Başına Düşen Banka Kredileri Milyar TL
Adana	74.659	35.844
Adıyaman	2.966	5.143
Bursa	133.341	73.288
Çorum	9.910	16.308
Diyarbakır	6.069	4.981
Gümüşhane	10.231	6.425
İzmir	257.967	86.600
Karaman	2.559	11.683
Kars	4.785	14.885
Mardin	2.127	3.499
TOPLAM	504.614	258.656

KAYNAK : Türkiye Bankalar Birliği

Mardin ili banka mevduatı ve kredi ilişkisi incelendiğinde, ilde ticari bankaların açtıkları kredilerin; toplam mevduata (T. Mevduat+Döviz Tevdiat) oranı 1994 yılında % 80 iken bu oran yıllar itibariyle devamlı bir şekilde düşerek 1996'da % 75 olmuştur. Bu düşüş dikkat

edilecek bir husustur. Mardin ilindeki gerek işletmelerin gerekse bireylerin, nakit ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bankacılık kesiminden kredi imkanını yeterince kullanmadıklarını ortaya çıkarmaktadır.

Bunların dışında Mardin ilinde kambiyo işlemlerinin yapılamaması sebebiyle girişimciler yada ihtiyaç duyanlar Gaziantep iline giderek işlemlerini yapmaktadır. Özellikle Mardin Serbest Bölgesi sahası içerisinde bir kamu bankasının açılmasına karar verilmesi ile, açılacak bu bankada kambiyo işlemlerinin yapılması Serbest Bölgesine gelen iş çevrelerini ve Serbest Bölgesinin çalışmalarını büyük ölçüde rahatlatacağı dikkate alınarak kambiyo işlemlerinin yapılmasının sağlanması il açısından çok önemlidir.

3.10. Gelir Durumu

Mardin ili için gerçekleşen GSYİH rakamları incelendiğinde 1987 yılında sabit fiyatlarla GSYİH 463 Milyar TL iken 1995 yılında GSYİH 428 Milyar TL'ye gerilemiştir. Alıcı fiyatlarıyla GSYİH Türkiye GSYİH içerisindeki payı 1994 % 47 iken 1995'te % 45'e düşmüştür.⁶⁸

---

⁶⁸ İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, C:1 ve C:2, DPT Yayınları, Ankara,1996, s.34-73.

4. YATIRIM ORTAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1.Genel Olarak Yatırım Ortamı

Mardin sanayi ve ticaret yapısıyla son yıllarda Güneydoğu Anadolu Bölgesinde önemli yer işgal etmeye başlamıştır. İl de sanayi sektöründe özellikle imalat sanayiinde faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki firma sayısı oldukça yüksektir.

İlde imalat sanayiinin gelişmesindeki en önemli etken Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak yapılan kamu yatırımlarıdır. Örneğin; Çimento, boru, kireç Fabrikası, demiryolu ağının kurulması vb... yatırımları gibi. Cumhuriyet dönemine kadar ilde sanayi tarımsal ve doğal kaynaklara bağlı olarak gelişmiş ve ağırlıklı olarak geleneksel el sanatları biçiminde oluşmuştur. Bu kuruluşlarda yetişen nitelikli işgücü, ticarete yaratılan sermaye birikimi ve yerel yönetimin etkin desteği, 1970'li yıllardan sora ildeki özel kesim sanayi girişimlerinin önemli bir gelişme göstermesine yol açmıştır. İzleyen yıllarda özel sermaye yavaş da olsa giderek güçlenmiştir.

İl imalat sanayiinde ve turizm sektöründe faaliyet gösteren tesislerin büyük çoğunluğunun Mardin merkez ve Kızıltepe İlçesinde yoğunlaşmış olduğu, Nusaybin ve Midyat İlçelerinin dışındaki diğer ilçelerde ise ekonomi yapımın daha ziyade tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu dikkati çekmektedir.

Mardin ilinin GSYİH'i incelendiğinde ise GSYİH içinde en büyük payın tarım sektörüne ait olduğu dikkat çekmektedir. Tarım sektörünü sırasıyla ulaştırma-haberleşme, ticaret ve devlet hizmet izlemektedir.⁶⁹

---

⁶⁹ Temel ve Ekonomik Sosyal Göstergeler 1995 Mardin, DPT Yayınları, Ankara, 1997, s.40.

4.2.Yatırımların Özendirilmesinde Uygulanan Yatırım Teşvik Tedbirleri

Bir Ülkede yatırımların özendirilmesinde uygulanan teşviklerden en önemli yatırım teşvik tedbirleridir. Devlet bölgeler ve 7 veya iller arasındaki kalkınmışlık farkını gidermek amacıyla farklı illere farklı yatırım teşvikleri sağlamaktadır. Yatırım projelerinde uygulanabilecek teşvik tedbirleri aşağıda belirtilmiştir.⁷⁰

1. % 100 gümrük muafiyeti,
2. Hammadde aramalı ve işletme % 5 fon muafiyeti,
3. % 70 yatırım indirimi
4. Fon kaynaklı kredi,
5. KDV desteği
6. Vergi, resim ve harç istisnası,
7. Arsa sağlanması,
8. Enerji Desteği,
9. Taşıma desteği(gelişmiş yörelerden),
10. Dış kredi teminat mektubu masraflarına katkı,
11. KDV erteleme,

Hazine Müsteşarlığı tarafından yatırım projelerinin Teşvik Belgesine bağlanabilmesi için 1.Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelerde toplam sabit yatırım tutarı 6 milyar TL.olup, (Ar-ge, çevre yatırımı ve finansal kiralama şirketlerince yapılacaksa yatırımlarda 3 milyar TL.) teminat tutarı 25 milyon TL.dir.

Yatırımların teşvik tedbirlerinden yararlanabilmesi için Hazine Müsteşarlığından Teşvik Belgesi veya izin ve Teşvik Belgesi alınması gerekmektedir.⁷¹

⁷⁰ Nebahat ERKÖK , Kalkınmada Öncelikli Yöreler, *Ekonomik Trend*, İstanbul, 26 Mart 1995, s:22.

⁷¹ **1990 Yatırımları Teşvik Mevzuatı 2**, TKB 90/1 Kaynak Kullanımı Destekleme Primi Hakkında Uygulama Tebliği Sıra No:1, (09.02.1990 tarih ve 20428 sayılı Resmi Gazete)

Mardin ili I.Derecede kalkınmada Öncelikli Yöre kapsamında olması sebebiyle yapılacak yatırımlar hemen hemen her türlü destek unsurlarından faydalandırılmaları mümkündür.⁷²

4.3.Yatırımların Özendirilmesinde Uygulanan Diğer Teşvik Tedbirleri

Bir ülkede yatırımların özendirilmesinde yatırım teşvik tedbirlerinin yanısıra önemli sayılabilecek diğer teşvik unsurları (Organize Sanayi Bölgesinin kurulması (OSB); Serbest Bölgenin Oluşturulması; kara, hava ve deniz yolu ulaşımının sağlanması; altyapı yatırımlarının yeterli düzeye getirilmesi vb.) uygulanmaktadır.

Organize Sanayi Bölgelerinde aynı veya farklı sektörlerdeki birçok işletmelerin toplanması sonucunda yatay ve dikey uzmanlaşmaya gitmek ve işletmelerarası işbölümü derecesini artırmak için uygun şartlar ortaya çıkmaktadır.Aynı bölgede toplanmış aynı sektöre dahil işletmeler arasında işbirliğine giderek tek tek işletmelerin ürün programlarını daraltmaları yanında (yatay uzmanlaşma), artan girdi ve hizmet talebini karşılamak üzere uygun ölçekli birçok yan sanayi ve hizmet işletmelerini bu bölgede faaliyet göstermeleri mümkün olur. Ayrıca aynı veya farklı sektörlerdeki işletmelerarası işbölümü derecesini artırarak işletmelerin üretim derinliklerinin azaltılması yoluna gidilebilir (dikey uzmanlaşma).

Mardin ilinde Organize Sanayi Bölgesi, Bakanlar Kururlunun 23.07.1976 tarih ve 7/12106 sayılı Kararnamesine göre 1976 yılında İl Özel İdaresi ile Mardin Sanayicileri ve İşadamları Derneğinin iştiraki ile kurulmuştur.

⁷² Kalkınmada Öncelikli Yörelere İlişkin Program ve Projeleri Amacıyla DPT.Bütçesinde Yeralan Ödenekten Yapılacak Yardımları Usul ve Esasları hakkında Yönetmelik,Başbakanlık DPT Yayınları, (09.09.1992 tarih ve 21340 sayılı Resmi Gazete)

Mardin Organize Sanayi Bölgesi ile 12 km uzaklıkta ve 3 milyon m² arazi üzerine kurulmuştur. Alanın bir kısmı yeşil saha ve yollara ayrılmış olup, geri kalan kısım üzerinde 145 adet sanayi parseli bulunmaktadır. Organize Sanayi bölgesinde bulunan 21 kuruluş üretimdedir. 9 adet tesis üretime hazır halde, 4 tesis ise üretime ara vermiştir. 20 tesis inşaatı devam etmekte olup, 5 parsel proje safhasındaki tesislere tahsis edilmiştir. Bölgenin 39 parsellik bölümü üzerinde Mardin Serbest Bölgesi oluşturulmuştur.

Bölgenin altyapı ve sosyal tesislerin büyük bir bölümü yapılmıştır. İlde Organize Sanayi Bölgesinin alan itibarıyla yatırımcıların ihtiyaçlarına cevap vermemesi nedeniyle ikinci OSB kurulmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

Bir ülkede yatırımların artması ve özellikle ihracatın artırılması amacıyla yönelik üzerinde durulması gereken konulardan birisi de serbest bölgelerdir. Serbest Bölgeler, bir ülkenin toprakları veya siyasi sınırları içinde kurulan, fakat gümrük sınırları dışında tutulan, yani o ülkenin dış ticaret ve kambiyo düzenlemelerinin tamamen veya kısmen uygulanmadığı ve seçilmiş sınai ve ticari faaliyetlerin ülkenin diğer kesimlerine göre daha çok teşvik edildiği, bürokrasinin en aza indirilmeye çalışıldığı bölgeler olarak tanımlanmaktadır. Gerçekleştirilen faaliyetlerin tür ve niteliklerine göre serbest bölgeler birkaç gruba ayrılmaktadır. Bunları aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür.

1. Serbest Ticaret Bölgesi
2. Serbest Üretim Bölgesi
3. Serbest Limanlar
4. Kıyı Bankacılığı

Serbest bölgelerin, diğer bölgelere göre sahip olduğu avantajlar (serbest bölgelerde

elde edilen gelirlerin her türlü vergiden muaf olması; yurtdışından serbest bölgeye gelen mallardan herhangi bir gümrük, vergi, resim ve harç alınmaması; serbest bölgelerde tanınan teşviklerin ülkenin diğer kesimlerine göre daha fazla olması; bu bölgelerdeki bürokrasi ve kırtasiyeciliğin en az seviyede olması vb.) bu bölgelerin, ülkenin diğer bölgelerine oranla, daha gelişmesini sağlamaktadır. Ayrıca serbest bölgeler, ülkenin ödemeler katkısını sağlamakta ve sanayiye hız kazandırmaktadır.

Mardin ilinde 516.000 m² alan üzerinde kurulan Mardin Serbest Bölgesi(MSB) 21.11.1995 tarihinde resmen ticari faaliyete geçmiştir. Mardin Serbest Bölge Kurucu ve İşletici Şirketi(MASBAŞ) hisselerine İl Özel İdaresi, Mardin Belediyesi, Mardin Organize Sanayi Bölgesi Müteşebbis Heyeti ve yöre Müteşebbislerinin sahip olduğu 21 ortaklı özel bir şirkettir.

Dünyanın sayılı kalkınma projelerinden birisi olan Güneydoğu Anadolu Projesi(GAP) kapsamında bulunan bölge, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin tek ve Türkiye'nin ticari faaliyete geçen sekizinci serbest bölgesidir. Suriye'ye komşu olan, Türkiye'nin ve Avrupa'nın Ortadoğu'ya açılan Habur çıkış kapısına yakın yerde kurulan, tarihi ipek yolu üzerinde yer alan bölge, Ortadoğu Pazarı için bir dağıtım merkezi olarak işlev görmektedir. OSB, demiryolu bağlantısı, hızla yapımı devam eden Mardin havaalanı, tam kapasite çalışan Küçük Sanayi Sitesi(KSS), Dicle Üniversitesi Meslek Yüksekokulu ve tarihi ipekyolu gibi sosyal ve ekonomik dinamiklerin ortasında kurulan Serbest Bölge, bu canlı dinamiklerle ayrı bir özellik kazanmaktadır.

Türkiye'nin ve Avrupa'nın Ortadoğu'ya çıkış kapısı olan Habur' a 202 km ve Suriye'ye 60 km. mesafede olan MSB'si; GAP'ın üssü durumunda olan Şanlıurfa'ya 185 km., Tür-

Mardin Serbest Bölgesince ticaret hacmi (bölgeye giren-çıkan mal değeri) 1 milyar dolar/yıl, toplam yatırım 300 milyon dolar ve istihdam edilecek kişi sayısı ise 4.000 kişi olarak hedeflenmiştir. Bunun sonucunda oluşacak ekonomik fayda doğrudan 4.000, dolaylı 20.000 kişilik istihdam, MOSB'de ve Mardin'in diğer yörelerinde yatırımların artmasına yapacağı katkı, uzun vadede GAP'la elde edilecek ürünlerin dış pazarlara kolayca satılması, uluslararası ticarete oluşacak kümeleşme sayesinde, yöredeki girişimcinin dış pazarlara açılması ve yeni girişimcilerin doğması, özellikle yabancı sermayenin gelmesiyle sağlanacak bilgi ve teknoloji transferi sayesinde, yöredeki insan kaynaklarının gelişmesi ile gelişmiş ülkeler ile ortadoğu ülkeleri arasında yapılan yıllık 100 milyar dolarlık ticaretten; serbest bölgelerin transit ticaret ve reexport işlemlerini kolaylaştırıcı etkisi ile, bu ticari pastadan daha fazla pay alınması sağlanmış olacaktır.

Gerek sanayii sektöründe gerekse hizmetler sektöründeki yatırımların ivme kazanmasında bir diğer teşvik tedbiri olarak ulaşım imkanlarının çeşit ve sağlıklı olması açısından yeterli düzeyde olması gelmektedir. Ulaşım şebekesinin ve burada kullanılabilen taşıma araçlarının nitelikleri de taşıma maliyetini belirleyen önemli bir faktördür. Ulaştırma teknolojisindeki gelişmelerin bir neticesi olarak gerek taşıma maliyetinin düşürülmesi ve gerekse taşıma süresinin kısaltılması sonucunda, önceleri en önemli kuruluş yeri faktörü olan taşıma maliyetinin kuruluş yeri seçimi üzerindeki ağırlığı azalmakla birlikte yine de önemli bir faktördür.

İlde ulaşım imkanları açısından karayolu ulaşım ağıyla birlikte demiryolu ve yakın tarihte de havayolu ile ulaşım imkanı bulunacaktır. İl sınırları içerisindeki demiryolları hat ve toplam uzunluğu 142 km. dir.

III. B Ö L Ü M

UYGULAMA

**MARDİN İLİNDE
YATIRIM ALANLARI ARAŞTIRMASI**

UYGULAMANIN AMACI KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1. UYGULAMANIN AMACI

Ülkemizin kalkınmasında tarımsal etkinliklerin yanı sıra, sanayileşme yolunda gerçekleştirilen girişimler ve mevcut kaynakların rasyonel ve verimli olarak kullanılmaları kritik bir önem taşımaktadır. Sanayileşme süreci içerisinde mevcut sanayi yapısının geliştirilmesinin yanı sıra, geleceğe yönelik yeni sanayilerin kurulması yolunda gerekli araştırma ve değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir.

Bu bağlamda; kurulacak sanayi tesisleri için bölge, ülke ve uluslar arası pazarlar bazında arz talep analizi yapılması, sanayi dalları arasındaki dikey ve yata y entegrasyon koşullarının incelenmesi ve bu amaçla kurulacak olan sanayinin ileriye ve geriye doğru bağlantılarının araştırılması, hammadde kaynaklarına ve pazara yakınlık gibi faktörlerin gözönüne alınarak doğru kuruluş yerinin seçilmesi, optimum ölçek büyüklüğü ve uygun teknolojinin belirlenmesi ve yörenin işgücü potansiyelinin ve istihdam koşullarının incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Geleceğe yönelik sanayilerin kurulabilmesi için yüksek teknolojilerin (elektronik, bio-genetik teknolojisi vb.) kullanıldığı sanayi dallarının incelenmesi, talepteki değişme-

lere çok kısa bir zamanla uyum gösterebilen “esnek üretim sistemler” in değerlendirilmesi ve uluslararası pazarlarda rekabet gücüne sahip sanayi kollarının saptanması gerekmektedir.

Bu araştırma merkez ilçe hariç ekonomik ve sosyal yapısı büyük ölçüde tarıma ve tarımsal kaynak potansiyeline bağlı olan Mardin ilinde gelecekteki tarımsal ve sınai üretim deseninin yeni alternatiflerle çeşitlendirilmesi konusunda beliren gereklilikten hareketle; çeşitli bulguları saptamak, kullanılmayan potansiyelleri ortaya çıkarmak ve bunların ışığında yapılacak değerlendirmelerle önerilen uygun yatırım konularının geçerliliğinin saptanmasına yöneliktir.

Bu çalışma, Mardin İlinin yapısal özellikleri doğrultusunda önerilen uygun yatırım konularının geçerliliğinin, Mardin İlinde halen üretimde bulunan işletmelerde yapılan anket çalışmasının sonuçlarıyla karşılaştırmasını yaparak test edilmesini sağlamaktır.

2. UYGULAMANIN KAPSAMI

Araştırma kapsamında Mardin ilinde tarım, hizmet ve imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelerden; gıda sanayiinde üretim yapan 8 adet; hayvancılık 3 adet, inşaat ve toprak sanayiinde üretim yapan 6 adet; tekstil konusunda üretim yapan 5 adet; kimya dalında 2 adet; tarım aletleri ve makine parçaları dalında da 4 adet olmak üzere toplam 28 adet işletme dahil edilmiştir.

3. UYGULAMANIN YÖNTEMİ

Tarım sektörü, imalat sanayi sektörü ve hizmet sektöründe faaliyette bulunan tüm işletmeler araştırmamızın ana kütlelerini oluşturmuştur. Araştırma bulguları, ana kütle içerisinde seçilen örnek kütleyle tarafımdan hazırlanan anket formlarının bizzat uygulanmasıyla elde edilmiştir.

Araştırmanın grup halinde değil, tek kişi tarafından yürütülmesi karşılaşılan zorlukların en önemlilerinden birini oluştururken, üst düzey yöneticilerin zaman sınırları da bir başka zorluk olarak ortaya çıkmıştır. Anketlerin verilmesinde yöneticilere kişisel bazda herhangi bir açıklamada bulunulmayacağı, genel sonuçların araştırma kapsamında yer alacağı belirtilmiştir.

Anket formundaki sorular, araştırmanın amaçlarına uygun olarak mevcut durum tespitini ve gelecekle ilgili planları yansıtmayı sağlayacak şekilde kapsamlı olarak tarafımdan düzenlenmiştir.

Anket formu , anketi cevaplayacak yöneticiye hitaben yazılmış bir tanıtım yazısı ile başlamakta ve 2 bölümden oluşmaktadır.

Anket formunun 1.bölümü; görüşme yapılan işletmelerle ilgili genel bilgileri kapsamaktadır. Firma Bilgileri başlığı altında şirketin adı, adresi, anketin uygulandığı kişinin adı ve soyadı, görevi ile anketi uygulayanın adı ve soyadı gibi bilgiler toplanmıştır. Bu bölümdeki sorulara alınan cevaplarla araştırma kapsamına giren işletmelerin genel özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Anket formunun 2.bölümü; anketin uygulandığı işletmenin üretim konusu; kuruluşun bulunduğu yer; kuruluş yerinin seçilmesinde etkili olan faktörler; yeni işletme kurulması duru-

munda kuruluş yeri olarak seçilecek yer; kurulu üretim kapasitesi; yıllık üretim miktarı; tesisin düşük kapasite de çalışması durumunda nedenleri; pazarlama sorunları, nedenleri ve çözüm önerileri; ürünün pazarlandığı iller veya ülkeler; satışların bölgelere göre dağılımı; kapasite artırma veya teknolojilerinde değişiklik yapma istekleri; hammadde teminindeki sorunlar, nedenleri ve çözüm önerileri; finansman yetersizliği nedenleri ve çözüm önerileri; kurulu ve fiili istihdam kapasiteleri; teknik veya kalifiye eleman ihtiyaçları varsa nedeni ve çözüm önerileri, ihracat yapıyorlar mı; ihracatı nasıl yapıyorlar; hangi ülkelere ihracat yapıyorlar; ihraç ettikleri ürünler neler; yatırım planları var mı; hangi konuda yatırım yapacakları; teşvik tedbirlerinden faydalandılar mı; sorularından oluşmaktadır. Bu bölümün amacı, araştırmanın asıl amacıdır. Anket 1.derecedeki yetkilerle görüşülerek yapılmıştır. Karşılıklı görüşme yoluyla yapılan anketlerin diğerlerine göre çok sağlıklı olacağı her bakımdan açıktır. Ayrıca soruların cevapları seçenekler şeklinde hazırlanmış olup, yöneticilerin içinde buldukları durumların kendi ifadeleriyle anlatmalarını sağlamak amacıyla neden ve çözüm önerileri için boş alan bırakılmıştır.

Anket formu önce taslak olarak hazırlanmış ve ankete katılanların kendilerine yöneltilen soruları anlayıp anlamadıkları test edilmiştir. Ayrıca soruların kapsadıkları amaca uygunluğu test edilmiştir.

Sağlıklı bulgular elde edebilmek ve seçilen örnek kütlenin, ana kütlenin özelliklerinin tümünü yansıtmasını sağlayabilmek amacıyla, örnek kütlenin seçimi, ilde üretimde bulunan işletmelerin listesinden seçilmiştir,⁷⁶ Bu listelerde üretim konularına göre işletmeler sıralanmış ve tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiş ve toplam 54 faal işletmeden 28 inde(%52) anket çalışması yapılmıştır.

⁷³ Başlıca Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Mardin Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü, 1997, Mardin, s.31-34.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yönetim ve Organizasyon Ana Bilim Dalı

Sayın Yönetici,

Elinizdeki anket formu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim ve Organizasyon Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Programı dahilinde “Kuruluş Yeri Seçimi ve Uygun Yatırım Alanları Araştırması” konulu tez çalışmasıyla ilgilidir.

Araştırmanın amacı, Mardin İlinin yapısal özellikleri doğrultusunda önerilen uygun yatırım konularının geçerliliğinin, Mardin İlinde halen üretimde bulunan işletmelerde yapılan anket çalışmasının sonuçlarıyla karşılaştırmasını yaparak test edilmesini sağlamaktır.

İşlerinizin yoğun olduğunu bilmekle birlikte bu anket formunda yer alan soruları cevaplandırmanızın tezimin geçerliliğini bulmamda yardımcı olacağı ayrıca, Mardin İlinde yatırım yapmayı planlayan girişimcilerin faydasına sunabileceğim bir araştırmanın tamamlanmasını sağlayacaktır.

Anket formunun cevaplandırılmasında göstereceğiniz dikkat ve hassasiyetin sonuçların doğruluk ve geçerlilik derecesinin belirlenmesinde çok önemli olduğu gözönünde bulundurulmalıdır. Sorulara vereceğiniz cevaplar kesinlikle gizli tutulacak ve işletmelerden elde edilecek bilgiler genel veya ortalama özellikler şeklinde değerlendirilecektir.

Göstereceğiniz ilgiden dolayı şimdiden teşekkür eder, başarılarınızın devamını dilerim.

İkbal ORUNDAŞ
M.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yön.ve Org.ABD.Y.L.Öğrencisi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yönetim ve Organizasyon Ana Bilim Dalı

ANKET FORMU

Firma Bilgileri	
Şirketin Adı	:
Adresi	:
Anketin Uygulandığı Kişinin Adı ve Soyadı	:
Görevi	:
Anketi Uygulayanın Adı ve Soyadı	: İkbal ORUNDAŞ

* **Şirketin Üretim Konusu Aşağıdaki Dallardan Hangisine Dahildir ?**

1. Gıda (Gıda San., Yemek Fab. vb.)	()
2. Tekstil, Dokuma, Örme Eşya, Giyim Eşyası	()
3. Mobilya, Döşeme	()
4. Kimya (İlaç, Boya, Gübre, Kauçuk, Plastik)	()
5. Bina, İnşaat (Armatör, Doğrama, Kapı vb.)	()
6. Metal Eşya Üretimi	()
7. Ambalaj	()
8. Elektrikli Makine İmali	()
9. Diğerleri	()

* **Kuruluşunuzun Bulunduğu Yer**

1. Organize Sanayi Bölgesi	()
2. Serbest Bölge	()
3. Küçük Sanayi Sitesi	()
4. Sanayinin Yoğun Olduğu Bir Semtte	()
5. Meskün Mahalde	()

* **Yeni İşletme Kurmak İsterseniz Nerede Kurarsınız?**

1. Organize Sanayi Bölgesi ( )
2. Serbest Bölge ( )
3. Küçük Sanayi Sitesi ( )
4. Sanayinin Yoğun Olduğu Bir Semtte ( )
5. Meskün Mahalde ( )

* **Kuruluş Yerinizi Seçmenizde Etkili Olan Faktörler Hangileridir?**

1. Pazara Yakınlık ( )
2. Yardımcı Malzeme ve Hammadde Kaynaklarına Yakınlık ( )
3. Ulaşım ve Taşıma Olanakları ( )
4. Yeterli İşgücü Temini ve Ücret Seviyeleri ( )
5. Enerji Kaynakları ve Enerjinin Sağlanması ( )
6. Su Kaynakları ve Suyun Sağlanabilme Olanakları ( )
7. Arsanın Maliyeti, Topograf Yapısı ve İnşaat Maliyetleri ( )
8. Sosyal ve Kültürel Çevre ( )
9. İklim Koşulları ( )
10. Artıkların Atılması ( )
11. Özendirme Önlemleri ( )
12. İşçi-İşveren İlişkileri ( )
13. Finansal ve Bankacılık Hizmetlerinden Yararlanma ( )
14. Diğer Etkenler ( )

* **Kurulu Üretim Kapasitesi :**

* **Yıllık Üretim Miktarınız :**

* **Tesis Düşük Kapasitede Çalışıyorsa, Nedenlerini Belirtiniz.**

1. Piyasanın Durgun Oluşu ( )
2. Vasıflı İnsan Olmayışı ( )
3. Vasıfsız İnsan Olmayışı ( )
4. Hammadde Temininde Finansal Güçlükler ( )
5. Pazarlama İmkani ( )
6. İşletme Sermayesi Sıkıntısı ( )
7. Enerjinin Düzensiz ve Yetersiz Oluşu ( )
8. Girdi Maliyetlerindeki Artışın Satış Fiyatlarına Yansıtılmaması ( )
9. Makine Parkının Yetersizliği ( )
10. Kredi Temin Güçlüğü ( )
11. Üretim Alanı Darlığı ( )
12. Diğer Nedenler ( )

* **Pazarlama Sorunu Var mı?**

Var ( ) Yok ( )

1. Nedenini yazınız.

2. Çözüm Önerisini belirtiniz

* **Ürünün Pazarlandığı İlleri veya ülkeleri yazınız**

* **Satışlarınızın Ne Kadarını Kendi Bölgenizde, Ne Kadarını Diğer Bölgelerde ve Yurt Dışında Gerçekleştiriyorsunuz?**

Bölgeler **Satışlar (%)**

1. İç Anadolu

2. Doğu Anadolu

3. Güneydoğu Anadolu

4. Akdeniz

5. Karadeniz

6. Ege

7. Marmara

8. İhracat

* **Kapasite Artırmaya, Mevcut Makinalarınızın Aynılarını Alarak Makinalarınızı Yenilemeye Veya Üretim Teknolojinizi Modernize Etmeye İhtiyaç Duyuyor musunuz?**
Evet ( ) Hayır ( )

* **Hammadde Temininde Sorun Var mı? Varsa**

1. Nedenini yazınız

2. Çözüm Önerisini belirtiniz

* **Finansman Yetersizliği Var mı?**

Var ( ) Yok ( )

1. Nedenini yazınız.

2. Çözüm Önerisini belirtiniz

* **Kurulu İstihdam Kapasitesi:**

* **Fiilen İstihdam Edilen Sayısı:**

* **Teknik veya Kalifiye Eleman Sıkıntısı Var mı?**

Var ( ) Yok ( )

1. Nedenini yazınız.

2. Çözüm Önerisini belirtiniz

* İhracat Yapıyor musunuz?

Evet ( ) Hayır ( )

* İhracatınızı Doğrudan mı Yapıyorsunuz Yoksa İhracatı Kuruluşlar Aracılığı İle mi Yapıyorsunuz?

1. Kendisi İhraç Ediyor ( )
2. Dış Ticaret Sermaye Kuruluşları Aracılığı ile İhracat Yapıyor ( )
3. Aracı Firmalar Kanalıyla İhracat Yapıyor ( )
4. Hem Kendi Yapıyor, Hem de Aracı Kullanıyor ( )

* Hangi Ülkelere İhracat Yaptığınızı Öğrenebilir miyiz?

1. Avrupa Ülkeleri ( )
2. Ortadoğu Ülkeleri ( )
3. Amerika Ülkeleri ( )
4. Uzakdoğu Ülkeleri ( )
5. Eski SSCB Ülkeleri ( )

* İhraç Ettiğiniz Ürünler Nelerdir?

* Yatırım Planınız Var mı? Varsa

1. 1 Yıllık:
2. 2 Yıllık:
3. 5 yıllık:

* Hangi Konuda Yatırım Yapacaksınız?

* Teşvik Tedbirlerinden Faydalandınız mı?

1. Gümrük Muafiyeti
2. Yatırım İndirimi
3. Vergi, Resim, Harç istisnası
4. KDV Desteği
5. Kredi Desteği
  - İç
  - Dış
6. KOBİ Kredi Desteği
7. KKD.Kredisi
8. Acil Destek Kredisi

4. UYGULAMA BULGULARI

4.1.Araştırma Kapsamına Alınan İşletmeler

Mardin İlinde faaliyette bulunan işletmeler ve anket uygulamasının yapıldığı işletmelerin sektörel olarak dağılımı tablo 3.1. deki gibidir.

TABLO 3.1:Mardin'deki Faal İşletmelerin Sektörel Dağılımı

SEKTÖRÜ	FAAL İŞLETMELER	UYGULAMAYA ALINAN İŞLETMELER
Tarım ve Hayvancılık	4	3
Sanayi	43	25
Hizmet(Otel vb.)	7	-
TOPLAM	54	28

Araştırma Kapsamına Giren Üretimdeki İşletmelerin Dökümü

1. Mer Gıda Sanayi AŞ.(Un, Makarna, İrmik)-OSB
2. Karaboğa Un Sanayi AŞ.(Un)-Kızıltepe
3. Aysan A.Ş(Yağ)-Nusaybin
4. Kızıltepe Star Gıda San.A.Ş (Bisküvi,Gofret,Çikolatalı Gofret)-OSB
5. İpek Bulgur San.A.Ş (Bulgur)-OSB
6. Midsan A.Ş. (Un)- Midyat
7. Kızıltepe Messüt San.AŞ. (Süt,Peynir,Yağ)-Kızıltepe
8. Karaboğa Besicilik A.Ş (Büyük Baş Hayvancılığı)-Kızıltepe
9. Mercimekli Köyü Tavuk Çiftliği (Yumurtacı Tavuk)-Midyat

10. GAP Savur Alabalık Üretim Tesisi (Alabalık, Sazan) -Savur
11. Karaboğa Yem San.A.Ş (Karma Yem Üretimi)-Kızıltepe
12. Marsan Mardin Kireç San.Ve Tic.A.Ş (Kireç Üretimi) Merkez
13. Sözdar Karo San.ve Tic.Ltd.Şti.(Karo) OSB
14. MARLİT Mardin Boru San.A.Ş (Elyafli Çimento Boru)-Merkez
15. Ağaçsan.A.Ş (Tomruk Kesme Kapı İmalatı)- OSB
16. Martu İnşaat malzemeleri Sanayi ve Tic.A.Ş (Gazbeton-Kireç kumu)-OSB
17. Mardin Çimento San.Tic.A.Ş (Klinker ve Çimento)-Yeşilli
18. Mardin Tekstil San.Tic.A.Ş.(Konfeksiyon)-Merkez
19. GAP Tekstil San.Tic.A.Ş (Konfeksiyon)-Kızıltepe
20. Karaboğa Tekstil San.Tic.A.Ş(Konfeksiyon)-OSB
21. İpeksan Çırçır Ltd.Şti .(Kütlü Pamuk)-Nusaybin
22. Aysan Çırçır Ltd.Şti.(Kütlü Pamuk)-Nusaybin
23. Özhan Kimya San.Tic.A.Ş (Krem ve Atomize Toz Deterjan)OSB
24. MARPLAS Sanayi ve Ticaret A.Ş (Plastik Eşya ve Plastik Boru)-OSB
25. Özmuratoğlu Mak.San.A.Ş.(Techiz Boru)-OSB
26. MARKABLO Elektrik Tarım Mak.San.Tic.A.Ş.(Kablo)-OSB
27. ASSAN Som. Cıvata Sanayi .Tic.A.Ş (Makine Parçası)-KSS
28. ARTÜP Tüp ve Ev Aletleri A.Ş. (LPG Tüp İmalatı)-OSB

4.2. Bulgular

Anket çalışmasına dahil edilen üretimde bulunan işletmelerin tamamı 54 adettir. Bunlardan 27 adedinde uygulama yapılmış olup, uygulama ya alınanların tamamı anketi cevaplandırdığından değerlendirilmeye alınmıştır.

Araştırma konusuna dahil edilen işletmelerin ilçelere göre dağılımı tablo 3.2'dir.

TABLO 3.2 İşletmelerin İlçelere Göre Dağılımı

İLÇE ADI	FAAL İŞLETMELER			UYGULAMAYA ALINAN İŞLETMELER		
	TARIM VE HAYVANCILIK	SANAYİ	HİZMET	TARIM VE HAYVANCILIK	SANAYİ	HİZMET
Merkez	-	28	2	-	20	-
Dargecit	-	-	-	-	-	-
Derik	-	-	1	-	-	-
Kızıltepe	2	4	2	1	3	-
Mazıdağı	-	-	-	-	-	-
Midyat	1	1	-	1	1	-
Nusaybin	-	10	2	-	3	-
Ömerli	-	-	-	-	-	-
Savur	1	-	-	1	-	-
Yeşilli	-	1	-	-	1	-
TOPLAM	3	43	7	3	28	-

Araştırma kapsamına giren işletmelerin üretim konusuna göre dağılımı tablo 3.3 tedir.

TABLO 3.3. İşletmelerin Üretim Konusuna Göre Dağılımı

ÜRETİM KONUSU	Uygulamanın Yapıldığı İşletmeler
Gıda (Gıda San., Yemek Fab. vb.)	8
Tekstil, Dokuma, Örme Eşya, Giyim Eşyası	5
Mobilya, Döşeme	-
Kimya (İlaç, Boya, Gübre, Kauçuk, Plastik)	2
Bina, İnşaat (Armatör, Doğrama, Kapı vb.	6
Metal Eşya Üretimi	-
Ambalaj	-
Elektrikli Makine İmali	-
Diğerleri	7
TOPLAM	28

Araştırmaya dahil edilen işletmelerin faaliyet gösterdikleri yere göre dağılımı Tablo 3.4 tedir.

TABLO 3.4. Faaliyet Yerine Göre Dağılım

FAALİYET YERİ	İŞLETME SAYISI
Organize Sanayi Bölgesi	13
Serbest Bölge	-
Küçük Sanayi Sitesi	1
Sanayinin Yoğun Olduğu Bir Semtte	3
Meskûn Mahalde	11
TOPLAM	28

Araştırmaya dahil edilen işletmelerin yeni işletme kurmaları halinde faaliyet göstermek istedikleri yere göre dağılımı Tablo 3.5 tedir.

TABLO 3.5: İşletmelerin Faaliyet Göstermek İsteyecekleri Yere Göre Dağılım

FAALİYET YERİ	İŞLETME SAYISI
Organize Sanayi Bölgesi	17
Serbest Bölge	-
Küçük Sanayi Sitesi	-
Sanayinin Yoğun Olduğu Bir Semtte	-
Meskûn Mahalde	11
TOPLAM	28

Araştırma kapsamına giren işletmelerin kuruluş yeri seçmelerinde etken olan faktörlere göre dağılımı Tablo 3.6 dadır.

TABLO 1.6: İşletmelerin Kuruluş Yeri Seçiminde Etkilendikleri Faktörler

KURULUŞ YERİNİZİ SEÇMENİZDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER	İŞLETMELER
Pazara Yakınlık	26
Yardımcı Malzeme ve Hammadde Kaynaklarına Yakınlık	25
Ulaşım ve Taşıma Olanakları	26
Yeterli İşgücü Temini ve Ücret Seviyeleri	27
Enerji Kaynakları ve Enerjinin Sağlanması	23
Su Kaynakları ve Suyun Sağlanabilme Olanakları	20
Arsanın Maliyeti, Topograf Yapısı ve İnşaat Maliyetleri	23
Sosyal ve Kültürel Çevre	28
İklim Koşulları	13
Artıkların Atılması	4
Özendirme Önlemleri	27
İşçi-İşveren İlişkileri	27
Finansal ve Bankacılık Hizmetlerinden Yararlanma	4
Diğer Etkenler	6

Araştırma kapsamına alınan işletmelerin kurulu kapasitelerine göre tam veya düşük kapasitede üretim yapan firmalara göre dağılımı Tablo 3.7'dir.

TABLO 3.7: Kurulu Kapasitelerine Göre Tam ve Düşük Kapasitede Üretim Yapan İşletmeler

SEKTÖR	UYGULAMAYA DAHİL İŞLETMELER	TAM KAPASİTEDE ÜRETİM YAPAN İŞLETMELER	DÜŞÜK KAPASİTEDE ÜRETİM YAPAN İŞLETMELER
Tarım ve Hayvancılık	3	3	-
Sanayi	25	7	18
Hizmet	-	-	-
TOPLAM	28	10	18

Düşük kapasitede üretim yapan işletmelerin nedenlerine göre dağılımı Tablo 3.8'dir.

TABLO 3.8: Düşük Kapasitede Üretim Yapılmasının Nedenlerine Göre Dağılım

DÜŞÜK KAPASİTEDE ÜRETİM YAPILMASININ NEDENLERİ	İŞLETME SAYISI
Piyasanın Durgun Oluşu	4
Vasıflı İnsan Olmaması	4
Vasıfsız İnsan Olmaması	-
Hammadde Temininde Finansal Güçlükler	3
Pazarlama İmkânı	3
İşletme Sermayesi Sıkıntısı	9
Enerjinin Düzensiz ve Yetersiz Oluşu	6
Girdi Maliyetlerindeki Artışın Satış Fiyatlarına Yansıtılmaması	6
Makine Parkının Yetersizliği	6
Kredi Temin Güçlüğü	4
Üretim Alanı Darlığı	2
Diğer Nedenler	1

Araştırma kapsamına alınan işletmelerden pazarlama sorunu olan işletme sayısı 7 dir.

Ürünün pazarlandığı bölgelere göre dağılım Tablo 3.9 daki gibidir.

TABLO 3.9: İşletmelerin Ürünlerini Pazarladıkları Bölgelere Göre Dağılımı

BÖLGE ADI	İŞLETME SAYISI
İç Anadolu Bölgesi	3
Doğu Anadolu Bölgesi	5
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	22
Akdeniz Bölgesi	10
Karadeniz Bölgesi	1
Ege Bölgesi	2
Marmara Bölgesi	5
İhracat	12

İşletmelerinde kapasite artırmayı, modernize etmeyi düşünen işletme sayısı 11 adettir.

Hammadde sorunu olan işletme sayısı 5 adettir.

Araştırmaya dahil edilen 18 işletme finansman yetersizliği sebebiyle sıkıntı çekmektedir.

~~Uygulamaya dahil işletmelerin kurulu ve fiili istihdam kapasitelerine göre dağılımı Tablo 3.10~~

dadır.

TABLO 3.10: İşletmelerin Kurulu ve Fiili İstihdam Durumlarına Göre Dağılımı

İŞÇİ SAYISI	İŞLETME SAYISI	
	KURULU KAPASİTE	FİİLİ KAPASİTE
10-50	16	20
51-100	7	3
101-150	1	2
151-200	2	2
201-300	1	-
301-400	1	1
TOPLAM	28	28

Teknik veya kalifiye eleman sıkıntısı çeken uygulamaya dahil işletme sayısı 12 adettir.

Uygulama kapsamındaki 12 işletme ürettikleri mamulleri ihraç etmektedir. İhracat yapan 12 işletmenin ihraç yöntemi ile ilgili dağılım aşağıdaki gibidir.

Kendisi İhraç Ediyor	4
Dış Ticaret Sermaye Kuruluşları Aracılığı ile İhracat Yapıyor	-
Aracı Firmalar Kanalıyla İhracat Yapıyor	4
Hem Kendi Yapıyor, Hem de Aracı Kullanıyor	4

İşletmelerin ürünlerini ihraç ettikleri ülkelere göre dağılımı aşağıdaki gibidir.

ÜLKELER	İŞLETME SAYISI
Avrupa Ülkeleri	7
Ortadoğu ülkeleri	8
Amerika Ülkeleri	-
Uzakdoğu Ülkeleri	-
Eski SSCB ülkeleri	3

Araştırma dahilinde olan 14 işletme yeni yatırım planlamaktadır. Teşvik tedbirlerinden 23 adet işletme faydalanmıştır.

Uygulama kapsamındaki işletmelerin faydalandıkları teşvik tedbirlerine göre dağılımı Tablo 3.11 deki gibidir.

TABLO 3.11: İşletmelerin Faydalandıkları Teşvik Tedbirlerine göre Dağılım

TEŞVİK TEDBİRLERİ	İŞLETME SAYISI
Gümrük Muafiyeti	14
Yatırım İndirimi	19
Vergi, Resim, Harç istisnası	19
KDV Desteği	13
Kredi Desteği	5
• İç	4
• Dış	1
KOBİ Kredi Desteği	2
Kaynak Kullanım Kredisi	4
Acil Destek Kredisi	3

5. UYGULAMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. Bulguların Değerlendirilmesi

Mardin ilinde faaliyet gösteren işletmelerin çoğunluğunun gıda sektöründe olması araştırma eğiliminin gıda konusunda yoğunluk kazanmasını sağlamıştır.

Anketin 2. ve 3. soruları işletmecinin işletmesini kurduğu yerden memnuniyetini tespit amaçlıdır. Seçilen işletmelerin büyük çoğunluğu özellikle Organize Sanayi Bölgesini, Mardin Serbest Bölgesine yakınlığı, arsa ve altyapı durumu sebebiyle seçmişlerdir. Ankete katılan 11 işletmeci ise yatırım kararı alırken Mardin ilinde sanayinin yoğun olmadığı mahalleri seçtiklerini, bunun sebebinin ise sosyal ve kültürel çevre olduğunu belirtmişlerdir.

İşletmeciler yeni yatırım kararlarında seçecekleri yerlerin özellikle Organize Sanayi Bölgesi ve Serbest Bölge olacağı görülmüştür.

Araştırma kapsamına alınan 28 işletmecinin yatırım kararlarını alırlarken 27 adedi pazara yakınlığı, 25 adedi yardımcı malzeme ve hammadde kaynaklarına yakınlığı, 26 adedi ulaşım ve taşıma olanaklarını, 27 adedi yeterli işgücü temini ve ücret seviyelerini, 23 adedi enerji kaynakları ve enerjinin sağlanması, 20 adedi su kaynakları ve suyun sağlanabilme olanakları, 23 adedi arsanın maliyeti, topograf yapısı ve inşaat maliyetleri 28 adedi sosyal ve kültürel çevre dikkate aldığını belirtmiştir. İşletmecilerin 13 adedi iklim koşuluna , 4 adedi artıkların atılmasına, 27 adedi özendirme önlemlerine 4 adedi finansal ve bankacılık hizmetlerinden yararlanma, 6 adedi de yukarıda sayılanların dışında kalan faktörlerden etkilenerek karar aldıklarını ifade etmişlerdir.

Araştırma kapsamındaki işletmelerden düşük kapasite ile çalışanların 4 adedi piyasanın durgun oluşundan, 4 adedi vasıflı insan bulamadıklarından, 3 adedi hammadde temininde finansal güçlükler, 3 adedi pazarlama imkanı bulamadıklarından 9 adedi enerjinin düzensiz ve yetersiz oluşundan, 6 adedi makine parkının yetersizliğinden, 4 adedi kredi temininde güçlük çektiğinden, 1 adedi ise diğer nedenlerden dolayı olduğu görülmüştür.

İşletme sermayesi yetersizliği sebebiyle düşük kapasite ile çalışan işletmelerin hemen hemen tamamı büyüme eğiliminde olan işletmelerden oluşmaktadır. Bu işletmeler hem yeni yatırım kararı almakta hem de üretimlerine devama çalışmaktadır.

Pazarlama sorunuyla karşı karşıya olan 7 işletmenin ortak sorunu pazarda yeni olması , tanınmama, bilgi yetersizliği ve Pazar ağını genişletme isteğinden oluşmaktadır. Mardin ilinde üretilen mamullerin büyük çoğunluğu yurt içinde başta Güneydoğu ve Akdeniz illerinde olmak üzere tüm ülke genelinde pazarlanmaktadır. Yurt dışı pazarlarında ise ilk sırayı Ortadoğu ülkeleri , eski SSCB ülkeleri ve Avrupa ülkeleri izlemektedir.

Uygulamaya alınan işletmelerin büyük çoğunluğu kapasite artırmayı ve işletmelerini modernize etmeyi amaçladığı görülmüştür.

Hammadde sorunu yaşanan işletmelerin ikisi işletme sermayesi yetersizliği, diğer üçü ise hammaddenin GAP bölgesi dışına çıkartılması sebebiyle olduğu tespit yapılmıştır.

18 işletmenin 11'i işletme sermayesi yetersizliği nedeniyle finansman sıkıntısı vardır. Geri kalan 7 işletmenin de makine parkını genişletmek, tam kapasitede çalışabilmek yatırımlarını modernize etmek isteklerinden kaynaklanmaktadır.

Mardin ilinde araştırma kapsamına alınan işletmelerin büyük çoğunluğu 10 ila 50 arasında işçi çalıştırmaktadır. İşletmelerde görülen teknik veya kalifiye eleman sıkıntısının sebebi bölgede yeni yatırım konularında da faaliyetin başlamasıdır. Zaman içerisinde yatırımcı kendi bünyesinde çalıştırdığı personeli eğiteceği düşüncesi hakimdir.

İşletmeler ürünlerini, Mardin ilinin Ortadoğu ülkelerine yakınlığı sebebiyle Ortadoğu ülkelerine ihraç etmektedirler.

Uygulama dahilindeki işletmelerin 14'ü yeni yatırım planlamaktadır. Sözkonusu işletmeler; makarna, irmik, un, yem, kraker, çiklet, şehriye makarna, bulgur, yumurta üretimi, tavukçuluk, çuval üretimi, konfeksiyon, iplik üretimi, PVC boru, doğalgaz borusu, polipropilen, atomize toz deterjan, labsa, plastik eşya, eksantirik pres, metal eşya ve makine parçaları imalatını, 4 yıldızlı otel inşa edip işletmeyi planlamaktadır. Bu planların bir kısmında yatırım başlanmış olup, yakın tarihlerde faaliyete geçecekler vardır. İşletmeler genellikle üretmekte oldukları konuda yatay ve dikey olarak büyümeyi planlayıp uygulamaya başladıkları görülmüştür. Daha önceki bölümde Mardin'in yapısal özellikleri incelenirken görülen çeşitliliğin yeni alınan yatırım kararlarında da devam ettiği, bununla birlikte yeni kararlarda ürün tamam-

lamayıcı yatırım kararlarının alındığı tespiti yapılmıştır. Böylece bilinçli ve ihtiyaç duyulan konularda, daha doğrusu planlı ve programlı yatırımlara yer bırakmıştır.

Uygulamada görülen bir başka konuda yatırımcının Güneydoğu Anadolu Projesinin gerçekleşmesi sonucu oluşabilecek değişikliklere ve yoğun trafiğe hazırlık yapıldığı, yatırım konularını ağırlıklı olarak ihtiyaç duyulabilecek ürünler doğrultusunda aldıkları görülmüştür. Bu durum ilin yapısal özelliklerinde anlatılanların uygulama sonucunda oluşan tespitlerle aynı doğrultuda olduğunu göstermektedir. İşletmecinin bankacılık faaliyetlerinden doğan sorunların temelini kambiyo işlemlerinin yapılabilecek bölümün olmayışından kaynaklanmakta idi. Ancak Organize Sanayi Bölgesinde yeni açılan T.Halk Bankası Şubesinde kambiyo işlemlerinin yapılmaya başlanmasından sonra sorun çözümlenmiştir.

5.2. Önerilen Yatırım Konuları

Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinden biri olan Mardin ili geniş, verimli toprak potansiyeli ve sulanacak alanı ile bölgenin en önemli illeri arasında bulunmaktadır. Ortadoğu ülkelerine en yakın il olması Mardin'e daha özel bir konum kazandırmaktadır.⁷⁴ Mardin ili Kalkınmada 1.Derecede Öncelikli 13 il arasında olması, GAP kapsamında bulunması nedeniyle bir yandan sosyal ve fiziki alyyapıya ilişkin yatırımlar yapılmalı, diğer yandan da ekonomik yatırımlar gerçekleştirilmelidir. Sosyal ve fiziki yatırımlar daha çok devletin üstlendiği kar amacını gütmeyen ve hayat standartını belli bir ortalama düzeyine çekmeyi hedefleyen yatırımlardır.

⁷⁴ Mardin Sosyo Ekonomik Rapor, Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s.2.

Mardin ilinin merkez ilçe ile diğer ilçeler arasındaki mevcut ekonomik ve sosyal dengesizliklerin çözüm getirmek ve il ekonomisinin gelişimini daha hızlandırmak için ekonomik faaliyet konularının özellikle ilçelerde çeşitlilik kazanması önem taşımaktadır. Bu bağlamda, bölgenin mevcut ve potansiyel kaynaklarını, kaynaklarını geliştirebilecek olanaklarının ve bölgenin gerek yurtiçi, gerekse yurtdışı bölgelerle etkileşiminin incelenerek değerlendirilmesi sonucunda, yapılabilirliği olası görülen ve yeni istihdam olanakları yaratacak yatırım konularının belirlenmesi potansiyel girişimcileri yönlendirme açısından yararlı görülmektedir.⁷⁵

Çalışmanın temel amacı, yörenin gelişmesine katkıda bulunabilecek yatırım konularını belirlemek olduğundan, bölge kaynaklarını ilişki ve etkileşimlerini dikkate alan bağımsız proje önerileri yapılmıştır.⁷⁶ Bu nedenle, kısa ve uzun dönemde yöre için gerekli ve zorunlu olan altyapı ve hizmet yatırımları öneri kapsamı dışında bırakılmıştır.

Yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda Mardin ili için 9'u tarım ve hayvancılık sektöründe, 33'ü imalat sanayiinde ve 6'sı hizmetler sektöründe olmak üzere toplam 48 yatırım konusu önerilmiştir.

Önerilen yatırım konuları; yerel altyapı koşullarına uygunluk, doğal çevre ve iklim koşullarına uygunluk, ulaşım olanakları, girdi sağlama olanakları, enerji ve su olanakları, Pazar olanakları, nitelikli işgücü sağlama, finansman sağlama, organizasyon ve başarılı yönetim sağlama olanakları gibi kriterler açısından değerlendirilerek listelendirilmiştir. Ayrıca önerilen yatırım konuları, kendi içlerinde görece üstünlükleri ya da sınırlamaları yansıtmak üzere üç grupta değerlendirilmiştir.

⁷⁵ Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Potansiyeli ve Uygun Yatırım Alanları Çalışması,TKB, C:1, Ankara, 1997, s.3-7.

⁷⁶ Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Potansiyeli ve Uygun Yatırım Alanları Çalışması, TKB, C:2 Ankara, 1997, s.37-42.

A Grubu: Gerek talep-Pazar-kaynak, gerekse yatırım boyutlarını karlılık ve risk derecesi bakımından sorunlu bulunmadığı düşünülen girişim alanlarını kapsamaktadır.

B Grubu: Bölgesel olanaklar ve hazırlık derecesine göre birinci gruptaki yatırımlar gibi sorunsuz konular olarak düşünölmekle birlikte kuruluş yeri, pazarlama, kapasite, işgücü vb... unsurlar açısından daha ayrıntılı çalışmayı gerektiren girişim alanlarını kapsamaktadır.

C Grubu: Bölge ve ülkenin gereksinim duyabileceğı, girdi çıktı değerlendirilmesi bakımından anlamlı potansiyel gösteren yatırım alanlarıdır. Ancak, bölgede belirli bir hazırlık dönemi gerektiren girişim alanlarını kapsamaktadır.

Söz konusu ölçüler ve gruplandırmalar çerçevesinde, önerilmesi ve uygulanması gerçekçi görölen yatırım konuları Tablo 35’de verilmiştir.

TABLO 3.12: ÖNERİLEN YATIRIM KONULARININ GÖRELİ AVANTAJ DURUMUNA GÖRE SEÇİMİ

ÖNERİLEN YATIRIM KONULARI	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	A,B,C	AÇIKLAMA
TARIM VE HAYVANCILIK												
Su Ürünleri												
Besicilik	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	A	İldeki mevcut su kaynaklarının değerlendirilmesi açısından önemli bir yatırım konusudur.
	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	A	İl Büyükbaş hayvancılığın geliştirilmesine yönelik önerilen besicilik yatırımı hem et, hem de süt besiciliğini kapsamaktadır.
Tavuk Üretimi ve Kesim Çiiftliği	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	B	Bölgede Pazar dikkate alınarak önerilen bu üretim konusu için Pazar araştırması yapılmalıdır.
Arıcılık	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	A	İl arıcılığının geliştirilmesi amacıyla önerilen bu üretim konusu, yatırım tutarının düşüklüğü açısından cazip bulunmaktadır.
Mantar Yetiştiriciliği	+	.	+	+	+	+	+	+	+	+	A	Ürün için Pazar araştırması yapılmalıdır.
Seracılık	+	.	+	+	+	+	+	+	+	+	A	Bölgenin iklim koşulları ve ürünün Pazar durumu dikkate alınarak ve ilde seracılığın geliştirilmesi ve yaygınlık kazandırılması amacıyla önerilen bu üretim konusu, il tarımı açısından da önemli bir yatırım konusudur. Ürün için teknik detayda inceleme yapılmalıdır.

Soğuk Hava Deposu

İlin sebze ve meyve ürünlerinin yanısıra hayvansal ürünlerin muhafazasına yönelik olarak önerilen soğuk hava deposu yatırımı il ticareti açısından da önem taşımaktadır. Özellikle Mardin Serbest Bölgesi ortamı değerlendirilmelidir.

1.Yerel altyapı koşullarına uygunluk

+: Ölütle tam anlamıyla uyumlu

2.Doğal çevre ve iklim koşullarına uygunluk

* :Ölütle kısmen veya tamamen uyumsuz.

3.Ulaşım olanakları

4.Girdi sağlama olanakları

A : Sorunsuz gerçekleştirilir yatırım konusu

5.Enerji ve su sağlama olanakları

B : Belirli koşullara ve ön hazırlıklara bağımlı yatırım konusu

6.Pazar olanakları

C : Temel koşulların ve ortamın gelişmesine bağımlı yatırım konusu

7.Nitelikli işgücü

8.Finansman sağlama olanakları

9.Organizasyon ve başarılı yönetim

10.Diğer (sabit yatırım tutarı, işletme sermayesi ihtiyacı vb.

Yörenin doğal, sosyal ve ekonomik koşulları ve potansiyel gelişme eksenleri dikkate alınarak belirlenen 48 yatırım konusunun 20'si A grubunda, 22'si B grubunda ve 6'sı C grubunda yer almaktadır.

A grubunda bulunan ve sorunsuz yatırım konuları arasında yer alan yatırımlardan 7'si tarım ve hayvancılık sektöründe, 11'i imalat sanayiinde ve 2'si de hizmetler sektöründe bulunmaktadır.

A grubu, yatırım konularından biri olan besicilik, hem süt hem de et besiciliğini kapsamaktadır. İlin bugünkü şartlarda var olan 60.000 to7yıl süt kapasitesi ancak , geçici olarak ilde kurulan mandıraların ve işletmelerin süt ihtiyacını karşılamaktadır. Bu nedenle imalat sanayii için önerilen ve sorunsuz yatırım konuları içinde yer alan süt işleme tesisinin ekonomik yönden fizibil olabilmesi için mevcut süt üretiminin yeni imkanları yaratılarak artırılması gerekmektedir.

A grubunda bulunan ve tarım ve hayvancılık sektöründe yer alan su ürünleri (alabalık, saan vb...) üretim tesisi, ilin su kaynaklarının değerlendirilmesi açısından önemli olduğu gibi, özellikle 10-15 ton/yıl üretim kapasiteli alabalık tesisleri yatırımın karlılığı açısından cazip görülmektedir.

Tarım ve hayvancılık sektöründe yer alan sorunsuz yatırımlardan biri olan arıcılık da ilde halen yapılmakta olan arıcılık faaliyetinin daha da geliştirilmesi ve bal üretiminin bugünkü düzeyinin (500-600 ton) çok daha üzerine çıkarılması amacıyla önerilmiş yatırımlar konusudur. Özellikle yatırım tutarının çok düşük düzeyde olması bu yatırım konusunu daha da cazip kılmaktadır.

A grubu yatırım konularından biri olan ve tarım ve hayvancılık sektöründe yer alan

seracılık' da bölgenin iklim koşulları ve ürünün pazar durumu dikkate alınarak önerilmiş olup, ayrıca ilde seracılığın geliştirilmesi ve yaygınlık kazandırılması açısından önemli bir yatırım konusudur. İlin sebze ürünleri üretiminin yetersiz olması ve bu ihtiyacın il dışından karşılanması, il için önerilen bu yatırım konusunu daha da cazip kılmaktadır. Yine tarım ve hayvancılık sektöründe yer alan mantar yetiştiriciliği de talep potansiyeli dikkate alınarak önerilmiş cazip yatırım konularından birini oluşturmaktadır. Süs bitkiciliği bölge ve ihracat potansiyeli açısından değerlendirilerek Pazar açısından cazip görülmektedir.

A grubunda bulunan ve imalat sanayii içinde yer alan yatırım konularından bakliyat paketleme ve tasnifleme tesisi, il tarımsal ürünlerinin katma değerini artırma ve ürünlerin daha iyi koşullarda pazarlanmasını sağlamak amacıyla önerilmiş bir yatırım konusudur. Yine imalat sanayiinde yer alan süt işleme tesisi ise hem il hayvancılığının (özellikle büyükbaş hayvancılığın) gelişmesine olumlu etkide bulunabilecek hem de imalat sanayiinde fabrika ölçeğinde faaliyet gösterecek ve değişik peynir çeşitleri üretebilecek, pastörize işlemleri yapabilecek nitelikte bir tesisi kapsadığı için il sanayisinin gelişmesine ve istihdamın artmasına etki edecektir.

İmalat sanayii içinde yer alan yatırım konularından oluklu mukavva kutu üretim tesisi, il sanayisinin ve ticaret sektörünün gelişmişlik düzeyi dikkate alınarak önerilmiş olup, bu yatırım konusu hem il ve bölgenin hem de Türkiye'nin ambalaj ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak önerilmiştir.

A grubu yatırım konularından olan ve imalat sanayiinde yer alan makarna, bitkisel yağ, kurutulmuş seze ve meyve, dondurulmuş seze ve meyve, leblebi ve çekirdek üretim tesisleri gerek bölgesel talep ve özellikle ihracat potansiyeli gerekse hammadde varlığı sebebiyle

önerilen yatırım konularıdır.

Belirli koşullara ve ön hazırlıklara bağımlı ve imalat sanayii içinde yer alan yatırım konularından güneş kollektörü ve elektrikli ev cihazları üretimi konusunda, il imalat sanayiinde faaliyet gösteren tesis bulunmakla birlikte hem bu ürünlerin talep potansiyeline bağılı olarak üretimlerinin artırılması hem de il imalat sanayiinin çeşitlilik kazandırılmasına yönelik olarak önerilmiş yatırım konularını kapsamaktadır.

İmalat sanayiinde bölgesel mimari özelliklere dikkate alınarak taş işletmeciliği önerilmiştir. özellikle Midyat ilçesinde Nahit Taşı Üretimi)

A grubu konularından 2'si hizmetler sektöründe yeme, içme ve konaklama tesisi ve soğuk hava deposu yatırımı yer almaktadır. Yeme, içme ve konaklama tesisi yatırımı ilin turizm potansiyeli dikkate alınarak önerilmiştir.

Birçok medeniyetin gelip geçmiş olduğu Mardin ilinde tarihi, kültürel, arkeolojik ve doğal turizm değerlerini bir arada görmek mümkündür. Ancak, günümüzde ilin sahip olduğu bu potansiyel, yeterli altyapı turizm ve rekreasyon tesislerinin nitelik ve nicelik olarak yeterli düzeyde olmaması ve tanıtımın olmaması gibi nedenlerden dolayı etkin bir şekilde kullanılmamaktadır. İlin turizm değerlerinin kullanılması ve turizm gelirlerinin bugünkü düzeyinin çok daha üzerine çıkarılması amacıyla önerilen bu yatırım konusu, il turizm potansiyeli açısından oldukça cazip bulunmamaktadır.

Mardin ili için önerilen A grubu yatırım konularından biri de hizmetler sektöründe yer alan soğuk hava deposu yatırımıdır. İlin sebze ve meyve ürünleri ile birlikte hayvansal ürünlerinin de nuhafazasına yönelik olarak önerilen soğuk hava deposu yatırımı, il ticareti özellikle ihracat açısından önem taşımaktadır.

B grubundaki belirli koşullara belirli koşullara ve ön hazırlıklara bağımlı yatırım konularından 2 'si tarım ve hayvancılık sektöründe, 18'i imalat sanayiinde, 2'si de hizmetler sektöründe yer almaktadır.

Tarım ve hayvancılık sektöründe yer alan ve B grubu yatırım konularından biri olan tavuk üretim ve kesim çiftliği yatırımı bölgesel Pazar ve yut içi talep potansiyeli dikkate alınarak önerilmiş yatırım konusudur. İlde halen yapılmakta olan etçi tavuk yetiştiriciliği ve beyaz et üretiminin daha da geliştirilmesi amacıyla yönelik olarak önerilen bu üretim konusu il için cazip bulunmaktadır.

B grubunda bulunan yatırım konularından 4 tanesi tekstil sektörüne ait bulunmaktadır. Bu yatırım konularından pamuklu dokuma, ilde üretilen iplik üretiminin kullanılması ve katma değerinin daha da yükseltilmesini amaçlamakla birlikte, aynı zamanda yurtiçi talep ve ihracat potansiyeli açısından da önemli bir yatırım konusu olup, kurulacak tesis, pamuklu dokumanın yanısıra sentetik karışımli dokuma yapabilecek şekilde planlanmalıdır. Yine örme kumaş, örme eşya(T.shit, iç çamaşırı vb...) ürünleri üretimi ve hazır giyim üretim de yurt içi talep ve ihracat potansiyeli dikkate alınarak önerilmiş ve il tekstil ürünleri katma değerini artırıcı niteliktedir. Önerilen hazır giyim tesisi ise işçi elbiseleri imalatı olmak üzere bayan ve erkek elbiselerinin üretimine yönelik olarak düşünülmelidir.

B grubu yatırım konularından biri olan ve imalat sanayiinde yer alan boya, apre ve baskı tesisi de bölgede faaliyet gösteren tekstil firmaları ham bez üreten tesisler dikkate alınarak önerilmiş yatırım konusudur. Önerilen bu yatırım konusu bölgedeki tekstil firmalarının yarattığı katma değerinin daha da artmasını sağlayacaktır.

B grubunda bulunan yatırım konularından bisküvi ve gofret tesisi yatırımı bölgesel ta-

lep ve yurtiçi talep ile birlikte ihracat potansiyeli dikkate alınarak önerilmiş olup, bu yatırımlar aynı zamanda il tarım ürünleri içinde önemli bir ürün olan buğday ürününün hem üretim miktarının artırılması sağlayacaktır. İl istihdamı açısından önemli katkılar sağlayacak bu yatırım konularını için iç ve dış Pazar araştırmalarının yapılması gereklidir.

İmalat sanayii yer alan cam eşya ve soba üretim tesisi ise bölgesel talep düzeyi dikkate alınarak önerilmiş yatırım konusudur.

B grubu yatırım konularından makine üretim tesisi ve ticari tipte soğutucu üretim tesisi yatırımı il sanayisinin gelişmişlik düzeyi dikkate alınarak önerilmiştir. İl imalat sanayi içinde makine üretimi (takım ve halı tezgahları, tarım alet ve makinaları ve değişik makine imalatı) konusunda faaliyet gösteren firmalar bulunmakla beraber önerilen bu üretim tesisi daha modern ve daha teknik düzeyde bir üretimi içeren ve yurtiçi pazara yönelik üretim yapabilecek bir yatırımı kapsamaktadır. Söz konusu bu yatırım konusu için daha ziyade tekstil makineleri gibi makine türlerinin üretiminin planlanması, il tekstil sektörü üretiminin hem miktar açısından hem de ürün çeşitliliğinin artması açısından bir teşvik unsuru olabilecektir.

Yine B grubu yatırım konularından biri olan deterjan üretim tesisi yatırımı da hem bölge deterjan üreticilerinin hem de Türkiye deterjan üreticilerinin ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak önerilmiş yatırım konusudur.

B grubunda bulunan ve imalat sanayii içerisinde yer alan diğer yatırım konuları ise; reçel ve marmelat, plastik ayakkabı, oluklu muavva kağıtları, boya ve prefabrik yapı elemanları üretim tesisleridir. Bölgesel ve yurtiçi talep potansiyeli dikkate alınarak önerilen bu yatırım konuları hem istihdam yaratması açısından hem de il imalat sanayiinin çeşitlilik kazanması açısından önemli yatırım konularıdır.

B grubu yatırım konularından 2'si hizmetler sektöründe(otel ve motel) yer almaktadır. Bu yatırım konularının özellikle turizm potansiyelinin değerlendirilmesi düşünülerek önerilmiştir.

C grubundaki temel koşulların ve ortamın gelişmesine bağımlı yatırım konularının 4'ü imalat sanayiinde, 2'si de hizmetler sektöründe (özel hastane, özel okul) yer almaktadır.

Bu grupta bulunan yatırım konularından tarım ilaçları, veteriner ilaçları ve gübre üretim tesisleri, özellikle GAP'ın devreye girmesiyle birlikte ortaya çıkabilecek gelişmeler dikkate alınarak önerilmiştir. GAP'ın tamamlanıp, tam olarak devreye girmesiyle birlikte, bölgenin üretim deseninde pazar için üretimi yapılan sınai bitkiler lehine bir değişim yaşanacak ve verimlilikte çarpıcı artışlar olacaktır.(1985-2005 yılları arasında GAP bölgesinin katma değerinde % 276'lık bir artış beklenmekte olup, sözkonusu bu durum yılda %6.8'lik bir bölgesel büyümeye tekabül etmektedir.) Yine GAP'ın tam olarak faaliyete geçmesi ile birlikte 1980'lerde %8'i sularan bölgenin 2010'da %80'inde sulu tarım yapılabilme olanağı sağlanacaktır. Tarımsal alanda GAP ile yaşanacak tüm bu olumlu gelişmeler tarım kesimine girdi üreten sektörleri başka bir ifadeyle tarımsal verimi artırıcı sektörleri- tarımsal mücadele ilaçları, veteriner ilaçları ve gübre sektörünü) de olumlu yönde etkileyecektir. Sözkonusu bu durum ise mevcut durumda halen çalışmakta olan tesislerin kapasite yönünden açık bir durumla karşılaşmasına neden olacaktır. Önümüzdeki yıllarda üretim kapasitesinde gözlenen bu olumsuz açığın giderilmesi amacıyla önerilen bu yatırım konuları Mardin ili ve bölge sanayisi açısından önemli yatırımlardır.

C grubunda yer alan ve imalat sanayii içerisinde bulunan bir diğer yatırım konusu da otomotiv yan sanayiine yönelik olarak üretebilecek dövme çelik parçalardır. İl sanayisinin ge-

lişmişlik düzeyi ve otomotiv sanayiindeki gelişmeler dikkate alınarak önerilen bu yatırım konusu gerek istihdam yönünden gerekse il imalat sanayiinin gelişimi açısından önerilmiş yatırım konusudur.

C grubunda bulunan ve hizmetler sektörü içinde yer alan yatırım konusu ise özel hastane ve özel okul yatırımlarıdır. İlin nüfus potansiyeli ve gelişmişlik durumu dikkate alınarak önerilmiş bu yatırım konusu; hem özel dal hastane yatırımını içerebileceği gibi hem de genel hastane niteliğinde de olabilecektir.

Mardin ili için önerilen bu yatırım konularının yanısıra, il imalat sanayiinde hemen her sektörde faaliyet gösteren bir çok tesisin gerek modernizasyon yatırımlarıyla gerekse tevsi yatırımlarla daha etkin çalışabilecek duruma getirilmesi de sözkonusudur. İl imalat sanayiinde faaliyette bulunan bir çok tesis, gerek yatırım eksikliğinden gerekse aşırı yığılma ve rekabet şartlarından dolayı atıl veya yarı atıl bir şekilde bulunmaktadır. Dolayısıyla önerilen bu yatırımların dışında il imalat sanayiinde özellikle plastik eşya üretimi, makine üretimi vb... bu durumda olan bir çok tesisin modernize ve tevsi yatırımlarıyla birlikte, rekabet şartlarına uygun ve piyasa ekonomisine uyum gösteren bir yapıya kavuşturulması da il imalat sanayii açısından önem arz etmektedir.

Mardin ili ve yöresinin ekonomik ve sosyal koşulları dikkate alınarak önerilen yatırım konularının, belirlenmiş kurulu kapasitesine göre tahmini yatırım tutarı ve yaratacağı istihdam miktarı Tablo 36 de verilmektedir.

TABLO 3.13 Önerilen Yatırım Konularının İstihdam Açısından Dağılımı

ÖNERİLEN YATIRIM KONULARI	KAPASİTE	TOPLAM YATIRIM TUTARI (MİLYON TL.)	İSTİHDAM (KİŞİ)
TARIM VE HAYVANCILIK			
<i>Su Ürünleri</i>	200 Ton/Alabalık Üretimi	60.000	20
<i>Besicilik (Süt)</i>	400 Adet Süt Sığırçılığı, 7,500 Ton/Yıl Süt İşleme	220.000	60
<i>Besicilik (Et)</i>	50 Adet/Gün Büyükbaş Kesimhane, 250 Adet/Gün Küçükbaş Kesimhane, 1,500 Baş/Dönem Besicilik	524.000	60
<i>Tavuk Üretimi ve Kesim Çiftliği</i>	960,000 Adet/Yıl Etlik Piliç, 1,500,000 Adet/Yıl Cıvıv Üretimi (Kuluçkahane) 1,800,000 Adet/Yıl Kesimhane 325 Ton/Yıl Soğuk Hava ve Şoklama	400.000	30
<i>Arıcılık</i>	60 Kovanlık	1.500	2
<i>Mantar Yetiştiriciliği</i>	365,000 Ton/Yıl Kültür Mantarı	260.000	30
<i>Seracılık</i>	3200 m2 Cam Sera		
<i>Süs Bitkiciliği</i>	30,000 m2 Serada Çiçek Yetiştiriciliği	160.000	60

Ağaç Üretimi (Akasya, Antep Fıstığı)			
	1 ha. 625 Fidan Akasya	250	2
	1 ha. 100 Fidan Ceviz	250	5
	1 ha. 100 Fidan Fıstık Çamı	250	3
	1 ha. 625 Fidan Capari	250	5
	150,000 Adet/Yıl Yumurtalık Tavuk	200.000	10
Yumurta Tavukçuluğu	48,000 Adet/Dönem Damızlık Civeiv Yetiştiriciliği		
İMALAR SANAYİ			
Süt İşleme	36,000 Ton/Yıl Süt İşleme	140.000	15
Bakliyat Paketleme, Tasnifleme	16,000 Ton/Yıl Sebze, Meyve Paketleme	108	35
Reçel ve Marmelat	720 Ton/Yıl Reçel Üretimi	60.000	25
	2,400 Ton/Yıl Marmelat Üretimi		
	1,350 Ton/Yıl Şekerleme Üretimi		
Makarna Üretimi	18,000 Ton/Yıl Makarna	500.000	80
	9,800 Ton/Yıl Kepek ve Razmol		
Bisküvi ve Gofret	21,924 Ton/Yıl Bisküvi Üretimi	660.000	604
	453,600 Kg/Yıl Çikolata Üretimi		
	556,416 Kg/Yıl Gofret Üretimi		
Bitkisel Yağ	11,250 Ton/Yıl Margarin	640.000	50
	3,750 Ton/Yıl Sıvı Yağ		
Meyva Suyu	12,000 Ton/Yıl Meyva Suyu	1.733	240
	5,500 M3 Soğuk Hava Deposu		

<i>Dondurulmuş Sebze ve Meyve</i>	6,600 Ton/Yıl Şoklama ve Şok Muhafaza	420	30
<i>Kurutulmuş Sebze ve Meyve</i>	4,050 Ton/Yıl Yaş Sebze Kurutma	140	11
<i>Pamuklu Dokuma</i>	2,074,600 M2/Yıl Pamuklu Dokuma	840.948	20
<i>Pamuk İpliği</i>	996 Ton/Yıl Pamuk İpliği	520.000	75
<i>Hazır Giyim (Konfeksiyon)</i>	360,000 Adet/Yıl Muhtelif Konfeksiyon	120.000	92
<i>Örme Eşya</i>	1,100,000 Adet/Yıl Basic T.Shirt	200.000	30
<i>Örme Kumaş</i>	218,700 Kg/Yıl Örme Kumaş Üretimi	120.000	12
<i>Elektrikli Ev Cihazları</i>	1,650,000 Adet/Yıl Elektrikli Ev Aletleri	1.500.000	18
<i>Oluklu Mukavva Kağıtları</i>	30,000 Ton/Yıl Oluklu Mukavva Kağıdı 100 Milyon Adet/Yıl Mukavva Kutu	796.000	52
<i>Oluklu Mukavva Kutu</i>	18,000 Ton/Yıl Muhtelif Oluklu Mukavva Üretimi	240.000	150
<i>Prefabrik Yapı Elemanı</i>	35,000 Ton/Yıl Prefabrik Yapı Elemanı Üretimi	260.00	50
<i>Tarım İlaçları</i>	3,000 Ton/Yıl Tarımsal Mücadele İlaçları Üretimi	60.000	20
<i>Veteriner İlaçları</i>	20 Milyo Doz/Yıl Bakteri 30 Milyon Doz/Yıl Çiçek Aşısı	600.000	50

<i>Gübre (Kompoze-MPK)</i>		950 \$	1747
	1,000 Ton/Gün Amonyak		
	1,500 Ton/Gün Nitrik Asit		
	2,000 Ton/Gün Amonyum Nitrat		
	2,300 Ton/Gün Sülfirik Asit		
	700 Ton/Gün Fosforik Asit		
	1,350 Ton/Gün Diamonyum Fosfat		
<i>Altın</i>	10 Ton/Yıl Altın Üretimi	1.500.000	50
<i>Boya</i>	1,800 Ton/Yıl Solvent Bazlı Boya	140.000	28
	2,250 Ton/Yıl Su Bazlı Boya		
<i>Güneş Kollektörü</i>	24,000 Adet/Yıl	140.000	28
<i>Soğutucu</i>	250,000 Adet/Yıl Ticari Tipte Soğutucu Üretimi	3.680.000	380
<i>Otomotiv Sanayi Dövme Döküm Parçalar</i>	2,000 Ton/Yıl Çeşitli Dövme Çelik Par. Ür.	550.000	75
<i>Makine Üretimi</i>	2,000 Adet/Yıl Muhtelif Gıda Endüstrisi Makin	130.000	63
<i>Plastik Eşya</i>	6,600 Ton/Yıl	280.000	50
<i>Cam Eşya</i>	12,000 Ton/Yıl Cam Züccaciye	6.215.840	342
<i>Deterjan</i>	12,000 Ton/Yıl Toz Deterjan	657.500	30
<i>Mermer</i>	7,000 M3/Blok Mermer	211	14
	120,000 M3/Yıl Mermer Levha Üretimi		

HİZMETLER SEKTÖRÜ
Yeme, İçme ve Konaklama Tesisi

Otel	30 Yatak Kapasiteli ve 100 Kişilik Yeme-İçme	12.000	40
	60 Oda 120 Yatak 56 Kişilik Çok Amaçlı Salon	313.792	100
	105 Kişilik Yeme Salonu		
Motel	14 Oda, 28 Yatak Kapasiteli	15.000	24
Özel Hastane	100 Yataklı Hastane	1.359.008	75
Özel Okul	2,400 Öğrenci/Yıl Ana-İlköğretim-Lise	706.695	250
Soğuk Hava Deposu	3,000 Ton/Yıl Gıda Maddeleri	134.613	17

SONUÇ

Son olarak planlama başarıyı garanti etmez. Ancak, işletmeyi geleceğe hazırlar. Yönetici gelecekte ne olacağını bilemez. Sadece bu gün aldığı kararların gelecekteki etkisini tahmin edebilir. Bununla beraber işletmeler, yatırım planları kararını vermeden önce hazırlanan projenin genel değerlendirilmesini yaptıktan sonra karar verecektir.

Türkiye gelişmekte olan bir ülke olarak, gerek ekonomik gerekse sosyal sorunları olan ve bu sosyal sorunları sahip olduğu kıt kaynakları optimal şekilde kullanarak çözmeye çalışan bir ülkedir. Ülke problemleri, doğal olarak coğrafi bölgelerimize ve tek tek bütün illerimize yansımaktadır. Üretim kaynaklarının kıtlığı ve dağılımındaki dengesizlikler yanısıra diğer bazı ekonomik ve organizasyona yönelik sorunlar, Türkiye’de bölgelerarası hatta illerarası dengesiz büyümeye neden olmaktadır.

Bölgeler ve iller arasındaki ekonomik ve sosyal alanda görülen bu dengesizlikleri gidermek amacıyla, devlet tarafından çeşitli politikalar uygulanmaktadır. Bu politikaların başında da farklı illere farklı yatırım teşviklerinin uygulanması gelmektedir. Devlet, ekonomik ve sosyal yönden gerice kalmış yörelere farklı yatırım teşviklerini uygulayarak (yatırım indirimi, gümrük muafiyeti, teşvik primi, katma değer vergisi erteleme, uzun vadeli ve düşük faizli kredi, vergi muafiyeti vb..) bu bölgeler ve/veya iller arasındaki gelişmişlik farkını gidermeye

çalışmaktadır. İldeki sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin sermaye yetersizliğini çözümlmek için ihtiyaç duydukları krediyi teminde karşılaştıkları teminat ve benzeri sorunlar yatırımcıyı yatırım yapmaktan caydıracak ölçüdedir. Oysaki araştırma sonucunda teşvik tedbirlerinden yararlanabilen yatırımcı yatırımını tamamlayarak, işletmeye başlamış hatta, işletmesini büyütme kararı aldığı görülmüştür. Son teşvik tedbirlerinin ildeki sanayiciler için geliştirici manada lokomotif görevi yapacağı kanaati hasıl olmuştur. Ancak teşvik belgelerinin alınmasında birkaç yolun izlenmiş olması takibi ve kontrolü açısından sıkıntı yarattığı görülmüştür. Bu sebeple teşvik belgesi almak isteyen işletmelerin il valiliklerine başvurularını yapmaları ve akabinde belgelerini almaları sağlanması hususunda gerekli düzenlemelerin yapılması hem teşvik tedbirlerinden faydalanacak işletmecinin hem de uygulamanın gerçekleşmesi açısından denetim kolaylığı sağlayacaktır.

Mardin İlinde girişimcilerin faydalanması amacıyla GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığınca açılan GAP Girişimciyi Destekleme ve Yönlendirme Merkezinin (GAP GİDEM) vermekte olduğu danışmanlık hizmetleri sanayiye geliştirici yönde olumlu bir gelişmedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde gelişme potansiyeline sahip Mardin İlinde ulaşım, enerji ve içme kullanma suyu temini bakımından henüz aşulamamış sorunları vardır. Mardin-Kızıltepe karayolunun çift şeritli yol yapım çalışmalarına hız verilmesi ilde mevcut sanayinin yarattığı trafik nedeniyle zorunlu hale gelmiştir. Mardin'de yapımı devam eden havaalanının en kısa sürede bitirilmesi gereklidir. İldeki yüksek gerilim enerji nakil hatlarının biran önce iyileştirilmesi, sanayinin kesintisiz enerji temini açısından zorunludur. Ayrıca planlanan ancak henüz inşaatına başlanılmayan İlisu Baraj Projesinin en kısa sürede tamamlanması ile ekonomik anlamda bir artı kazandıracaktır.

Mardin ilinde halkın temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık faaliyetleridir. Son yıllarda sanayileşme alanında da önemli adımlar atılmıştır. Özellikle serbest bölgenin kurulmasından sonra ilde sanayileşme daha da hızlanmıştır. Ancak imalat sanayinin mevcut durumu incelendiğinde, ilde Merkez ve Kızıltepe İlçesi dışındaki ilçelerde imalat sanayinin yeterince gelişmediği ve mevcut sanayi tesislerinin de genel olarak tarıma dayalı sanayi işletmelerine karakteristikliğine sahip bulunduğu dikkate alındığında, bu işletmelerin tarımsal ve hayvansal kaynak potansiyeline bağlı bir gelişme gösterdiği dikkati çekmektedir.

İşletmecilerin pazarlama konusunda yaşadıkları sorunları aşabilme ve yeni yatırımcının dikkatini çekme açısından; Mardin ilinin Sınır il olması sebebiyle sınır ticareti yapılıyor olması önemlidir. Sınır ticaretinin dikkate alınarak ilde açık Pazar oluşturulması işletmecilere yeni bir pazar kapısı olacağı düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda yapılan bir diğer tespit Mardin İlinde GAP'ın faaliyete geçeceği dikkate alınarak alınan yeni yatırım kararlarında özellikle su tarım sonucu elde edilen tarım ürünleriyle birlikte hayvancılığa da yönelme olduğu gerçeğini doğrulamıştır. Ayrıca GAP'ın il için yeni olan üretim dallarına girişi kolaylaştırdığı görülmüştür. Dokuma, giyim ve deri sanayiinden oluşan tekstil sanayinin; gerek meydana getirdiği istihdam imkanları, gerekse hasılat açısından Mardin ili için önemli sanayi sektörü olma yolundadır Bu sanayi dalı az yatırım gerektirmesi ve özellikle ihracat imkanlarının varlığı sebebiyle son yıllarda gelişme göstermiştir. Mardin ilinde daha önce konfeksiyon atölyelerinin olmamasına rağmen son bir yıl içerisinde 3 adet tekstil firması faaliyete başlamış olması bunu doğrulamaktadır.

Kalkınmada birinci derecede öncelikli Mardin ilinde emek yoğun işkollarına öncelik verilerek ekonomik hayata canlılık kazandıracak ve yanı zamanda hemen hayata geçirilebile-

cek küçük ve orta ölçekli işletmelerin kurulması çok önemlidir.

İl imalat sanayinin belli dallarında (çimento, asbest boru, kireç, madencilik, mobilya, plastik eşya, gıda vb..) gerek kamuya ait gerekse özel sektöre ait olmak üzere, Türkiye üretim kapasitesi içerisinde önemli bir yer tutan firmalar bulunmakla beraber, imalat sanayinin idğer dallarında gelişigüzel bir şekilde yatırım kararı verilmiş bir çok firma bulunmaktadır. İldeki girişimcilerin, imalat sanayiinde yatırım kararı verirken genelde, bölgenin ve hatta Türkiye'nin mevcut durum ve potansiyeli gelişebilme eksenleri dikkate almadıkları için il imalat sanayiindeki bir dağınıklık sözkonusu olmuştur. Bu durum dengesiz bir kalkınma stratejisinin öngörüsüne göre, kıt olan yatırım kaynaklarının bütün sektörlerle dengeli bir şekilde paylaşılması yerine geri ve ileri besleme etkisi yüksek olan kilit veya sürükleyici sektörler üzerinde yoğunlaştırılması ile daha yüksek bir büyüme hızı sağlanmış olacaktır.

Ayrıca çevre üzerinde olumsuz etki yaratmayan, ihracata açık olan (Ortadoğu ülkelerine yakın olduğu dikkate alınmalı) genellikle doğrudan tüketiciye hitaben ve çok sayıda alıcı ile karşı karşıya bulunmasından dolayı düşük riske sahip olan malların üretilmesi tercih edilmelidir. Bu çalışmada Mardin ili ve yöresinin mevcut ekonomik ve sosyal dengesizliklerine çözüm getirme çalışmaları kapsamında kısa ve orta dönemde yapılabilirliği olası görülen yeni istihdam alanları yaratabilecek yatırım konusu önerileri ikinci bölüm içerisinde geliştirilmiştir. İşletmeciler yeni yatırım kararlarında; makarna, irmik, un, yem, kraker, çiklet, şehriye makarna, bulgur, yumurta üretimi, tavukçuluk, çuval üretimi, konfeksiyon, iplik üretimi, PVC boru, doğalgaz borusu, polipropilen, atomize toz deterjan, labsa, plastik eşya, eksantirik pres, metal eşya ve makine parçaları imalatını , 4 yıldızlı otel işletilmesi öncelikli konular arasında yer aldığı görülmüştür.

Mardin ili yöresinin ekonomik ve sosyal koşulları dikkate alınarak üretimde bulunan işletmelerde yapılan araştırmanın değerlendirilmesi sonucunda, belirlenen yatırım konuları öneri niteliğinde olup uygulanabilirlikleri teknik, ekonomik ve mali yapılabilirlik çalışmalarının sonucunda netleşecektir.

Sözkonusu yatırım önerilerinin gerçekleşme oranı ise şüphesiz potansiyel yatırımcılar Mardin ili ve yöresinde yatırım yapmaya motive edilmesine bağlıdır.

KAYNAKÇA

- 1- AKTAN Coşkun Can, Bölgesel Dengesizlikler ve Geri Kalmış Yörelere Kalkındırılması Üzerine Bir İnceleme, Ekonomik Yorumlar Dergisi, TSKB Kasım 1994,
- 2- AŞIKOĞLU Rıza, Yatırım ve Proje Kavramı, Anadolu Üniversitesi Yayın No: 827, C: 1, Eskişehir, 1996.
- 3- BALÇIK Bahaattin, Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi Selçuk Üni. Yayınları, Konya, 1992.
- 4- BARUTÇU Mahir, Proje Kavramı ve Proje Çalışmaları, Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi, DYB, C: 1, Ankara, 1985.
- 5- BORAHAN Melih, Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi DPT Yayınları Yayın No: 1248 Ankara 1982.
- 6- BÜKER Semih, İşletmelerin Finansal Yönetiminde Yatırım Kararları ve Türkiye'deki Uygulama, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 4/59, Ankara, 1973.
- 7- CÖMERT Faruk, Yatırım Analizlerinde Proje Değerlendirme Teknikleri ve Karşılaştırılması Gazi Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi) Ankara, 1989.
- 8- DAĞLIOĞLUGİL Murat, Kalkınmada Bölgesel Dengesizlikler ve Türkiye TKB. Ankara, 1990.
- 9- DİNÇER Ömer, Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası 3. Baskı İz Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti. İstanbul, 1994.
- 10- DIULIO Eugene A., Makro Ekonomi Teori ve Problemler Çeviren: Ahmet Y. Gökdere, Evrim Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1988.
- 11- DOLABANI Hanna, Tarihte Madin, İstanbul, 1973.
- 12- ERKÖK Nebahat, Kalkınmada Öncelikli Yörelere, Ekonomik Trend, İstanbul, 26 Mart 1995.
- 13- GENÇ Ömür, Yöresel Uygun Yatırım Alanları Yöntem Araştırması, TKB. Ankara, 1995.
- 14- GENÇ Ömür, Kuruluş Yeri Faktörleri TKB Yayınları, Ankara, 1997.
- 15- GÜVEMLİ Oktay, Yatırım Projelerinin Düzenlenmesi, Değerlendirilmesi ve İzlenmesi, Marmara Üniversitesi Nihat Sayar Eğitim Yayınları Vakfı No. 463-696, Yenilenmiş 5. Baskı., İSTANBUL, 1994.

- 16- GÜVEMLİ Oktay, Yatırım Projelerinin Düzenlenmesi ve Değerlendirilmesi 4. Baskı Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1990.
- 17- GÜVEMLİ Oktay, İşletmelerde Kısa ve Uzun Süreli Planlama, Genişletilmiş 2. Baskı, Bilim ve Teknik Yayınevi, İstanbul, 1990.
- 18- HARBİSSON F, Myers C.A., Education, Manpower and Economic Growth, McGraw-Hill Bank CO., New York, 1964.
- 19- KARALAR Rıdvan, Yatırım Projeleri Değerlendirilmesi, Anadolu Üni. Yayınları Yayın No: 950 Eskişehir, 1996.
- 20- KAYNAK Tuğray, Personel Planlaması, İst. Üni. İşletme Fakültesi Yayınları Yayın No: 228 İstanbul, 1990.
- 21- KIZILYALLI Hüsnü, İşletmelerde Kapasite Seçimi Yatırım ve Proje Hazırlanması ve Değerlendirilmesi DYP Yayınları, Ankara, 1970.
- 22- KOÇEL Tamer, İşletme Yöneticiliği, 5. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1995.
- 23- KOÇER Melih, İşletme I. Yaygın Eğitim Yüksek Öğretim Kurumu Sosyal Bilimler Yayınları, Ankara, 1977.
- 24- KÜÇÜKKİREMİTÇİ Oktay, Kalkınma Bankası ve Türkiye Kalkınma Bankası, TKB Yayınları, Ankara, 1995.
- 25- KÜRÜM Macit, Sevil Dedebali, DEMİREL Salih, Mali Değerlendirme Çalışmaları Yatırım Projeleri Değerlendirilmesi II. TKB. Ankara, 1991.
- 26- Lobley Derek, Ekonomi MEB Yayınları Yayın No: 2915-111 ,Ankara, 1995.
- 27- MÜFTÜOĞLU Tamer, İşletmelerde Kuruluş Yeri Seçimi ve Ölçek Sorunu AÜ. SBF Yayınları, Ankara, 1983.
- 28- PAKDEMİRLİ Ekrem, Yatırım Planlaması ve Fizibilite Etüdüleri, Ege Üni. Mühendislik Bilimleri Fakültesi Yayınları Yayın No: 17, İzmir, 1977.
- 29- PARASIZ M. İlker, Makro Ekonomi Teori ve Politika 6. Baskı, Bursa, 1991.
- 30- SARIASLAN Halil, Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 1994.
- 31- TECER Meral, Yatırım Projelerinde Yapılabilirlik İncelemeleri İçişleri Bakanlığı Yayınları No. 416, Ankara, 1986.

- 32- SÜZER Melike, Yatırım Projelerinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi, DYB Yayınları, Ankara, 1985.
- 33- ŞAHİN Mehmet, Yatırım ve Proje Değerlemesi, Anadolu Üniversitesi Yayınları Yayın No: 120, Eskişehir, 1989.
- 34- ULUATAM Özhan, Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası A.Ü. SBF Yayınları Yayınları, Ankara, 1971.
- 35- ÜRETEK Naile, ÜRETEK Esin, KÜÇÜKKİREMITÇİ Oktay, Proje Değerlendirme ve Türkiye Kalkınma Bankası, TKB Yayınları, Ankara, 1995.
- 37- YALÇIN Namık, GAP Bölgesi Maden Yatakları, TÜBİTAK Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Merkezi Yayınları, Kocaeli, 1990.
- 38- YILMAZ Zekai, Yatırım Projeleri Analizi Yönetimi, Uludağ Üni. Güçlendirme Vakfı Yayını, Yayın No: 35, Bursa, 1990.
- 39- YOZGAT Osman, İşletme Yönetimi M.Ü. Nihat Sayar Eğitim Vakfı Yayınları Yayın No: 435-668. İstanbul, 1992.
- 40- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Potansiyel Değerlendirme ve Uygun Yatırım Alanları Çalışması C. 1, TKB Yayınları Ankara 1997.
- 41- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Potansiyel Değerlendirme ve Uygun Yatırım Alanları Çalışması, C: 2, TKB 1997.
- 42- GAP Bölgesinin Bilinen Maden ve Mineral Kaynakları, MTA Yayınları, Ankara, 1990.
- 43- GAP Master Planı, c:1, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- 44- GAP Master Planı, c: 2, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları, 1994.
- 45- GAP Master Planı, c: 3, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları, 1994.
- 46- GAP Master Planı, c: 4, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları, 1994.
- 47- Türkiye GSYİH'nın İller İtibariyle Dağılımı, DPT Yayınları, Ankara, 1997
- 48- GAP Güneydoğu Anadolu Projesi Master Plan Çalışması Nihai Raporu, c: 4, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 7 Nisan 1989.
- 49- Güneydoğu Anadolu Bölgesi Uygun Yatırım Alanları Araştırması, DESİYAB, Ankara, 1984.
- 50- Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 1990 Mardin, DİE Yayınları, Ankara, 1990.
- 51- Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş 1990, DİE Yayınları, Ankara, 1991

- 52- Kalkınmada Öncelikli Yörelere İlişkin Program ve Projeleri Desteklemek Amacıyla DPT Bütçesinde Yer Alan Ödenekten Yapılacak Yardımların Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik DPT Yayınları, Ankara, 1992.
- 53- İlçelerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, c:1, DPT Yayınları, Ankara, 1996.
- 54- İlçelerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, c:2., DPT Yayınları, Ankara,1996.
- 55- Mardin Valiliği İl Envanteri 1984-1994, İçişleri Bakanlığı Yayınları (Yayımlanmamış) Mardin,1996.
- 56- Mardin Sosyo Ekonomik Rapor, Başbakanlık GA Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 1994.
- 57- Mardin İli Tarım Brifingi 1996, Tarım İl Müdürlüğü (Yayımlanmamış), 1997, Mardin.
- 58- Mardin İli Yöresel Uygun Yatırım Alanları Araştırması, DESİYAB, Ankara, 1984.
- 59- Temel ve Ekonomik Sosyo Göstergeler 1995 Mardin, DPT Yayınları, Ankara, 1997.
- 60- Türkiye’de Bölge Planlamasının Evreleri, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayınları No: 2, Ankara, 1995.
- 61- Yatırım Projeleri Değerlendirme Çalışmaları c: 1,TKB Yayınları, Ankara ,1989.
- 62- Yatırım Projeleri Değerlendirme çalışmaları c: 2 ,TKB Yayınları, Ankara, 1991.
- 63- 1990 Yatırım Teşvik Mevzuatı 2, TKB Yayınları KKDP: 90/1, Ankara, 1990.
- 64- Başlıca Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Mardin Ticaret ve Sanayi Müdürlüğü, Mardin 1997.